A magyar népi demokrácia története

1944–1962

A magyar népi demokrácia története

1944-1962

Kossuth Könyvkiadó / 1978

Az ország felszabadulásától a szocialista forradalom győzelméig

1944-1948

Magyarország felszabadítása és a népi demokratikus hatalom megszületése. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozása

KELET-MAGYARORSZÁG KATONAI FELSZABADÍTÁSA

1944 nyarán új szakasz kezdődött a második világháború menetében, a hitleri Németország és szövetségesei teljes szétzúzásának az időszaka. E harcok során a szovjet hadsereg 1944 szeptemberének utolsó harmadára – átjutva a Keleti- és Déli-Kárpátok hágóin, valamint Dél-Erdély hegyes-dombos vidékein – hazánk délkeleti határaihoz ért. A 2. Ukrán Front egységei kezdték meg Magyarország felszabadítását.

A szovjet csapatok szeptember közepén Dél-Erdély nyugati részén indultak támadásra a megszálló hitlerista és horthysta csapatok ellen. 19-én bevonultak Temesvárra, szeptember 21–22-e éjjelén pedig Aradot szabadították fel. Az 53. hadsereg egyik hadosztálya már Arad felszabadításának napján parancsot kapott, hogy a várostól északnyugatra és nyugatra, egy védelmi vonalra is alkalmas terepszakaszt foglaljon el. E feladat végrehajtásakor a Battonya–Arad útvonal körzetében érték el, illetve lépték át a hadosztály katonái a magyar–román határt, 1944. szeptember 22-ről 23-ra virradóra. A 18. harckocsihadtest egységei 23-án reggel indítottak támadást Battonya elfoglalásáért, de ez a kísérletük nem járt sikerrel. Ugyanakkor a szovjet csapatok – Battonyától északra, egészen Elekig – szinte mindenhol a magyar határ mögé vetették vissza az ellenséget. Az 53. hadsereg alakulatai – Arad és Szeged között folytatva a harcot – szeptember 24-én a déli órákban szabadították fel az első magyarországi települést, a határ menti Csanádpalotát. Még ugyanezen nap délutánján felszabadult a Gyulától délre fekvő Elek, majd néhány órával később Ujnagylak is. A fenti községek közül azonban csak Ujnagylak szabadult fel véglegesen, mivel a másik két település még egy-egy rövid időre ismét fasiszta megszállás alá került.

A Vörös Hadsereg magyar földre lépése tehát nem jelentette egyúttal és azonnal község vagy város felszabadítását is. Sőt, az első község felszabadulása sem ott történt meg, ahol a magyar területre való első behatolás. Ezért különbséget kell tennünk az elsőnek felszabadult település és aközött, hogy hol lépett először hazánk földjére a felszabadító Vörös Hadsereg.

Az első felszabadult magyar város Makó volt, amelyet szeptember 26-án vettek birtokba a szovjet csapatok. Ezen a napon szabadult fel a mai Békés megye délkeleti részében elhelyezkedő Battonya község is. Az ország többi részének felszabadításában három ukrán front alakulatai működtek közre. A 4. Ukrán Front egységei Sátoraljaújhelyt és környékét, a 2. Ukrán Front csapatai – R. J. Malinovszkij marsall parancsnoksága alatt – az ország keleti felének központi helyeit foglalták el, illetőleg tisztították meg a megszálló német és horthysta-nyilas fegyveres erőktől. Ez a hadseregcsoport Szeged (október 11.), Debrecen (október 19.), Kecskemét és Nyíregyháza (október 31.) továbbá Szolnok (november 4.) felszabadítása után december közepére – Miskolcon, Diósgyőrön, Egeren, Balassagyarmaton, Vácon, Gödöllőn, Monoron és Szigetszentmiklóson át – a Dunántúlon a Velencei-tóig és a Balatonig jutott el. November közepén értek az ország területére és kapcsolódtak be a felszabadító harcokba a 3. Ukrán Front alakulatai, F. I. Tolbuhin marsall vezetésével. Ekkor keltek át ugyanis a Dráva torkolatától északra a Dunán és kezdték meg délkeletről a Dunántúl felszabadítását. December közepén – Pécs (november 29.), Szekszárd (november 30.) és Kaposvár (december 2.) birtokbavétele után – északon Adonynál és a Velencei-tó előtt egyesültek a 2. Ukrán Front csapataival, majd a Balaton déli partjára vonultak fel, amelynek délkeleti csücskétől délre a Dráváig nyomultak előre.

1944. december közepére ezzel szabaddá vált az ország egész területének mintegy 60%-a, népességének alig valamivel több mint a fele. Budapest és 32 város a szovjet csapatok kezén volt: az 5 szabad királyi város közül 3, a 8 törvényhatósági jogú város közül 5 és a 39 megyei város közül 24. A felszabadult országrész forradalmi-történeti múltja és a társadalmi-gazdasági viszonyok alapján vizsgált korabeli jelene is érdekes képet mutatott. Felszabadult a nagy plebejus-agrár forradalmi hagyományokkal rendelkező Tiszántúl, s az azon belül is jelentős Viharsarok, a függetlenségi tradícióit őrző Debrecen és környéke, a kuruc szabadságharcos múltját ápoló északkeleti országrész, valamint a Duna–Tisza köze 1848–1849-es és agrárszocialista örökséggel is rendelkező mezővárosai. A Tiszántúlon és az Alföld északi részein éltek az ország legnagyobb és ezzel egyidejűleg a legradikálisabb szegény és nincstelen paraszti tömegei. Az ország északi, illetve déli részén két jelentős ipari központ is volt, a maga proletárharcokban edzett munkásságával: Miskolc–Diósgyőr és környéke, valamint Pécs és a Mecsek-vidék.

Ahhoz, hogy az ország a fasiszta koalícióval való szakítás útjára léphessen, főleg Horthy 1944. októberi sikertelen kísérlete után, már két lényeges feltétel volt szükséges: az ország legalább egy jelentős részéből a szovjet hadsereg kiverje a német fasiszta megszállókat és nyilas kiszolgálóikat, továbbá, az így előállt kedvező helyzetben olyan magyar antifasiszta, demokratikus erők legyenek, amelyek kivezetik az országot a háborúból és a demokratikus fejlő-

dés útjára terítik. A katonai felszabadítás tehát csak a demokratikus kibontakozás lehetőségét teremthette, pontosabban teremtette meg, magát a kormányozni is képes, szervezett politikai erőket nem.

A Szovjetunió az antifasiszta koalíció többi nagyhatalmával együtt, határozott antifasiszta és demokratikus politikai rendszer kiépítését bátorította és támogatta Magyarország esetében is. A szovjet kormánynak ezt a politikáját és magatartását fejezte ki az Állami Honvédelmi Bizottság 1944. október 27-i határozata, amely lényegében megszabta a hazánkban harcoló szovjet csapatok feladatait. A szóban forgó dokumentum tartalmában teljesen megegyezett azokkal az állásfoglalásokkal, amelyeket a volt német szövetséges országokkal kapcsolatban hoztak, így például az ÁHB Romániára vonatkozó 1944. április 2-i határozatával, amelyet a Vörös Hadsereg román földre lépésekor fogadtak el.

Az ÁHB Magyarországra vonatkozó határozata jó egy hónappal az ország felszabadulásának megindulása után született meg, mert ez idő alatt történt meg a magyar–szovjet kapcsolatfelvétel, vették kezdetét a fegyverszüneti tárgyalások, illetve írták alá Horthy Miklós megbízottai Moszkvában az előzetes feltételeket. Horthy átállásának elmaradásával azonban meghiúsult a magyar–szovjet kapcsolat megállapodásos rendezése. Ilyen előzmények után az ÁHB, felelős központi magyar szerv hiányában, a 2. Ukrán Front haditanácsára volt kénytelen ruházni a felszabadított magyar területek polgári közigazgatásának megszervezését és ellenőrzését is. De a szovjet katonai hatóságok Magyarországon nem szerveztek külön saját katonai adminisztrációt a polgári élet irányítására, hanem a magyar közigazgatás mielőbbi hatékony működését kívánták biztosítani.

A fentebbiekkel összhangban minden megyeszékhelyre, a városokba és a nagyközségekbe szovjet katonai parancsnokot, kommendánst neveztek ki, aki saját katonai feladatain túlmenően segítette talpra állítani és újjászervezni a magyar polgári hatóságokat, ellenőrizte azok munkáját és azt is, hogy tevékenységük a Hitler-ellenes háború érdekeit is szolgálja. A katonai parancsnokok minden intézményt és személyt felszólítottak a munka felvételére, helyesebben folytatására. A helyi hatalmi szervek élére új vezetőket állítottak, ha a régiek elmenekültek, vagy kifejezetten akadályozták az illető szerv, hatóság normális működését. Az ipari és kereskedelmi vállalatok vezetését általában a régi alkalmazottak valamelyikére bízták, ha a tulajdonosok eltávoztak, illetőleg nem voltak hajlandók folytatni korábbi tevékenységüket. A szovjet katonai parancsnokok ily módon kívánták a front és egyben a lakosság érdekeit is szolgálni mind a közigazgatás, mind pedig a termelés és szolgáltatás területén anélkül, hogy a tulajdonviszonyokhoz hozzányúltak volna.

A szovjet katonai hatóságok – a magyar kizsákmányoló osztályok fasiszta uralkodó körei által előidézett súlyos helyzetben – intézkedéseikkel és maga-

tartásukkal kétségtelenül a fasizmus szétverését, maradványainak felszámolását s ezzel együtt az elnyomott dolgozó nép felszabadulását segítették elő. Ezt célozta az a kiáltvány is, amelyet a 2. Ukrán Front parancsnoksága az ÁHB határozatának megfelelően nyomban október 27-e után kiadott és röplap formájában s minden egyéb módon terjesztett a már felszabadult magyar lakosság körében. A kiáltvány újólag megerősítette, hogy a Vörös Hadsereget nem vezérlik területszerző célok, nem szándékozik Magyarország társadalmi rendjét megváltoztatni, az ország területére lépését kizárólag katonai szükségszerűség tette elkerülhetetlenné. Célja a fasizmus szétzúzása és az elnyomott népek felszabadításának elősegítése.

A szovjet katonai hatóságok több okból is ragaszkodtak a régi államszervezet s főleg a közigazgatás fenntartásához. Egyrészt, mert a harc közvetlen érdekei megkövetelték a lehető legoptimálisabb hátországi rendet, és azt a régi állami szervekre támaszkodva vélték leggyorsabban elérni, nem pedig új formákkal való kísérletezéssel. Másrészt, mert ez elfogadható volt az ellentétes társadalmi-politikai alapokon álló antifasiszta koalíció valamennyi tagjának. Továbbá ez a megoldás fokozni látszott annak a lehetőségét, hogy a németellenes harcba esetleg bekapcsolódnak a Horthy-Magyarország bizonyos, Hitlerrel szakító erői is.

A Vörös Hadsereg szervei nem nyúltak tehát a magyar állam kialakult felépítési formájához és rendjéhez. Sőt, azt a felszabadulás után úgy, ahogyan a front elvonulásával megmaradt, azonnal megpróbálták életre kelteni. De nem érintették általában a volt személyi állományt sem, hanem azokat, akik a helyükön maradtak, azonnal felszólították munkájuk végzésére. A helyben maradottak többsége élt is a felajánlott lehetőséggel. Kisebb hányaduk azonban vissza is élt vele, mert hivatali helyzetüket a régi rendszer átmentésére, visszaállítására próbálták felhasználni.

Ott, ahol elmenekültek a korábbi vezetők, rendszerint a visszamaradt helyettesek vagy más felelős beosztásúak, illetve az egyszerű tisztviselők közül bíztak meg a katonai parancsnokok valakit az adott község, város vagy terület irányításával. Csupán akkor fordultak a politikai aktivitásukat azonnal elkezdő és legtöbbször már a szovjet csapatok beérkezésekor jelentkező népi-forradalmi erőkhöz vagy az illető helység értelmiségéhez (pedagógusokhoz, orvosokhoz s esetleg valamelyik egyház papjához), ha az állami hivatalban, intézményben egyáltalán nem találtak megfelelő személyt. Ez esetben vagy közvetlenül megbíztak valakit az ügyek vitelével, vagy pedig kérték a helyi baloldali embereket és értelmiségieket, hogy válasszanak, jelöljenek ki maguk közül valakit ideiglenes vezetőnek.

Ez a szovjet politika természetesen nem azt jelentette, hogy a háborús és népellenes bűnösök, a fasiszták megmenekülhettek a felelősségre vonás elől, hanem csak azt, hogy a szovjet katonai szervek – egészen kivételes esetektől

eltekintve – nem foglalkoztak ilyen kérdésekkel. Ezt a feladatot valamennyi volt németekkel szövetséges országban – a fegyverszüneti egyezmények alapján – a saját államhatalmi szerveknek kellett elvégezniök. Lényegében ugyanez vonatkozott az államszervezet demokratikus átalakítására is. Az újjászerveződő állami élet demokratikus megtisztulásához egyébként is nagymértékben hozzájárult az a körülmény, hogy a régi vezetők és a magasabb beosztású tisztségviselők többsége elmenekült a közelgő Vörös Hadsereg elől. Ez szinte általános tünet volt a Tiszántúlon és a Duna–Tisza közén.

A szovjet hadsereg előrenyomulásával szétverte, illetőleg kiszorította az országból az idegen fegyveres erőt, amelyre a nyilas hatalom támaszkodott. De ugyanígy szétzúzta a magyar ellenforradalmi rendszer még ellenálló haderejét is. Erre a sorsra jutott a régi karhatalom is, amely szinte teljes létszámban eltávozott állomáshelyéről. Legtöbbször velük menekültek el a földbirtokosok, a tőkések, valamint a nyilasok és a Horthy-rendszer volt politikai képviselői, magukkal ragadva a közigazgatás, a bíróságok stb. tisztviselőinek és alkalmazottainak tekintélyes hányadát is.

A régi államgépezet széthullása, a régi rendszer politikai exponenseinek, valamint a tisztviselői kar zömének eltávozása önmagában is kedvező lehetőséget jelentett a magyar antifasiszta, demokratikus és forradalmi erők számára. A szóban forgó csoportok és rétegek nyugatra történt evakuálását valójában sem a katonai érdek, sem pedig az antifasiszta nagyhatalmak politikája nem követelte. Ez elsősorban a több évtizedes szovjetellenes propaganda hatásával magyarázható, annak az eredménye volt, amely pontosan azokra ütött vissza, akik a lakosság különböző rétegeit maguk ijesztgették vele. A menekülésáradat tehát szükségtelen volt, de megtörtént, s ez a körülmény objektive kedvezett a népi, forradalmi erők felülkerekedésének.

A FEGYVERES NEMZETI ELLENÁLLÁS MEGINDULÁSA

Az illegális kommunista párt, különösen a felszabadulás kezdetével egyidőben, igen nagy erőfeszítéseket tett a fegyveres harc megindítására. A párt Katonai Bizottsága, amelynek vezetője Pálffy György volt, 1944 őszétől fokozatosan szervezte és vetette harcba a különböző formákban és célokkal létrehozott partizáncsoportokat. 1944 szeptemberétől már több diverziós csoport működött a fővárosban, amelyek többségét Fehér Lajos irányította. Ilyen csoportok voltak a Marót, a Szir, a Laci elnevezésű robbantó csoportok. A Kommunista Ifjúsági Szövetség – elsősorban röplapok és más illegális kiadványok terjesztésére – alakított ellenálló csoportokat. Ugyanakkor nagyobb létszámú, többségükben katonai egységnek álcázott

fegyveres csoportok működtek Újpesten, Kőbányán, Kispesten, Csepelen, Rákoshegyen, Rákospalotán, Pestlőrincen, Zuglóban, Angyalföldön és más helyeken.

A kommunisták által szervezett és vezetett partizán akciócsoportok és egységek mellett Budapesten, valamint a főváros környékén nem kommunista szervezésű partizáncsoportok is harcoltak. A magyar antifasiszta ellenállási mozgalom polgári szárnyán azonban igen kevesen, szinte csak Bajcsy-Zsilinszky Endre köre vállalta a fegyveres harcot.

Kommunista és szociáldemokrata fiatalokból, valamint értelmiségiekből alakult a magát Vörös Brigádnak nevező partizáncsoport. A nyilasokkal folytatott fegyveres összeütközéseik alkalmával sok halálra ítéltet mentettek meg. Főként értelmiségiekből, újságírókból jött létre a Klotild utcai partizánegység, amelynek egyik vezetője Stollár Béla volt. A Szent-Györgyi Albert köré tömörülő polgári ellenállók egyes képviselői szintén vállalták a fegyveres harcot. Az említett csoportok mellett, elsősorban Budapesten, fegyveresen küzdött több katonai alakulat is, főleg a kisegítő karhatalmi (KISKA) századok egy része.

A felszabadulás időszakában vidéken is alakultak fegyveres ellenállási csoportok. Ezek többségükben közvetlen felső pártirányítás nélkül, régebben illegális kapcsolattal rendelkező helyi kommunisták, baloldali munkások és volt 19-es vörös katonák kezdeményezésére jöttek létre. Fegyveres ellenállás bontakozott ki a sárisápi bányászok körében, Zgyerka János vezetésével. A vidéki partizáncsoportok közül az egyik legjelentősebb a Miskolcon és környékén működött MOKAN Komité volt, amely különösen az evakuálások meghiúsításában és az üzemi berendezések megmentésében játszott fontos szerepet.

Fegyveres csoportok alakultak az északi bánya- és iparvidéken, a nógrádi szénmedencében is. A karancslejtősi bányászok november 23-án a kommunisták, baloldali munkások vezetésével – közel 300-an – megtagadták a bevonulást és a korábban szerzett fegyverekkel leszálltak a bányába, majd megkísérelték a kitörést. Bandur Gyula vezetésével Ragyolcon jött létre a szénmedence másik csoportja. Nógrád megye nyugati részén, Balassagyarmat és Kemence környékén, valamint az Ipoly túlsó oldalán tevékenykedett Adler János csoportja. A fentebb említettek mellett, a behívást megtagadó bányászok, gyári munkások és szökött katonák kisebb-nagyobb csoportjai vonultak a környező erdőségekbe. Egy részük akkor kapcsolódott be a fegyveres küzdelembe, amikor Nógrádi Sándor partizánegysége megérkezett erre a vidékre. Börzsöny–Vámosmikola körzetében tevékenykedett a Görgey-zászlóalj.

1944 őszén a Mecsekben, Pécs környékén szintén több partizáncsoport tevékenykedett. Sőt, erről a vidékről számos antifasiszta csatlakozott a horvátországi partizánokhoz is. A partizáncsoportok működése nagyban hozzá-

járult Pécs harc nélküli felszabadításához. Ezt követően pedig közel 200 pécsi és környékbeli ifjúkommunista önkéntes ment át a jugoszláviai magyar partizánalakulatokhoz és hősiesen küzdött a Dráva menti harcokban. Kisebb fegyveres ellenálló csoport működött Szekszárdon és környékén is.

A Dunától északra – a Komárom, Érsekújvár és a Vág által határolt területen – egy jelentősebb erőt képviselő partizáncsoport működött.

A Szovjetunióban élő magyar kommunista emigránsok közreműködésével és vezetésével alakult ejtőernyős partizáncsoportok elsősorban Kárpátalján és Szlovákia területén hajtottak végre eredményes fegyveres akciókat. Kárpátalján különösen sikeres volt a Rákóczi-partizánosztag működése, Uszta Gyula vezetésével. Harci területük Munkács, Huszt és Szolyva térsége volt. Hét katonai szerelvényt robbantottak fel, közel 800 főnyi veszteséget okoztak az ellenségnek halottakban és sebesültekben, s csaknem 300 foglyot ejtettek. 1944 augusztusában több partizáncsoport bevetésére került sor Erdélyben, Nagyvárad és Máramarossziget térségében. Szeptemberben viszont Zólyom és Besztercebánya környékére érkeztek magyar ejtőernyős partizánok a Szovjetunióból. Ők képezték a magvát a Petőfiről elnevezett partizánosztagnak, amely német fasiszta katonai szerelvényeket robbantott fel, összeköttetési vonalakat vágott el, járőröket tett ártalmatlanná és többször megütközött az ellenséges csapatokkal is.

1944 októberében, Nógrádi Sándor irányításával kezdte meg a harcot egy másik magyar partizánszervező csoport. Decemberben – miután Közép-Szlovákiát végigharcolta – kelt át az Ipolyon és folytatta tevékenységét a salgótarjáni szénmedencében. A Nógrádi-partizánegység 1944. december 29-én egyesült a szovjet csapatokkal.

1944 második felében és 1945 elején – a hitleri Németországgal és a nyilasokkal szembefordult katonákon, a KISKA ellenálló századain, továbbá a szovjet hadsereg oldalára átállt és ott fegyveres harcokban is résztvett magyar antifasisztákon kívül, akiknek száma több ezerre tehető – közel 3000 ember harcolt a hazai partizáncsoportokban. Ugyanakkor igen sok magyar vett részt más európai országok antifasiszta harcában. Így a szlovák nemzeti felkelésben, a csehszlovákiai partizánmozgalom soraiban megközelítően 3000–4000-ren harcoltak a magyar nép fiai közül, de több százra tehető azoknak a magyar antifasisztáknak a létszáma is, akik részt vettek a lengyel, a francia és a belga ellenállásban. A jugoszláv népfelszabadító háborúban mintegy 1000–1200 magyar katona harcolt.

A magyarországi partizáncsoportok küzdelme, ha katonai értelemben nem is volt nagy horderejű, politikai és erkölcsi szempontból azonban feltétlenül figyelemre méltó volt. Jelentőségét növelte, hogy fontos szerepet töltött be a nemzeti ellenállás egyéb formáinak a kifejlődésében is.

1944 őszén a földalatti antifasiszta nemzeti ellenállás továbbfejlődése szem-

pontjából nagy jelentősége volt a Magyar Front megerősödésének. Vezetésére Intéző Bizottságot hoztak létre, amelynek elnöke Szakasits Árpád, tagjai pedig Kállai Gyula, Kovács Imre és Tildy Zoltán lettek. A Magyar Front megerősödésében döntő szerepet játszott az a tény, hogy a kommunista és a szociáldemokrata párt – hosszabb tárgyalások eredményeként – 1944. október 10-én egységfront-megállapodást kötött.

A nemzeti ellenállás az ország katonai felszabadításának megindulásával erősödött, s különösen Horthy 1944. október 15-i leválási kísérletének kudarca után, az ellenforradalmi rendszer összeomlása is elkezdődött. Ezt követően érezhetően meggyorsult a horthysta hadsereg bomlása. A különböző polgári politikai csoportok egyre sürgetőbben keresték a kapcsolatot a Magyar Fronttal. A kapcsolatot keresők között voltak Kiss János altábornagy és társai is, akik vállalták a fegyveres ellenállást a németek és a nyilasok ellen.

A kommunista párt kezdeményezésére 1944. november elején – egy szélesebb körű nemzeti összefogás eredményeként – létrejött a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága. E bizottság elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre volt. Ugyanakkor az MNFFB megbízásából Kiss János altábornagy alakította meg az ellenállás katonai vezérkarát. Feladata az volt, hogy az ellenállásra megnyerhető magyar katonai alakulatok és a felfegyverzett munkásosztagok részvételével felkelést szervezzen. Kiss Jánost és társait azonban a Gestapo november 22-én letartóztatta, Bajcsy-Zsilinszky Endrével együtt. A nyilasok halálra ítélték és decemberben kivégezték őket. Ezután az MNFFB lényegében megszűnt, de a Magyar Front tovább élt és szervezte a nemzeti ellenállást, a dolgozó tömegek harcát.

A magyar nép forradalmi erőinek összefogása és fegyveres küzdelme az illegalitásban azonban nem érte el azt a fokot, hogy saját erejéből szabadítsa fel az országot a német megszállás és a fasiszta elnyomás alól. Az ország szabad, demokratikus fejlődéséhez a döntő lökést, az érlelődő belső feltételek mellett, a szovjet hadsereg felszabadító harcának sikerei adták meg, biztosítva a kedvező külső, nemzetközi feltételt. Ennek eredményeként az 1944 őszén Magyarországon kialakuló forradalmi helyzet a felszabadított területeken nyomban népi demokratikus forradalomba mehetett át. Az illegális harc, a fegyveres nemzeti ellenállás így a felszabadulást követő forradalmi fejlődés közvetlen belső előzményévé, szerves részévé vált.

AZ ANTIFASISZTA DEMOKRATIKUS SZERVEZETEK KIALAKULÁSA. A MAGYAR NEMZETI FÜGGETLENSÉGI FRONT PROGRAMJA

A fasiszta erők katonai szétzúzásával a felszabadult területeken megteremtődtek a demokratikus kibontakozás, az újjászületés lehetőségének a feltételei. A felszabadult nép élt is a lehetőségekkel és az elsőnek szabaddá vált Viharsarokból kiindulva azonnal hozzákezdett az új, demokratikus helyi politikai élet kialakításához és a közigazgatás megszervezéséhez.

A városok és falvak többségében szinte a szabaddá válás másnapján megalakultak a helyi kommunista pártszervezetek, majd segítségükkel más demokratikus erők is éledezni kezdtek. De pártjaik megszervezése elég vontatottan és késedelmesen haladt, mert tevékenységükben, különösen kezdetben, nagyon sok volt a bizonytalan elem. A viszonylag gyorsan aktivizálódó néptömegek azonban nem vártak tétlenül a politikai pártok helyi szervezeteinek kiépüléséig, hanem maguk láttak hozzá az élet megindítását jelentő konkrét feladatok megoldásához.

A demokratikus népi mozgalom gerincét a nemzeti bizottságok alkották. Igaz, december közepéig mindössze 5–6 bizottság alakult meg e néven: a szegedi, a hódmezővásárhelyi, a szentesi, a békéscsabai, a debreceni stb. A decembert megelőzően – és helyi kezdeményezésre – alakult sok-sok és más-más nevű népi bizottság azonban lényegében ugyanezt a szerepet töltötte be a községekben és városokban, mint a már központi programmal és szervezettel bíró későbbi nemzeti bizottságok. Ezek a népi bizottságok a népmozgalmak tényleges helyi szervei voltak, s tulajdonképpen a nemzeti bizottságok közvetlen és egyenes elődeinek tekinthetők. Neveik változatossága jól tükrözi az egyes helységek, területek demokratikus népi erőinek a felsőbb irányításra nem is váró tettrekészségét, gyorsan kibontakozó öntevékenységét. Több helyen – az 1918-as polgári demokratikus forradalom példájára – községi, városi vagy falutanácsnak nevezték a népi bizottságot. Igen sok községben, illetve városban pedig – a Tanácsköztársaság mintájára – a direktórium, ötös- vagy hetesbizottság nevet adták neki. Máshol viszont intéző bizottságnak, ideiglenes tanácsnak, vagy az antifasiszta harci formát példázva, munkás-paraszt bizottságnak hívták.

Kezdetben a népi bizottságokat, a kommunisták mellett, nem annyira a demokratikus pártok helyi képviselői alkották, hanem a környezetükben baloldalinak, haladó gondolkodásúnak ismert személyiségek, s különösen a munkásmozgalmi, szakszervezeti múlttal rendelkező emberek. A népi bizottságok a dolgozó osztályok közvetlen összefogását testesítették meg. Az első hetekben-hónapokban, a központi hatalom létrejöttéig, illetőleg az új

államszervezet kiépüléséig az ő kezükben összpontosult helyileg minden hatalom és egyben ők végezték a helyi közigazgatás oroszlánrészét is. A népi bizottságok többsége a gyorsan megalakult kommunista pártszervezetek segítségére támaszkodott. Ugyanakkor e népi szervek csakhamar kiegészültek a később megalakult többi demokratikus párt tagjaival, valamint pártonkívüli hazafiakkal is. Sok esetben éppen a bizottság tagjai hozták létre a többi demokratikus pártot, és így annak azonnal képviselőjévé is váltak.

A zömében kommunista, demokratikus baloldali kezdeményezéssel és vezetéssel kibontakozó helyi politikai és önkormányzati életre további előrelendítő hatással volt az a körülmény, hogy 1944 novemberének első napjaiban az emigrációból hazatérő magyar kommunisták megteremtették a Magyar Kommunista Párt legális Központi Vezetőségét. Mind az illegális, mind pedig az emigrációból hazatérő kommunista pártvezetőség felkészült a felszabadított területeken végzendő politikai és szervező munkára. Ezt egy-egy akcióprogram kidolgozásával is előkészítették. Az illegális Központi Bizottságnak – amelynek Apró Antal, Horváth Márton, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly, Kovács István, Rajk László stb. voltak a tagjai – azonban a hadműveletek miatt hosszabb ideig nem volt összeköttetése a felszabadult területeken létrejött legális helyi kommunista pártszervezetekkel. Azok összefogása és irányítása külön vezetést igényelt.

A szovjetunióbeli magyar kommunista emigráció – a nemzetközi kommunista mozgalom akkor Moszkvában tartózkodó vezetőivel való tanácskozás után – eldöntötte, hogy Gerő Ernő, Farkas Mihály, Nagy Imre és Révai József – hazajőve a felszabadult területekre – a párt legális Központi Vezetőségét alkotja. Vezetőjének Gerő Ernőt jelölték, helyettesének pedig Nagy Imrét. Ekkor határozták el azt is, hogy a párt a fő feladatok tartalmának megfelően Magyar Kommunista Párt néven szerveződjön újjá.

A kommunista párt Moszkvában kijelölt vezetői 1944. november 5-én érkeztek meg Szegedre, a Központi Vezetőség első hazai állomáshelyére. Azonnal hozzáláttak döntően kétirányú munkájukhoz: a párt sorainak világos program és szervezeti szabályzat alapján való országos megszervezéséhez, illetve a párt által kitűzött célok propagálásához a leendő szövetséges társak között, beleértve azok reaktiválásának elősegítését is. Ez utóbbiakra a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1944-es évfordulóján nyílt először a nyilvánosság előtt alkalom Szegeden. Ezen a nagygyűlésen fogalmazta meg a KV kijelölt vezetője a kommunista párt gyorsan elterjedt jelszavát: „Lesz magyar újjászületés!" Ennek az alapvető célkitűzésnek a valóra váltására hívott fel minden nemzeti és haladó erőt mind a felszabadult, mind a még német-nyilas uralom alatt levő területeken. Majd az előbbiekkel összefüggésben olyan központi, országos szervezet létrehozását javasolta, amelynek a nemzeti bizottságok lennének a helyi szervei.

November 9-én, az első kommunista aktíváértekezleten – a nemzeti összefogás eme szervezetéről szólva – hangzott el a javaslat először, hogy azt Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak nevezzék el. Az MKP vezetősége ezzel egyidejűleg hozzáfogott – a felszabadult területek konkrét viszonyaira alkalmazott – akcióprogramjának kidolgozásához, illetőleg véglegesítéséhez. Ez a dokumentum 1944. november 30-án Debrecenben került nyilvánosságra „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja" címmel.

A program bevezetőjében megállapította, hogy a háború elveszett. Egy évszázad szorgos munkájának gyümölcsét pusztította el az ellenforradalmi rendszer, amelynek háborús politikája megrendítette államiságunk alapjait. Ennek ellenére hazánk újjászülethet, ha „minden becsületes magyar összefog a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban az új, életerős, demokratikus Magyarország felépítésére, ha a nép veszi kezébe az ország vezetését".

A program első fejezete egyértelműen leszögezte, hogy az újjáépítés elengedhetetlen feltétele a nemzet tevékeny részvétele az ország felszabadításában, a Vörös Hadsereg felszabadító harcainak támogatása és az azonnali szakítás a hitleri Németországgal. Ugyanakkor követelte a hazaárulók, a háborús bűnösök letartóztatását és átadásukat a létrehozandó népbíróságoknak, valamint vagyonuk elkobzását, továbbá minden fasiszta szervezet feloszlatását, újjáélesztésük megakadályozását és a közigazgatási szervek, a bíróságok, a honvédség, s nem utolsósorban a karhatalom megtisztítását a nyilas, hazaáruló és egyéb népellenes elemektől. Külön kiemelte a program a demokratikus szabadságjogok maradéktalan érvényesítésének szükségességét, és feladatul állította a közélet, az oktatás és a kultúra megtisztítását a fasiszta mételytől, a faji és nemzeti gyűlölködéstől, valamint állást foglalt a vallásszabadság biztosítása mellett is.

A második fejezet a földreform kérdésével foglalkozott, amelyet „a legrövidebb határidőn belül, a földigénylők közreműködésével" kell végrehajtani, a nincstelen és kevés földű parasztok százezreinek földhöz juttatásával.

A program következő fejezete a nagytőke profitszerzésének korlátozását célzó intézkedéseket tartalmazta: a kartellek és nagybankok állami ellenőrzését, a bányák, a kőolajforrások és villanytelepek, valamint a biztosító intézetek köztulajdonba vételét, illetve államosítását. Ezzel egyidejűleg azonban azt is hangsúlyozta, hogy támogatni kell a nép érdekeit szolgáló magánvállalkozást, bekapcsolódását az ipari termelés és a kereskedelem megindításába. Majd aláhúzta, hogy a háború által elpusztított lakóházakat, gyárakat, közlekedést egységes, központi terv alapján – állami támogatással és irányítással – kell újjáépíteni.

A program síkraszállt a munkabéreknek a drágaság arányában történő felemeléséért, a nyolcórás munkanap és a sztrájkjog törvényes biztosításáért,

megvalósíthatónak, a Horthyék által elfogadott előzetes feltételek mellett. 1944. november második felére azonban jelentősen megváltozott a helyzet, hiszen a horthysta leválási kísérlet elbukott, és a felszabadult országrészeken meglehetősen gyorsan kibontakozott a népi-forradalmi erők demokratikus mozgalma. Ilyen módon az előbbire, vagyis a horthysta átállásra már egyre kevésbé, az utóbbira viszont mind jobban lehetett támaszkodni. Mégpedig nemcsak egy demokratikus átalakulás reformprogramja megvalósításában, hanem az országnak a szövetségesek oldalára való átállítása szempontjából is. A fentebbiekről persze a szövetséges nagyhatalmaknak is meg kellett győződniök ahhoz, hogy azt Magyarország viszonylatában az egyetlen járható útként elfogadják. Ezzel a megoldással sem vált időszerűtlenné természetesen a németellenes erők nemzeti összefogásának követelménye, de az átalakulásban – ellentétben a romániai helyzettel – már kezdettől fogva a munkás-paraszt népi forradalmi erők játszhatták, helyesebben játszották is a vezető szerepet.

1944. november végén és december elején ilyen irányú és tartalmú politikai fejlődés következett be Szegeden, illetőleg az egész felszabadult országrészben. A Magyar Kommunista Párt, a gyorsan talpraálló szakszervezetek és a Nemzeti Parasztpárt mellé ugyanis november 23-án az újjászerveződött Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt is felsorakozott. Az újjáalakuló kisgazdapárti gyűlés jóváhagyta a párt csatlakozását az MNFF-hoz, és olyan határozatot hozott, hogy „mindaddig, míg a párt országos elnöksége újra átveheti a párt vezetését, hivatva érzi magát, hogy a párt újjászervezését a felszabadult országrészen megkezdje". Kisgazdapárti ösztönzésre rövidesen más polgári rétegek, irányzatok is megmozdultak: 1944. november végén – Polgári Demokrata Párt néven – önálló párt szervezését kezdték meg. Az események természetesen a helyi szociáldemokratákra is nagy hatással voltak, különösen Szegeden. S ez mindenekelőtt abban jutott kifejezésre, hogy november utolsó napjaiban mind a Szociáldemokrata Párt, mind a Polgári Demokrata Párt bejelentette az MNFF-hoz való csatlakozási szándékát.

Ilyen előzmények után javasolta az MKP a demokratikus pártoknak és a szakszervezeteknek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front azonnali, „hivatalos" megalakítását. Az MNFF 1944. december 2-án, az MKP, az SZDP, az FKGP, az NPP és a PDP, valamint a szakszervezetek részvételével jött létre Szegeden. Az MNFF a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és a városi kispolgárság, valamint a németellenes polgári erők szövetségét testesítette meg. Létrejöttét és a kommunista párt akcióprogramjának nemzeti programmá emelését a december 3-i szegedi népgyűlés is megerősítette. S ezzel a kommunista akcióprogram valamennyi, a lakosság túlnyomó többségét kitevő antifasiszta, demokratikus és forradalmi erő közös harci programjává vált.

Ezek az – 1944. december elejére végbement – események biztosították,

hogy a szövetségesek ne a reakciós horthysta körökkel kössenek fegyverszüneti egyezményt, hanem a függetlenségi frontban tömörült erőkkel. Az antifasiszta demokratikus mozgalom 1944. végi kibontakozásának azonban nemcsak az volt a jelentősége, hogy Magyarország háborúból való kilépéséhez megfelelő társadalmi-politikai alapot teremtett és az átállást segítette, hanem hozzájárult ahhoz is, hogy Magyarországot ne a hitleri Németországgal azonos elbírálás alá vessék a győztes antifasiszta hatalmak.

AZ IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉS ÉS AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY LÉTREHOZÁSA

A kommunisták vezette demokratikus és népi erők gyors helyi talpra állása, majd országos megszerveződésük igen nagy jelentőségű esemény volt az egész nemzet további sorsa szempontjából. 1944 végén ugyanis már nemhogy ellenükre, de nélkülük sem lehetett a felszabadult országrészben az új magyar állam alapjait lerakni. Ugyanakkor nem dőlt el az a kérdés, hogy a polgári vagy a népi demokrácia útjára tér-e az ország. Ez elsősorban attól függött, hogy mely osztályok, illetőleg pártok és milyen mértékben veszik ki a részüket az ország megmentéséért folytatott küzdelemből. A munkásosztály és forradalmi pártja, a Magyar Kommunista Párt élen járt a széles nemzeti összefogás, konkrétan az MNFF megteremtésében és programja kimunkálásában, s ezáltal megszerezte a kezdeményező és vezető szerepet abban, hogy a megszülető új magyar állam valóban – tartalmában és formájában – demokratikus legyen.

Az új demokratikus államhatalom megteremtésének azonban nemzetközi feltételei is voltak. Ezek a második világháború befejezésével kapcsolatos nemzetközi szerződésekben, az antifasiszta koalíció győztes nagyhatalmainak megállapodásaiban nyertek megfogalmazást. Mégpedig Anglia, az USA és a Szovjetunió vezetőinek 1943-ban tartott teheráni és moszkvai találkozóján, az 1944-es év különböző tanácskozásain, s főleg az 1945. februári jaltai értekezleten. A győztes nagyhatalmak valamennyien egyetértettek abban, hogy a fasiszta blokk volt államainak népei az életbevágóan fontos társadalmi-politikai, gazdasági és államhatalmi kérdéseket demokratikus úton oldják meg. Ezzel összhangban azt ajánlották, sőt mi több lényegében előírták, hogy a fasizmus szétverése után az említett országokban – a lakosság összes demokratikus elemeit képviselő – ideiglenes kormányokat kell alakítani, amelyek előkészítik az illető nép akaratának megfelelő törvényhozó és végrehajtó hatalom létrehozását, szabad választások útján. Ennek a nemzetközi előírásnak az érvényesülése szempontjából is kiemelkedő jelentősége volt annak, hogy

végrehajtását nálunk a Szovjetunió szavatolta. A Szovjetunió nemcsak az antifasiszta cél miatt törekedett a nemzetközi előírások maradéktalan betartására, hanem internacionalista lényegéből következően is segítette az ország forradalmi erőit a társadalmi, politikai és gazdasági talpra állásért és továbbfejlődésért vívott küzdelmükben. Magyarország történetében először fordult elő, hogy haladó nemzeti érdekei egybeestek a győztes nagyhatalmak állami érdekeivel.

1944. december elején a kommunista párt kezdeményezésére – a függetlenségi front pártjainak képviselőiből és más haladó gondolkodású személyiségekből álló – előkészítő csoport jött létre, amely hozzálátott azoknak a hazafiaknak az összegyűjtéséhez, akikre a demokratikus átalakítás nagy munkájában számítani lehetett. Az előkészület lényeges eleme volt az is, hogy az MNFF a három szövetséges nagyhatalom vezetőjéhez fordult és kérte tőlük, hogy tegyék lehetővé a német szövetségből való magyar kilépést és az ideiglenes kormány létrehozását. A I. V. Sztálinnak küldött távirat ezt a kérést az alábbi módon fogalmazta meg: „A hatalmas orosz haderő diadalmas előretörése teremtette meg első ízben a lehetőségét annak, hogy az ország népének igazi véleménye szabadon megnyilatkozhassék, és ennek megfelelően megalakulhasson a Magyar Nemzeti Független Front, bizonyságául annak, hogy a magyar népben megvannak azok a demokratikus erők, melyek képessé teszik sorsának intézésére. Megkérjük Tábornagy Urat, adjon alkalmat arra, hogy a német fasizmus elleni végső küzdelemből kivehessük mi is, a németek által legjobban kihasznált, megrabolt és kifosztott magyarok a részünket, és némileg jóvátehessük a háborús kormányok bűneit."

A fentebbi akció szerves részeként az MKP legális Központi Vezetőségének két tagja – a szabad területek küldötteként – Moszkvába utazott, hogy a szovjet kormányt és rajta keresztül a többi antifasiszta nagyhatalmat meggyőzze arról, miszerint a magyar demokratikus erők már képesek kezükbe venni az ország sorsának irányítását és döntő mértékben megváltoztatni Magyarország kül- és belpolitikáját, valamint katonapolitikai irányát. Továbbá, hogy a szovjet kormánnyal, mint az antifasiszta világkoalíción belül a magyarországi helyzetért felelős hatalommal megvitassák az MNFF kormányalakítási és átállási tervét, s ezek végrehajtásához hozzájárulást, illetőleg segítséget kérjenek. Ugyanakkor a küldöttek az ugyancsak Moszkvában tartózkodó Horthy-féle fegyverszüneti bizottság volt tagjaival és az átállt magyar tábornokokkal is felvették a kapcsolatot, hogy bevonják őket a létrehozandó ideiglenes kormányba. E katonatiszteknek és politikusoknak a megnyerése ugyanis reményt nyújtott arra, hogy meggyorsul Magyarország teljes átállása a szövetségesek oldalára, kedvező hatással lesz a még fel nem szabadult országrész lakosságára, az ott levő magyar katonaság magatartására. Egyszóval siettethette magyar földön is a háború befejezését. Ezen az alapon mind a szovjet

kormány és szövetségesei, mind pedig a magyar kommunisták és forradalmi erők helyeselték az említettek részvételét az ideiglenes kormányban.

A magyar demokratikus erők kérését a szovjet kormány és a másik két antifasiszta nagyhatalom az 1944. december első napjaiban Moszkvában tartott megbeszéléseken szintén teljesíthetőnek ítélte. E hozzájárulás után, illetve a függetlenségi frontba tömörült pártok, valamint a szakszervezetek vezetőinek megegyezése alapján indult meg a felszabadult területeken az új hatalmat teremtő munka. 1944. december 12-én Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága. Az előkészítő bizottság nyomban kiáltvánnyal fordult az ország népéhez, majd december 14–20. között lebonyolította a felszabadult országrészben az ideiglenes nemzetgyűlési választásokat.

A nemzeti bizottságok által szervezett 44 „küldöttválasztó" tömeggyűlésen – a függetlenségi front programja alapján közfelkiáltással – választották meg a képviselőket az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A küldöttek, pontosabban képviselők nemzetgyűlési megbízatása tehát a németellenes függetlenségi és antifasiszta feladatok vállalása mellett az ország demokratikus átalakításának legfőbb tennivalóit is felölelte. S ez egyben azt is jelentette, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés nemcsak egy, a háborúból kilépő ideiglenes kormányt teremtő parlament, hanem annál sokkal több: az 1944. november 30-i program egészét magáénak valló törvényhozó hatalom, amely a program megvalósítása során akár több, vagy többször átalakított ideiglenes kormányt választhat, illetőleg bízhat meg.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben 230 képviselő foglalt helyet. Közülük 71-en a Magyar Kommunista Párt, 38-an a Szociáldemokrata Párt, 19-en a szakszervezetek, 16-an a Nemzeti Parasztpárt, 55-en az FKGP és 12-en a Polgári Demokrata Párt jelöltjei voltak. Rajtuk kívül még 19 olyan képviselője volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, akik pártonkívüliként csatlakoztak a függetlenségi fronthoz. Mindez azt jelentette tehát, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a baloldal (MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek) volt abszolút többségben. Erre utal lényegében a képviselők osztályhovatartozása, illetőleg szociális összetétele is. Hiszen a képviselők közül több mint 80 munkás és szegényparaszt, közel 40 középparaszt és módosabb gazdálkodó, ugyanannyi önálló kisiparos és kiskereskedő, valamint mintegy 50 értelmiségi (pedagógus, újságíró, szabad foglalkozású) volt. A fennmaradó részben pedig azok a középtőkések, katonatisztek és papok voltak találhatók, akik zömmel a németellenes polgári erőket, a volt horthysta köröket reprezentálták. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ilyen politikai és társadalmi összetétele ténylegesen megfelelt az ország felszabadított részén akkor kialakult erőviszonyoknak.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésén, 1944. december 21-én, megszakítva a negyedszázados ellenforradalmi rendszer „jogfolytonosságát", magát

a nemzet akaratának kifejezésére hivatottnak és a „magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének" nyilvánította. Ez a törvényhozó testület december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormányt is megválasztotta a következő összetételben: Dálnoki Miklós Béla (pkv) miniszterelnök, Erdei Ferenc (NPP) belügyminiszter, Nagy Imre (MKP) földművelésügyi miniszter, Vörös János (pkv) honvédelmi miniszter, Valentiny Ágoston (SZDP) igazságügy-miniszter, Takács Ferenc (SZDP) iparügyi miniszter, Gábor József (MKP) kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, Gyöngyösi János (FKGP) külügyminiszter, Molnár Erik (MKP) népjóléti miniszter, Vásáry István (FKGP) pénzügyminiszter, gróf Teleki Géza (pkv) vallás- és közoktatásügyi miniszter, Faragó Gábor (pkv) közellátásügyi miniszter.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány jellegében hasonló volt ugyan az Ideiglenes Nemzetgyűléshez, de politikai összetételében elmaradt attól, mert a nemzetközi viszonyok és a katonai helyzet miatt viszonylag nagyobb számban kaptak szerepet volt horthysta katonatisztek (3 tábornok) és politikusok. Ennek ellenére az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem a kizsákmányolók, nem a burzsoázia kormánya volt, hanem elsősorban a dolgozó osztályoké, közelebbről: a munkásosztály és a parasztság, valamint a középrétegek haladó részének végrehajtó hatalma. Jellegét elsősorban nem összetétele, hanem vezető ereje, antifasiszta és következetes demokratikus programja, valamint a baloldali erőknek a törvényhozásban betöltött szerepe és súlya szabta meg, illetőleg biztosította. Az új központi törvényhozó és végrehajtó hatalom sajátossága abban állt, hogy egyrészt több volt, másrészt kevesebb a lenini értelmű munkás-paraszt demokratikus diktatúránál. Több, elsősorban azért, mert már antifasiszta és következetesen demokratikus céljai megvalósításakor hozzányúlt a tőkés termelési viszonyokhoz is. Kevesebb, pontosabban szélesebb pedig mindenekelőtt abban volt, hogy társadalmi bázisa magában foglalta még a közbülső rétegeket, sőt a németellenes városi burzsoáziát is. Mindez a felszabaduláskor kialakult kedvező helyzetben nemcsak azt eredményezte, hogy az ideiglenes kormány létrejöttével Magyarország számára is megteremtődtek a fasiszta szövetséggel és a háborúval való szakítás feltételei, hanem azt a lehetőséget is magában rejtette, hogy az antifasiszta demokratikus feladatok népi módon, következetesen oldhatók meg. Ily módon az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása egyben a népi demokratikus Magyarország születésének a napja is volt, nemzeti történelmünk valóságos sorsfordulója, korszakhatára.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései. Az 1945. évi földreform végrehajtása

SZAKÍTÁS A HITLERI NÉMETORSZÁGGAL. A FEGYVERSZÜNETI EGYEZMÉNY ALÁÍRÁSA

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek mint a népi demokratikus hatalom jogforrásának s legfelsőbb államhatalmi szervének, valamint az általa megalkotott Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a létrejöttével teljessé váltak a felelős államszervezetre vonatkozó igények és feltételek is ahhoz, hogy Magyarország döntő lépéseket tehessen a hitleri Németországtól való elszakadásra és az antifasiszta koalíció oldalára történő átállásra. E lépésekhez mind a nemzetgyűlés állami programot nyújtó „Szózata", mind pedig az ideiglenes kormány „Nyilatkozata" minden törvényes jogalapot és részletes feladatmegjelölést megadott.

Ennek megfelelően a kormány már a megalakulása utáni első ülésén megvitatta a hitleri Németországgal való szakítással és a fegyverszüneti egyezmény megkötésével kapcsolatos kérdéseket, problémákat. Hosszabb vita után a külügyminiszter jegyzéktervezetben foglalta össze az Ideiglenes Nemzeti Kormány álláspontját, amelyet a miniszterek változtatás nélkül azonnal el is fogadtak. E jegyzék mindenekelőtt arról tájékoztatta a szovjet kormányt, hogy Debrecenben – demokratikus alapon és széles nemzeti egységre támaszkodva – létrejött a magyar nép egyetlen törvényes képviseleti szerve, Magyarország Ideiglenes Nemzetgyűlése, amely ideiglenes kormányt is alakított. Majd kijelentette: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legsürgősebb feladatának tekinti, hogy szakít az eddigi német szövetséggel és haladéktalanul fegyverszünetet köt a Szovjetunióval s a vele szövetséges hatalmakkal, amelyekkel Magyarország hadiállapotban van." A jegyzék kitér ugyan a hadüzenetre és az antifasiszta háborúba történő magyar bekapcsolódásra is, de azokat nem határozatként, nem befejezett tényekként, hanem inkább csak mint lehetőséget, tervet hozta a szovjet kormány tudomására. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első hivatalos külpolitikai ténykedése tehát nem volt egyértelmű és határozott. Már ennél az első lépésnél kiderült, hogy a volt horthysta katonatisztek és politikusok egy részére is kiterjedő németellenes összefogásnak nemcsak várható pozitívumai vannak, hanem azonnal jelentkeznek a

negatívumai is. Itt elsősorban abban, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem tudta a számára kínálkozó lehetőséget és előnyöket – a szóban forgó személyek miatt – maximálisan kihasználni az ország érdekében.

A szövetséges nagyhatalmak – az ideiglenes kormány kérését meghallgatva – késznek mutatkoztak azzal tárgyalásokat kezdeni, és minden különösebb vita nélkül elismerték azt olyan felelős és megfelelő szervnek, amely Magyarország nevében velük fegyverszüneti egyezményt köthet.

1944. december 28-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány megtartotta második ülését. Ezen az ülésen tájékoztatták a kormány tagjait a fegyverszüneti kérés elfogadásáról és kormánydelegáció küldésének a lehetőségéről, valamint arról a szovjet tanácsról, mely szerint célszerű lenne, ha a magyar kormány már nem várna tovább semmire a Németországgal való szakítást és a hadüzenetet illetően. A fentebbiek szellemében készült el nyomban a hadüzenetet tartalmazó dokumentum, amelyet a résztvevők vita nélkül, egyhangúlag fogadtak el.

A hadüzenet abból indult ki, hogy a Németország oldalán folytatott háború – amelyet a magyar nép elítélt – kezdettől fogva bűnös és „törvénytelenül" indított háború volt, ellentétben állt a nemzet érdekeivel és hagyományaival, s kizárólag német ügyet szolgált. Ezután a jegyzék rámutatott arra, hogy Németország 1944. március 19-én orvul megtámadta és megszállta az országot, majd október 15-én puccs útján hatalomra juttatta Szálasi Ferencet, s ezzel megakadályozta a fegyverszünet megkötését Magyarország és a demokratikus hatalmak között. Németország megfosztotta hazánkat függetlenségétől, sárba tiporta szuverenitásunkat és a lakosság százezreinek vágóhídra hurcolásával egyidejűleg kifosztotta és feldúlta az országot. „Mindezeket figyelembe véve – vonta le a következtetést a hadüzenet – az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a felhatalmazás alapján, melyet programja megvalósításához az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott, érvényre juttatja a magyar nép akaratát, semmisnek nyilvánítja a Németországgal kötött szerződéseket, megszakít vele mindennemű kapcsolatot és ezennel hadat üzen Németországnak." Ugyanakkor határozta el a kormány, hogy az ország összes erőforrásainak mozgósításával részt vesz a Szovjetunió és szövetségesei oldalán a háborúban, az ország teljes függetlenségének kivívásáért. December 28-án ezzel vált a hadüzenet jogilag érvényessé és egyben Magyarország átállása befejezett ténnyé az antifasiszta koalíció oldalára.

A magyar fegyverszüneti delegáció még a hadüzenet napján elindult Debrecenből Moszkvába. Elnöke Gyöngyösi János külügyminiszter, tagjai pedig Balogh István miniszterelnökségi államtitkár és Vörös János honvédelmi miniszter voltak. A delegációnak 1945. január 18-án Molotov külügyminiszter Anglia és az USA képviselőjének társaságában nyújtotta át a fegyverszüneti szerződéstervezet szövegét, és közölte, hogy a magyar delegáció

egy napot kap annak tanulmányozására és álláspontja kialakítására. A második tanácskozáson, amelyen már Vorosilov marsall is jelen volt, a magyar fegyverszüneti küldöttség előterjesztette a tervezettel kapcsolatos észrevételeit. Azok megvitatása kétségtelenül hozzájárult a szövetségesek és a magyar fél álláspontjának világosabb megértéséhez, az egyezmény szövegén azonban nem történt változtatás, s ezzel az véglegessé is vált.

A fegyverszüneti egyezmény 1. pontja értelmében a szövetséges nagyhatalmak elismerték, hogy Magyarország minden kapcsolatot megszakított a hitleri Németországgal és hadat üzent neki. Ugyanakkor a magyar fél 3 hadosztály kiállítását és annak a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsátását vállalta. Anglia és az USA képviselőjének befolyására itt tehát – eltérően a Romániával kötött fegyverszüneti egyezménytől – nem volt szó egyértelműen a Németország elleni háborúban való közvetlen részvételről, de a függetlenségi frontban tömörült demokratikus, baloldali erők értelmezésében a lehetőség – ugyanúgy, mint Bulgária esetében is – a kötelezettséget is természetesen magában foglalta.

Az egyezmény 2. pontja a magyar fegyveres erőknek és állami hivatalnokoknak az 1937. december 31-én fennállott államhatárok mögé történő visszavonásáról, valamint az ezt az állapotot megváltoztatott összes korábbi intézkedés érvénytelenítéséről rendelkezett. A 3. pont a szövetséges haderő magyarországi szabad mozgását biztosította, a 4. pedig a szövetségesek hadifoglyainak és polgárainak szabadon bocsátására és segítésére kötelezte a magyar felet. Az 5. a fasizmus által üldözött valamennyi személy szabadon engedését és segítését, valamint a velük kapcsolatos törvények, rendelkezések hatálytalanítását írta elő. A 6–10. pontok a szövetségesek területéről elszállított minden vagyontárgy visszaadásáról, a Magyarországon található német hadianyag hadizsákmánykénti átadásáról, minden német tulajdon zárolásáról, a szövetségesek tulajdonát képező hajók visszajuttatásáról és az összes magyar hajó hadműveleti célra való rendelkezésre bocsátásáról intézkedtek.

Az egyezmény 11. pontja a szövetséges csapatok és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tevékenységének ellátásához szükséges mindennemű igény magyar részről történő kielégítését írta elő, majd a 12. pont a jóvátételről rendelkezett. Az idevonatkozó elvi indoklás és az eljárási formák is lényegében megegyeztek a többi legyőzött államéival. Konkrétan, a Szovjetuniónak 200 millió, Jugoszláviának és Csehszlovákiának együttesen 100 millió amerikai dollár fizetését írta elő az egyezmény. A fenti összegen kívül azonban Magyarországot is kötelezte a szóban forgó pont arra is, hogy később megállapítandó kártérítést fizessen más egyesült nemzet vagy állampolgára tulajdonában keletkezett kárért. A 13. pont viszont azt írta elő, hogy Magyarország köteles az összes egyesült nemzet és polgárai háború előtti érdekeltségét, jogait és vagyonát visszaállítani, illetőleg visszaszolgáltatni.

A 14–16. pontok Magyarország esetében is, a többi legyőzött állam fegyverszüneti egyezményéhez hasonlóan, a közvetlen antifasiszta teendőket sorolták fel, valamint a magyar propaganda, művelődés és kiadói tevékenységnek a szövetséges főparancsnoksággal egyetértésben történő végzéséről intézkedtek. Ezzel egyidejűleg a 17. pont a magyar szuverenitás fokozatos gyakorlati helyreállítását helyezte kilátásba. Kimondta, hogy az arcvonal mögött 50–100 km távolságban meg lehet kezdeni a magyar polgári közigazgatás visszaállítását. Ennek alapján már 1945. február elején meghatározták azt a területet, ahol ez érvénybe léphetett. Az ún. záróvonal Gönctől, Miskolctól, Füzesabonytól és Szolnoktól nyugatra, Kiskunfélegyházától és Kisújszállástól keletre, majd Madarastól, Katymártól, Garától, Hercegszántótól ismét nyugatra, a Duna vonaláig húzódott, illetőleg terjedt.

Az egyezmény 18. pontja a fegyverszünet feltételeinek ellenőrzésére hivatott SZEB létesítését közölte, majd a 19. pont az 1938. november 2-i és az 1940. augusztus 30-i bécsi döntéseket mondta ki érvénytelennek. Végül a 20. pont leszögezte, hogy „a jelen feltételek aláírásuk pillanatában hatályba lépnek". A fegyverszüneti egyezményhez egy hat részből álló, néhány pontos értelmezést és magyarázatot fűző „Függelék" is tartozott, amelynek előírásai szintén kötelező erejűek voltak.

A magyar fegyverszüneti egyezmény aláírására 1945. január 20-án került sor. Az orosz, angol és magyar nyelven elkészített szerződést előbb Vorosilov marsall írta alá a három nagyhatalom meghatalmazottjaként, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány megbízásából Gyöngyösi János, Vörös János és Balogh István. Magyarország a fegyverszüneti egyezménnyel elérte, hogy a szövetséges nagyhatalmak elvileg elismerjék szuverenitását, sőt fokozatosan megkezdődhetett annak gyakorlati visszaállítása is.

A FEGYVERSZÜNETI EGYEZMÉNY VÉGREHAJTÁSÁT ÉS A NÉPI DEMOKRATIKUS RENDSZER MEGSZILÁRDÍTÁSÁT SZOLGÁLÓ KORMÁNYINTÉZKEDÉSEK

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány valóban a fegyverszüneti egyezmény aláírása után kezdte meg erőteljesebben saját központi és helyi szerveinek kiépítését, az egész államgépezet újjászervezését. Az említettek nélkül ugyanis komolyan még gondolni sem lehetett a fegyverszüneti egyezményből adódó feladatok, kötelezettségek teljesítésére, valamint ezzel egyidejűleg a népi demokratikus államhatalom megszilárdítására.

A fegyverszüneti egyezmény értelmében látott hozzá a kormány egyik legfontosabb feladata végrehajtásához, az új, demokratikus hadsereg megszerve-

zéséhez. De az 1945. január 20-án véglegesített toborzási felhívást – némi huzavona után – csak január 30-án tette közzé. E felhívás arra szólított fel, hogy „Fogjon fegyvert minden magyar a haza és a magyar nép felszabadítása érdekében". Az önként jelentkezés korhatára férfiaknál 18–42, nőknél – akik honvédelmi munkát láttak el – pedig 20–40 éves korig terjedt. Mindenekelőtt azok a katonák és tisztek, partizánok jelentkeztek szolgálatra, akik tevőlegesen részt vettek a fegyveres ellenállásban. Viszonylag nagyobb számban jelentkeztek a szerveződő demokratikus hadseregbe a hadifoglyok is. A toborzás különösen a Viharsarokban, a Hajdúságban, Miskolcon és környékén ért el szép eredményeket. A Vörös János vezette Honvédelmi Minisztérium azonban távolról sem tett meg mindent annak érdekében, hogy a szervezés gyors ütemben haladjon előre. Igaz, a háború befejezéséhez közeledve már a szövetséges főparancsnokság is kisebb jelentőséget tulajdonított a demokratikus magyar hadsereg harcbalépésének, mint valamivel korábban. Ily módon a vállalt nyolc hadosztályból tulajdonképpen csak kettőt sikerült felállítani és a háború befejezéséig hadműveleti területre küldeni.

Gyökeresen más körülmények között és feltételek mellett jött létre a demokratikus rendőrség. A rendőrséget sok helyen maga a nép, illetőleg a népi szervek hozták létre. Ugyanakkor a rendőrség szervezésében és irányításában – ellentétben a hadsereggel – nem nagyon jutottak szóhoz a volt horthysta elemek. De lényeges volt az is, hogy a rendőrséget felügyelő Belügyminisztérium élén a Nemzeti Parasztpárt egyik baloldali vezetője, Erdei Ferenc állt. Mindehhez járult még természetesen az is, s valójában ez volt az új demokratikus rendőrség kiformálódásának legdöntőbb tényezője, hogy ennél a fegyveres testületnél kezdettől fogva a kommunista párt befolyása volt a legerősebb. A rendőrség, amely a szocialista forradalom győzelméig lényegében az egyetlen számottevő fegyveres erő volt az országban, eredményesen biztosította a népi demokratikus rendszer védelmét. Annál is inkább, mert az Ideiglenes Nemzeti Kormány a csendőrséget 1945 márciusában feloszlatta, a hadsereg létszámát pedig – nem utolsósorban a fegyverszüneti egyezménynek megfelelően – a háború befejezése után a minimálisra csökkentette.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a közigazgatást a népi demokratikus rendszer szolgálatába állítsa. Az első lépés ebből a szempontból az az 1945. január 4-én kibocsátott rendelet volt, amely a közigazgatás ideiglenes rendezéséről intézkedett. Ennek alapján szervezték újjá – a nemzeti bizottságok irányításával – az önkormányzatokat és a közigazgatást. Ezzel az államhatalom helyi szerveinek létrehozásába, illetőleg újjászervezésébe a munkásság, a parasztság és a velük szövetségre lépett társadalmi erők is beleszólást kaptak. Ezt követte a közalkalmazottak igazolásáról szóló kormányrendelet kiadása. Az igazolási eljárásoknak az volt a tulajdonképpeni céljuk, hogy a közigazgatásból kiszorítsák a népi de-

mokratikus kormányzat célkitűzéseivel szemben álló erőket, s ezen belül különösen a reakciós, fasiszta elemeket.

Az igazolási eljárásokat szabályozó rendelet megjelenése után látott napvilágot a népbíróságok felállításáról szóló kormányintézkedés, amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlés az 1945: VII. tc. formájában emelt törvényerőre. A népbíróságok feladata – olvasható a törvényben –, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak", bíróság előtt feleljenek tetteikért és nyerjék el méltó büntetésüket.

A népi demokratikus átalakulás szempontjából igen nagy jelentősége volt a tömegek alkotó kezdeményezésének, politikai aktivitásának, amely elsősorban a különböző népi bizottságok tevékenységében jutott kifejezésre. A már említett nemzeti bizottságok mellett fontos szerepük volt az üzemi, a földigénylő, majd földosztó és a termelési bizottságoknak.

E népi szervek tevékenysége, különösen az első időszakban, kiterjedt az élet minden területére. A helyi osztály-erőviszonyoktól függően, több-kevesebb következetességgel részt vettek a fasizmus és annak maradványai elleni küzdelemben. Ők voltak a gyárakban és üzemekben a termelés megindításának kezdeményezői, a falvakban irányításuk alatt indult meg a mezőgazdasági munka, az újjáépítés. Sok helyen biztosították a nagybirtokosok parlagon maradt földjének megművelését, az elmenekült tőkések gyáraiban a termelés megkezdését, megszervezték a közmunkát, ösztönözték a dolgozók kölcsönös segítségének kibontakoztatását és szorgalmazták a tanítás megindítását az iskolákban.

A legöntudatosabb és legáldozatkészebb munkások ezrei közvetlenül a felszabadulás után sokszor a puszta kezükkel szedték ki a romok alól a gépeket, éhezve és fázva mentették a még megmaradt értékeket. Az ország mielőbbi talpra állításáért, az újjáépítésért érzett felelősségtől áthatott munka hozta létre az üzemi bizottságokat is. Az üzemi bizottságok legfontosabb feladatuknak a termelőmunka megindítását, illetőleg zavartalan biztosítását tekintették. De hatáskörük – az 1945. február 15-én megjelent és az ezután kibocsátott rendeletek értelmében – lényegében kiterjedt a munkaviszonnyal kapcsolatos valamennyi ügyre, az üzemeknek a fasisztáktól való megtisztítására, a munkavállalók érdekeinek védelmére, valamint beleszólásuk volt a termelés kérdéseibe és az üzletmenetbe is. Az üzemi bizottságok ily módon megvalósították a termelés munkásellenőrzését és egyben a munkásvédelem hatékony eszközeinek is bizonyultak. Ezen túlmenően elősegítették a munkásegység megerősítését az üzemekben, amivel nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a felszabadulás után sikerült létrehozni az egységes szakszervezeti mozgalmat.

A szakszervezeti mozgalom újjászerveződésével nagyjából egyidőben alakult meg a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség és a Magyar Nők De-

mokratikus Szövetsége is, amelyeknek fontos szerepük volt a fasizmus és a reakció által talán leginkább befolyásolt nők és az ifjúság megszervezésében, demokratikus szellemű nevelésében.

A fasizmus maradványai felszámolásának a jegyében fogant az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 26-i rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlatásáról. Ennek értelmében 25 pártot, illetőleg társadalmi szervezetet és egyesületet oszlattak fel, köztük az Antibolsevista Ifjúsági Tábort, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségét, a Levente Egyesületet, a Magyar Országos Véderő Egyesületet, a Nemzeti Munkaközpontot, a Magyar Élet Pártját, a Magyar Megújulás Pártját, a Nyilaskeresztes Pártot, az Országos Vitézi Széket, az Országos Nemzetvédelmi Bizottságot, a Magyar Tudományos Fajvédő Társaságot, a Turul Szövetséget és más szervezeteket. Nem sokkal később kormányrendelet jelent meg a szovjetellenes és fasiszta sajtótermékek kötelező megsemmisítéséről is.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legnagyobb horderejű, a társadalom fejlődése szempontjából legjelentősebb intézkedése azonban kétségtelenül a földosztásról szóló rendelet volt, amely 1945 márciusában került kibocsátásra.

AZ ORSZÁG TELJES FELSZABADÍTÁSA ÉS A FÖLDREFORM VÉGREHAJTÁSA

1945. január elején kezdődött meg a Budapesten körülzárt fasiszta fegyveres alakulatok és csoportok megsemmisítése. A szovjet csapatoknak – és a velük harcoló magyar önkénteseknek – szinte minden erőddé kiépített háztömböt rohammal kellett elfoglalniuk és megtisztítaniuk az ellenségtől. A hitlerista vezérkar több felmentő kísérlete ellenére sem tudta az itt bekerített hadosztályait kiszabadítani. A Vörös Hadsereg katonái hosszú, mintegy másfél hónapos ostrom után 1945. február 13-án végleg megsemmisítették a bekerített fasiszta fegyveres alakulatokat és felszabadították Magyarország fővárosát. A Budapestért folytatott harcokban a szovjet csapatok több mint 100 000 ellenséges katonát és tisztet ejtettek foglyul. Csupán a budai oldalon több mint 49 000 ellenséges katonát semmisítettek meg, 269 harckocsit és rohamlöveget, 1733 löveget és aknavetőt, 5153 gépkocsit és számtalan egyéb más hadfelszerelést és fegyvert zsákmányoltak. A fasizmus „örökségét" Budapest romjai jelezték. Az esztelen ellenállás következtében egy híd sem maradt épségben. A lakóépületeknek mintegy 75%-a szenvedett károsodást, ennek több mint harmadrésze súlyosan megrongálódott, illetőleg teljesen elpusztult. A rengeteg katonai áldozaton és a fasiszták által kivégzetteken kívül mintegy 20 000-en vesztették életüket a lakosság köréből is.

A főváros felszabadításával a szovjet hadsereg előtt megnyílt az út a

saik körében, mégis igen nagy, végső fokon meghatározó jelentőségűek voltak a földkérdés megoldása szempontjából. Hiszen nemcsak a földosztás időpontját döntötték el, hanem a mikéntjét is. A földosztásról szóló rendelettervezetet március 15-én pártközi értekezlet vitatta meg és véglegesítette, majd 17-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány is elfogadta azt. Egyedül az ülésről távollevő gr. Teleki Géza, a nagybirtokosok és a katolikus klérus bizalmi embere tiltakozott utólag ellene: „A földreform szükségességét és feltétlen érdekét magam is szükségesnek tartom, de nem alkotmányellenes formában, mint ahogyan keresztül lett vive. Törvényjavaslatnak készült és törvénybe iktatással kellett volna keresztülvinni. A Nemzegyűlés elé vinni, mert a kormánynyilatkozat nem jogforrás . . . A rendeletet rossznak és keresztülvitelét törvényellenesnek tartom." Ez a „bejegyzés" természetesen már a legkevésbé sem akadályozhatta a kormányrendelet megjelenését, illetőleg életbelépését.

1945. március 18-án jelent meg „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról" szóló 600/1945. sz. kormányrendelet. A rendeletben lényegében a kommunista párt és a parasztpárt elképzelései fogalmazódtak meg, de nagyjában tükrözte azt is, hogy a különböző osztályok véleménye milyen mértékben jutott abban kifejezésre.

A rendelet – összhangban az MNFF programjával – előírta, hogy megváltás nélkül, "teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök birtokait". A megváltás nélküli kisajátítás azonban nem érvényesült a földosztás egészére. A nagy- és középbirtokok 100 kat. holdon felüli részét általában megváltás ellenében lehetett és kellett igénybe venni. De a rendelet különbséget tett a paraszti és a feudális eredetű nagybirtokok között is azzal, hogy az előbbiek esetében 200 kat. holdban állapította meg az igénybevétel határát. Ezenkívül azok a személyek, akik „a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szereztek", 300 kat. hold földet kaphattak, illetőleg hagytak meg nekik a nemzetgyűlés politikai bizottságának jóváhagyásával. Ez utóbbi intézkedésnek fontos szerepet szántak az MNFF pártjai az antifasiszta nemzeti egységfront további fenntartása szempontjából is.

Teljes kisajátításra ítélte a rendelet – a már említetteken kívül – az ipari és pénzügyi érdekeltségek, tőkés vállalatok földbirtokait. Mentesek voltak viszont az igénybevétel alól a községi, közbirtokossági legelők, sőt az igénybe vett legelőterületeket is általában községi tulajdonba adták. A fentieken túlmenően igénybe kellett venni az elkobzott vagy bármilyen jogcímen kisajátított ingatlanhoz tartozó élő és holt felszerelést, gazdasági épületeket, gépeket stb. A rendelet intézkedett az igénybe vett területek felhasználásáról és leszögezte: „Az igényjogosultaknak juttatott szántóföldet, kertet, szőlőt, rétet és ezek közé beékelt kisebb területű legelőt, nádast a juttatottaknak egyéni és

telekkönyvileg bekebelezett tehermentes tulajdonába kell adni. A juttatott ingatlant részükre ki kell mérni és birtokba helyezésükkel egyidejűleg az erről szóló okiratot ki kell adni."

A rendelet értelmében elsősorban a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások, továbbá birtokuk kiegészítése céljából a törpebirtokosok és nagy családos földművelők nős fiúgyermekei voltak földhöz juttatandók, akiknek örökrésze egyenként nem haladta meg az 5 kat. hold szántóterületet. Azokról az igényjogosultakról, akiknek saját lakhelyükön nem jutott föld, úgy gondoskodott a rendelet, hogy a földhöz juttatásukat az ország már részén kell megvalósítani, telepítés formájában. Ugyanakkor a nemzetgazdaság érdekeit is igyekezett a rendelet messzemenően figyelembe venni. Ennek érdekében kimondta az erdők állami kezelésbe vételét, nem engedte igénybe venni az állami mintagazdaságokat, sőt ilyenek létesítésére további területek biztosítását rendelte el. Hasonló célt szolgált valójában az az előírás is, amely a nagybirtokok fel nem osztható vagyontárgyainak, épületeinek, felszereléseinek és mezőgazdasági gépeinek közös, földművesszövetkezeti kezelésben történő felhasználásáról intézkedett.

Az antifasiszta egységfront fenntartását szolgálta az az előírás, amely szerint a kisajátítás alá kerülő földbirtokok tulajdonosainak kártalanítás jár. Ez az intézkedés az adott körülmények között elkerülhetetlen volt. A földreformmal kapcsolatos kiadások fedezésére állami alapot kellett létesíteni. Lényeges végül kiemelni az újonnan földhözjuttatottak érdekeit védő azon intézkedést is, amely a reform során kiosztott földekre tíz éven belüli elidegenítési és megterhelési korlátozást írt elő. A rendelet a parasztságnak szóló alábbi útmutatással zárult: „A rendelet kihirdetése napján életbe lép és végrehajtása azonnal megkezdendő."

A rendelet legfontosabb intézkedései kétségtelenül igen kedvező feltételeket teremtettek a földosztás végrehajtásához, amelyet „felülről" a Veres Péter vezette Országos Földbirtokrendező Tanács irányított, „alulról" pedig a falusi földigénylő bizottságok valósítottak meg.

A rendelet megjelenése után a földigénylő bizottságok földosztó bizottságokká alakultak át. Az országban kb. 3200 földosztó bizottság működött, több mint 35 000 taggal. Ezek a népi szervek hónapokon keresztül minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül végezték nehéz munkájukat, bátran szembeszálltak a nagybirtokosok vagy szószólóik fenyegetéseivel és rémhíreivel, a nagybirtok megmentésére irányuló helyi kísérletekkel. De következetesen harcoltak a megyei földbirtokrendező tanácsok jobboldali aggályoskodása vagy bürokratizmusa ellen is.

Mielőtt még 1945. március 31-én napvilágot látott volna a földreformrendelet végrehajtási utasítása, az MKP már közzétette sajtójában „A Magyar Kommunista Párt irányelvei szervezetei számára a földreform végrehajtásáért

folytatott harcban" c. határozatát. A határozat arra hívta fel a figyelmet, hogy a kommunisták központi feladatnak tekintsék a földreform végrehajtásáért folyó harc vezetését és irányítását. Ugyanakkor figyelmeztetett arra is, hogy „elsősorban olyan elvtársakat kell erre a célra mozgósítani, akik járatosak a parasztmunkában". A dolgozó paraszti összefogás jelentőségére utalt viszont a határozat azon megállapítása, mely szerint ne csak földmunkások és mezőgazdasági cselédek, hanem törpebirtokosok és az igényjogosult gazdák is kapjanak földet. Végül külön kiemelte a határozat, hogy „a kommunistáknak a földreform végrehajtásánál együtt kell működniök a többi demokratikus párttal".

A földreform gyakorlati végrehajtására a kormány 1945. március 25-én, a Pusztaszeren rendezett ünnepélyes földosztással adta meg a jelt. A hely megválasztása nem volt véletlen. Hiszen valóban „új honfoglalásra" indult el a föld népe, hogy birtokba vegye régi jussát. A helyi nemzeti bizottság elnöke az ünnepi gyűlésen ezt a gondolatot így foglalta szavakba: „Kezdjük meg a földosztást. Verjük le a cöveket, amelynek mindegyike egy-egy koporsószeg a nagybirtok ravatalán, de ugyanakkor a magyar föld robotosai számára új világ, új élet beköszöntését jelzi, mely a szabad és független demokratikus Magyarországban ölt testet."

A földosztó bizottságok jól működtek. A földosztás a Tiszántúlon, Észak-Magyarországon és a Duna–Tisza közén hetek alatt lezajlott, sőt július–augusztus végére már a Dunántúlon is befejeződött.

A demokratikus földreformot maga a nép hajtotta végre. A földigénylő bizottságok az ország területén összesen 730 425 igénylőt írtak össze, s ezek közül 663 359 minősült ténylegesen igényjogosultnak. A földreform céljaira igénybe vett földterület 5,6 millió kat. hold föld volt. A földreform kiterjedt az ország szántóterületének közel 30%-ára, valamint az erdők 59%-ára. A végrehajtás során elkoboztak 43 000 birtokot, több mint félmillió kat. holddal, és megváltásra került 32 000 birtok, kereken 5 millió kat. hold földterülettel.

Az igénybe vett földterület 28%-a került állami kezelésbe, 14%-a kommunális kezelésbe (közlegelő, házhely stb.), és egyéni juttatottak kapták a terület 58%-át. Az igényjogosultak több mint 90%-a volt mezőgazdasági munkás, mezőgazdasági cseléd és törpebirtokos, s az összes igényjogosultnak csak kb. 4%-a volt egyéb foglalkozású. Ami a személyi juttatást illeti, annak társadalmi rétegenkénti megoszlása a következő volt:

Társadalmi réteg	Juttatásban részesült személyek száma	A juttatott terület kat. holdban	
		Összes	1 főre jutó átlag
Gazdasági cseléd	109 875	922 255	8,4
Mezőgazdasági munkás	261 088	1 288 463	4,9
Törpebirtokos	213 930	829 477	3,9
Kisbirtokos	32 865	143 131	4,4
Szegődményes és kisiparos	22 164	53 866	2,4
Okleveles gazda	1 256	14 548	11,6
Erdészeti alkalmazott	1 164	6 998	6,0
Összesen	642 342	3 258 738	5,1

A személyileg juttatható terület tehát csaknem egészében az agrárszegénység kezébe került. Ugyancsak döntően a volt uradalmi cselédek, napszámosok közvetlen tulajdonába és használatába jutottak a nagybirtokok kisebb talajművelő gépei, megmaradt állatállománya és a cselédlakások. Nagyrészt ők kapták meg a helyenként fellelhető s az induláskor kiosztott terménykészletet is.

A felszabadulás után végrehajtott földreform eredményeit és hatását tekintve agrárforradalommal ért fel. Jelentősen megváltoztatta az ország gazdasági és osztály-erőviszonyait. Szétzúzta a nagybirtokrendszert, teljesen megsemmisítette a nagybirtokos osztály gazdasági hatalmát. Mivel a nagybirtokon alapvetően tőkés termelés folyt – s a földosztás során kisajátították a bankok és a tőkés vállalatok földbirtokait –, ez egyúttal csapást jelentett a nagytőkére is, és jelentősen korlátozta a tőkés kizsákmányolás lehetőségeit falun. A gazdagparasztság gazdasági ereje lényegében érintetlen maradt, ugyanakkor jelentősen megnőtt a kis- és részben középparaszti gazdaságok száma és területe. Falun az egyéni munkán alapuló kisbirtok vált uralkodóvá.

A nagybirtokrendszer felszámolása nagymértékben megerősítette a népi demokratikus rendszert, szilárdabb alapokra helyezte a munkásosztály és a parasztság szövetségét.

A politikai és a gazdasági-társadalmi viszonyok a felszabadulás után. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások

AZ ORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE

A nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió diplomáciai, politikai „erőpróbája" a közép- és délkelet-európai államokat illetően, különös tekintettel a hitleri Németország volt szövetségeseire, még a háború befejezése előtt kezdetét vette. Az USA és Anglia ugyanis már a jaltai értekezlet előtt kifogásolta a bolgár és a román kormány összetételét, azon a címen, hogy azok nem elég „reprezentatívak"; más szóval számukra túlságosan baloldaliak. A szövetséges nagyhatalmak a közép- és délkelet-európai legyőzött államokkal kapcsolatos álláspontjukat a felszabadított Európáról szóló „Nyilatkozat"-ukban fogalmazták meg. A „Nyilatkozat"-ban kötelezettséget vállaltak arra, hogy együttesen támogatják „a felszabadított európai államoknak vagy a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban, hogy megteremtsék országuk belső békéjének feltételeit, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket az ínséget szenvedő lakosság megsegítésére, hogy a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának, hogy elősegítsék ilyen választások megtartását mindenütt, ahol ez szükségesnek mutatkozik".

A szövetséges nagyhatalmak nézeteltérései, vitái azonban a jaltai konferencia után sem szűntek meg az említett államok ideiglenes kormányait illetően, sőt a későbbiekben fokozódtak, különös tekintettel a „Nyilatkozat" értelmezésére. Ugyannyira, hogy a potsdami értekezleten az USA képviselője már nyíltan a jaltai egyezmény megszegésével vádolta a Szovjetuniót. H. Truman elnök – a tárgyalások legelején – egy memorandumot olvasott fel, amelyben követelte, hogy azonnal szervezzék át Bulgária és Románia kormányát, majd utána a szövetségesek „segítségével" rendezzenek ezekben az országokban részrehajlástól mentes, szabad választásokat. Ugyanakkor Truman teljesen magától értetődőnek tartotta, hogy a szövetségesek egyöntetűen támogassák Olaszországnak az ENSZ-be való felvételét. De Olaszország ilyen megítélésével még Anglia képviselője sem értett egyet. A vitában a

Szovjetunió határozottan elutasította azokat az angolszász törekvéseket, melyek a közép- és délkelet-európai legyőzött országok hátrányos megkülönböztetésére irányultak. Nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy Olaszországot diplomáciailag elismerik és az ENSZ tagjává emelik – még a békekötés előtt –, Bulgáriát, Romániát és Magyarországot pedig még diplomáciailag sem ismerik el a szövetségesek. A tanácskozások folyamán mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a szóban forgó országok ügyét – a konferencián szereplő többi kérdéshez hasonlóan – egyedül a kölcsönös engedmények útján rendezhetik. A potsdami konferencián létrejött kompromisszum Bulgária, Románia és Magyarország ügyében mégis kétségtelenül előrelépést jelentett. Hiszen azon az állásfoglaláson túlmenően, amely a Külügyminiszterek Tanácsának a napirendjére tűzte a békeszerződések előkészítését és kilátásba helyezte az érdekelt államoknak az ENSZ-be való felvételét a békekötés után, valamelyest közeledtek a nézetek egymáshoz Bulgária, Románia és Magyarország diplomáciai elismerése kérdésében is. A szövetséges nagyhatalmak közötti megegyezést szolgálta egyébként a romániai, bulgáriai és magyarországi SZEB működésére vonatkozó megállapodás is, amely enyhíteni volt hivatott az említett szervek gyakorlati tevékenysége kapcsán felmerült, sőt hovatovább állandósult nézeteltéréseket.

A potsdami konferencia után az USA és Anglia mégsem a fentebbi megegyezések szellemében jártak el, hanem diplomáciai „offenzívába" kezdtek, s a politikai nyomás alkalmazásával próbáltak eredeti céljaikhoz közelebb jutni. Az USA 1945. augusztus 18-án jegyzékben hozta az ideiglenes bolgár kormány tudomására, hogy szerinte nem képviseli kellő módon „a demokratikus közvélemény fontos elemeit", és a választási előkészületek sem jelentenek biztosítékot arra nézve, hogy maguk a választások „szabad és megkötésektől mentes"-ek lesznek. Ezért az amerikai kormány a választások utáni bolgár kormányt sem ismeri majd el olyannak, amely a békeszerződést aláírhatná. Két nappal később E. Bevin – az angol alsóházban elmondott beszédében – még az amerikai jegyzéken is túltett, s nemcsak a bolgár, de a román és a magyar kormányt is azzal vádolta meg, hogy „önkényuralmi" rendszert teremtettek országaikban. Anglia, a külügyminiszter alsóházi fellépését követően, szintén jegyzékben közölte a bolgár kormánnyal kapcsolatos kifogásait. Nem sokkal később azonban a bolgár „ügy" mellett a román „ügy" is megjelent a nemzetközi politikában. S ennek megfelelően a bolgár kormány után a Groza-kormány is az amerikai–angol támadások középpontjába került.

Ilyen előzmények után kezdte meg a munkáját a Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezlete, 1945. szeptember 11-én. A külügyminiszterek értekezletén az angol és amerikai, valamint a szovjet külügyminiszter között szinte minden kérdésben véleményeltérés volt. De a legnagyobb vitára mégis

Bulgária, Románia és részben Magyarország megítélését illetően került sor. A külügyminiszterek még abban sem jutottak közös nevezőre, hogy mely hatalmak vegyenek részt az ezekkel az államokkal kötendő békeszerződések előkészítésében. A nagyhatalmak közötti ellentétek még csak fokozódtak akkor, amikor az USA külügyminisztere előterjesztette a Bulgáriával, Romániával és Magyarországgal megkötendő békeszerződések tervezetét. Az amerikaiak az előterjesztett román és bolgár békeszerződés-tervezetet csak „elméleti" jelentőségűnek tekintették, mert szerintük az ezekben az országokban levő kormányokkal nem lehet megkötni a békeszerződést.

A londoni külügyminiszteri értekezletről szóló hírek és tudósítások, ha el is tértek egymástól, annyit mindenesetre világossá tettek a nemzetközi közvélemény előtt, hogy a Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak álláspontja nagyon távol áll egymástól a közép- és délkelet-európai legyőzött országok megítélésében. Így nem is okozhatott különösebb meglepetést az a tény, hogy a londoni tanácskozások október 2-án eredménytelenül fejeződtek be. Az USA és Anglia engedmények nélküli politikával kísérelték meg a Szovjetunió erejét „próbára tenni" és az ún. szabad választásokat is közép- és délkelet-európai elszigetelésének eszközeként kívánták felhasználni. A nyugati nagyhatalmak az említett választásoktól valójában olyan polgári irányzatok felülkerekedését várták, amelyek a polgári demokrácia jelszavával „befelé" megakadályozzák a kommunista pártok előretörését, esetleg megvalósítják azok politikai elszigetelését, „kifelé" pedig lényegében nyugati orientációt követnek. A Szovjetunió természetesen ilyen alternatívát semmilyen körülmények között sem fogadhatott el a saját, illetőleg az érintett országok népei érdekeinek súlyos sérelme nélkül. Ily módon a nagyhatalmak szempontjából gyakorlatilag nem maradt más hátra, mint az ellentétek végső kiélezése vagy a megegyezés keresése. A második világháború után kialakult erőviszonyok azonban objektíve is inkább a megegyezés lehetőségét kínálták a nagyhatalmak, mindenekelőtt az USA és a Szovjetunió számára. Hiszen egyik fél sem remélhette komolyan, hogy akaratát – akár az ellentétek végső kiélezése árán is – a másikra kényszerítheti.

Bulgária, Magyarország és Románia szempontjából azonban a szövetséges nagyhatalmak megegyezése nem egyszerűen az egyik „alternatíva" volt, hanem szinte ettől függött állami létük is, pontosabban csak a nagyhatalmak megegyezése esetén juthattak teljes szuverenitásuk birtokába. Persze az sem volt számukra mellékes, hogy milyen lesz a megegyezés konkrét tartalma. A megegyezés tartalmának „megfogalmazásában" azonban az érintett országok maguk is szerepet játszottak. Mégpedig annak megfelelően, hogy menynyire képesek a bonyolult nemzetközi viszonyok között eligazodni, mennyire tudják saját, legalapvetőbb nemzeti érdekeiket felismerni. Ennek a kölcsönhatásnak a tényе azonban az egyes országokon belül is – a különböző politika

irányzatok magatartásában – eltérő módon tudatosult, másfajta következtetéseket vontak le belőle. Ez tükröződött mindennapi politikájukban s azokban a törekvésekben, amelyekkel megszabni próbálták a maguk és ezáltal végső fokon országuk jövőjét.

OSZTÁLYOK ÉS PÁRTOK A FELSZABADULT MAGYARORSZÁGON

A felszabadulás után a magyar társadalomban a legdöntőbb változás a nagybirtokosok osztályhelyzetében következett be. A földreform végrehajtása ugyanis azt eredményezte, hogy a nagybirtokosok mint osztály megszűntek létezni. Így a két volt uralkodó osztály közül tehát csak az egyik, a burzsoázia őrizte meg osztálylétének kereteit, feltételeit. De a burzsoázián belül csak a falusi burzsoázia szerepe növekedett, miután lényegében versenytárs nélkül maradt. Legfeljebb egyes képviselői kényszerültek arra, hogy a múltért vállalják a felelősséget. Ugyanakkor mint társadalmi csoport, a politikai hatalom közvetlen részesévé, egyik fontos tényezőjévé is vált. A városi burzsoázia a háborút és következményeit korántsem tudta oly módon átvészelni, mint falusi társa. Hiszen a városi burzsoázia legerősebb, leghatalmasabb rétegének egyik csoportja a Weiss–Chorin–Kornfeld–Mauthner családok, akiket gyáraik átadása fejében az SS 1944-ben semleges területre szállított, a háború befejezése után sem tértek vissza Magyarországra. Ezenkívül a hitleristák számos tőkést is koncentrációs táborokba hurcoltak, s közülük sokan egyáltalán nem, vagy csak később, 1945 második felében tértek haza. Mások pedig a szovjet hadsereg elől menekültek nyugatra. Jellemző, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1945-ben mintegy 700 tőkés vállalatot nyilvánított gazdátlannak. De a tőke hatalmának korlátozását jelentette az MNFF programjának végrehajtása, az üzemi bizottságok megszületése, illetőleg működése is. A felszabadulás után a városi burzsoázián belül az angol–amerikai orientáció hívei kerültek előtérbe. Ők foglalták el a tőkés érdekvédelmi szervezetek vezető pozícióit és gyakoroltak leginkább hatást a politikai életre. Politikai képviseletüket azonban általában átruházták a falusi burzsoáziára és a közvetlenül tőlük függő értelmiségiekre, akik a politikai pártokban helyezkedtek el.

A felszabadulás után jelentősen megváltozott a középrétegek társadalmi helyzete és súlya. A csendőr-, rendőr- és katonatiszti csoport – amely a két világháború között a politikában is igen nagy szerepet játszott, mintegy „fémjelezte" az ellenforradalmi rendszert – korábbi szerepét úgyszólván teljesen elveszítette, kasztjellege megszűnt. A közigazgatás szervezetének lényegében változatlan formában való fennmaradása lehetővé tette, hogy a tisztviselői kar

több tízezres állománya elkerülje a fentebb említett csoport sorsát. De ők sem folytathatták tevékenységüket a régi feltételek mellett. Hiszen az igazolási eljárások megindításával, a nemzeti bizottságoknak a közigazgatásra gyakorolt hatásával egyidejűleg anyagi helyzetük is nagymértékben romlott, s korábbi társadalmi súlyuk a mélypontra süllyedt. Miután a közigazgatás volt lényegében a régebbi államgépezet egyetlen megmaradt része, elkerülhetetlenül vonzotta magához mindazokat az erőket, amelyek egy esetleges rendszerváltozásra építették a reményeiket. A közigazgatás helyzete és tevékenysége azonban az új államiság megteremtése szempontjából sem volt közömbös. Így a közigazgatás és annak tisztségviselői gyakran az egymással szemben álló osztályok – s ennek megfelelően a különböző pártok – figyelmének és harcának is a középpontjába kerültek.

A háború előtt és idején hozott ún. zsidótörvények főleg a kiskereskedők jelentős részét fosztották meg létalapjától, s később a hitleri Németországba hurcoltak nagy része a náci haláltáborokban pusztult el. De a jóval kisebb vérveszteséget szenvedett kisiparosok létszámában beállt változás is jól szemlélteti a háború következményeit. 1943-ban még mintegy 190 000 kisiparos mester és 170 000 segéd volt az országban. Ezzel szemben 1945-ben hozzávetőlegesen 290 000 mestert és segédet tartottak nyilván. Az életben maradottak anyagi feltételeit a háborús rombolás szintén a mélypontra süllyesztette. Az elhatalmasodott infláció és áruhiány mellett azonban a kisiparosok és kiskereskedők egy része viszonylag gyorsan meggazdagodott. Az a körülmény, hogy az állam korlátozta a nagytőke lehetőségeit és működési területét, kedvezett ennek a rétegnek. Egy szűkebb csoportjától eltekintve, amelyre politikai és büntetőjogi felelősségre vonás várt, tömegesen áramlott be a különböző pártokba, és minden korábbinál aktívabb szerepet töltött be a politikai életben.

Az értelmiség jelentős része, lényegében a többsége a fasizmusból és a háborúból kiábrándulva, utat és történelmi távlatot veszítve, inkább csak passzív szemlélője volt az eseményeknek. Ilyen magatartásában szerepet játszott az is, hogy egyeseket szoros gazdasági, családi és egyéb kapcsolatok fűztek a régi uralkodó osztályokhoz. Korábbi magatartásuk miatt féltek az esetleges felelősségre vonástól. Nagyon erős volt még a negyedszázados nacionalista, szovjetellenes és antikommunista propaganda hatása, valamint a régi életmódhoz való ragaszkodás és az új életformától való idegenkedés. Az ország romokban hevert, a háború éveiben megindult infláció fenyegető méreteket öltött, mindez egy széles körű értelmiségi munkanélküliség és nyomor árnyait vetítette előre. Döntően ezen okok következtében helyezkedett a tartózkodás, a kivárás politikájának álláspontjára. Nem változtatott e magatartás lényegén az sem, hogy sokan közülük – különösen a későbbi hónapok során – az egy-

mással versengő pártok „védőszárnyai" alá húzódva várták az események alakulását.

A földreform végrehajtásával lényegesen átalakultak a mezőgazdasági birtokviszonyok, a magyar parasztság társadalmi arculata. Jelentősen emelkedett a tulajdonnal rendelkező parasztok száma, s ezen belül is elsősorban az 5–10 holdasoké, ugyanakkor mintegy 300 000-rel csökkent a falusi proletárok száma és aránya. A háború idején a mezőgazdaságban fekvő nemzeti vagyonnak megközelítően $^1/_5$-e pusztult el. Emellett a terménybeszolgáltatás, az iparcikkek hiánya, a hitellehetőségek korlátozott volta stb. megnehezítették a mezőgazdaság talpra állását és a birtokviszonyok átalakulása pozitív gazdasági és társadalmi következményeinek érvényesülését. De éreztette hatását a parasztság életében és magatartásában a mezőgazdasági termelés hagyományaiból és színvonalából adódó különbség is. A parasztság tényleges érdekeinek kifejezését és azok védelmét nagymértékben korlátozta az a körülmény, hogy csak a kisebbik része rendelkezett a politikai életben való jártassággal, tapasztalattal, mégpedig sajátosan a legalsó és a legfelső rétegekben elhelyezkedők. Sőt, műveltségi színvonala is alacsonyabb volt a társadalmi átlagnál. Mindez nemcsak abban játszott szerepet, hogy politikai képviseletét többé-kevésbé az MNFF valamennyi pártjában kereste, hanem ezzel egyidejűleg széles tömegeiben is jó ideig meglehetősen erős maradt az egyházak, főleg a katolikus egyház befolyása.

A munkásosztály lett a népi demokratikus rendszer vezető ereje. A munkásosztály azonban a politikai hatalomban való részesedésével egyidejűleg nem alakíthatta át azonnal a termelési viszonyokat. S ez azt jelentette, hogy kizsákmányolásának ténye, ha nem is maradt változatlan, de nem szűnt meg. Ugyanakkor a termelés megindításában, illetőleg folytatásában – a termelési viszonyok gyökeres átalakulását megelőzően is – érdekeltebb volt, mint a tulajdonos burzsoázia. Hiszen a háborús pusztítás következményeinek a felszámolásától, az újjáépítés sikerétől függött lényegében magának a népi demokratikus rendszernek a sorsa és a munkásosztály jövőbeni szerepe is. A társadalmi fejlődésért érzett felelősség és a napi érdekek között mutatkozó ellentmondás időről időre, legalábbis a munkásság egyes köreiben, kisebb-nagyobb konfliktusokhoz vezetett. Csökkentette ezt, sőt az ellentmondás megoldását segítette elő viszont az, hogy a munkásosztály a politikai hatalomban való részesedése révén és kezdetben a tőkés irányítás nélküli termelés felelősségétől vezettetve létrehozta a tőke ellenőrzésének és korlátozásának a szervét, az üzemi bizottságokat. A munkásosztály szerepének és hivatásának növekedése azonban olyan körülmények között ment végbe, amikor a munkásság létszáma jóval alacsonyabb volt, mint korábban. 1938-ban a gyáriparban 289 000 munkás dolgozott, 1943-ban a munkások létszáma elérte a 329 000 főt. Ezzel szemben még 1946 tavaszán is mindössze 225 000 mun-

kást foglalkoztatott a gyáripar. A magyar munkásosztálynak tehát létszámában megfogyatkozva kellett az új viszonyok között történelmi szerepét betöltenie. A munkásosztály e szerepének betöltését – létszámának csökkenése, a munkásság körében meglevő különbségek, eltérő sajátosságok ellenére – megkönnyítette és elősegítette a szakszervezeti mozgalom egysége.

Az ország felszabadított területein a Magyar Kommunista Párt kezdte meg elsőnek szervező munkáját. A párt szervezeti fejlődésének gyors ütemét mutatta, hogy 1945 februárjában a taglétszám megközelítette a 30 000-ret. De még ugyanezen év májusában elérte a 150 000-ret, októberben pedig már meghaladta a félmilliót. S ez azt jelentette, hogy az ország lakosságának 5,7%-a az MKP tagja volt. Azt a tényt, hogy a kommunista pártba elsősorban munkások léptek be, kétségkívül igazolja a Budapesti és a Miskolci Területi Bizottság, valamint a Nógrád megyei bizottság taglétszáma. A Debreceni, Kecskeméti és főleg a Szegedi Területi Bizottsághoz tartozó kommunisták nagy száma pedig arról tanúskodik, hogy a párt a Tiszántúlon, tehát a döntően mezőgazdasági jellegű vidékeken is igen komoly eredményt ért el. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az MKP kezdettől fogva nemcsak a munkásság, de a parasztság körében is figyelemre méltó befolyással rendelkezett. Igaz, ez a befolyás a parasztság körében közel sem volt egyenletes. Hiszen a Dunántúl – ellentétben a Tiszántúllal – éppen a kommunista paraszti befolyás gyengeségére irányította a figyelmet. A Duna–Tisza közének vidéke pedig valamiféle átmenetet jelentett az előbb említettek szempontjából. A kommunista párt szervezettségének foka a munkásság körében sem volt teljesen „kiegyensúlyozottnak" mondható. A sokkal jelentősebb észak-dunántúli iparvidék még 1945 októberében is mindössze néhány száz fővel járt Nógrád megye előtt. De az utóbbi mellett a Miskolci és a Pécsi Területi Bizottság számai is a bányavidékek különleges szerepére utaltak, arra, hogy a kommunista párt a bányavidékeken volt a legerősebb. Emellett főleg a budapesti taglétszám alakulása tanúskodott a nagyüzemi munkásság komoly pártbeli szerepéről. A munkások közötti kommunista befolyás méreteit és jellegzetességeit is érzékeltette a pártnak a különböző szakszervezetekben elfoglalt helye. A kommunista pártnak szinte kizárólagos befolyása volt a bányászszakszervezetben, döntő többsége az építőmunkások és a vegyipari munkások szakszervezetében, valamint részben a textilipari munkások körében és több kisebb szakszervezetben. Ugyanakkor viszonylag alacsony volt a párt befolyása a vasasszakszervezetben. A nyomdászok, valamint részben a közalkalmazottak körében pedig szinte elenyésző volt a kommunisták szerepe. Ez utóbbi viszont már átvisz bennünket más társadalmi rétegekhez, mindenekelőtt a középrétegekhez, ahol a kommunista befolyás 1945 első felében rendkívül csekély volt.

A Szociáldemokrata Pártot – a másik munkáspártot – politikailag és szer-

vezetileg egyaránt meglehetősen felkészületlenül érte a felszabadulás. 1944 novemberében – elsősorban az MKP ösztönzésére – láttak hozzá a helyi szociáldemokrata vezetők az ország keleti felében a párt újjászervezéséhez. A szervezés terén megmutatkozó előny azonban, amivel a kommunista párt az ország keleti felében rendelkezett, Budapesten nagyjában kiegyenlítődött. Sőt, magában a fővárosban és környékén a pártszervezetek létszámát tekintve, az SZDP – viszonylag rövid időn belül – a kommunista párt elé került. De a Szociáldemokrata Párt tagjainak a száma 1945 tavaszától vidéken is jelentősen gyarapodott. 1945 végére a pártnak már 2000 szervezete működött vidéken. A tagdíjat fizető tagság létszáma pedig 350 000–400 000 között mozgott. S ez azt jelentette, hogy az SZDP Budapesten valóban igen erős, de tagjainak több mint a fele mégis vidéken, főleg a vidéki városokban élt. A Szociáldemokrata Pártban a felszabadulás után is változatlanul jelentős tényezőként szerepelt a munkásság. A párthoz csatlakozott a munkásságnak az a része, főleg nyomdászok, vasasok, vasúti munkások stb., amely még a háború előtt kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Továbbá nem kis számban olyanok is, akik a felszabadulás után kerültek a politikai élet vonzókörébe. A felszabadulás után a főváros és környéke mellett a miskolci, pécsi, tatai, dorogi s nem utolsósorban a győri iparvidék játszott a szociáldemokrata mozgalomban figyelemre méltó szerepet. A viszonylag magas létszám az iparvidéken korántsem mindig a munkásság nagyarányú részvételéből adódott, még az üzemekben sem, hanem az alkalmazottak, tisztviselők és egyéb értelmiségiek belépéséből. Az SZDP befolyása sokkal nagyobb volt a kisiparosok s főleg a kiskereskedők körében, mint a kommunista párté. A Szociáldemokrata Párt a parasztság körében rendelkezett a legkisebb befolyással.

A két munkáspártnak a felszabadulás után lényegében sikerült megvalósítania azt, hogy a munkásosztály körében kizárólagos befolyásuk legyen. A parasztság körében érvényesülő befolyásukat, illetőleg annak kiszélesítését azonban nagymértékben gyengítette az a körülmény, hogy az SZDP ott nem tudott hatékony tényezővé válni.

A baloldali radikális Nemzeti Parasztpárt is kizárólag a dolgozó rétegek politikai képviseletére vállalkozott. A parasztpárt első, helyi szervezete 1944. december 1-én Szegeden alakult meg. De még ugyanebben a hónapban, elsősorban Szeged környékén 40–50 parasztpárti falusi szervezet kezdte meg működését. 1944–1945 fordulóján és az azt követő hetekben, hónapokban fokozatosan épült ki a párt hálózata a Tiszántúlon, zömmel Hajdú és Szabolcs megyében. Sőt, 1945 tavaszán a Duna–Tisza közén, Észak-Magyarországon és Budapesten is megjelent szervezetileg az NPP. Az ország nyugati felének, a Dunántúlnak a „meghódítására" is a többi párttal nagyjában egyidőben indult el. A szervezés terén megnyilvánuló kezdeti lendülete azonban a Dunán-

túlon megtorpant, és néhány megye (Veszprém, Zala) kivételével, nem tudott lépést tartani a koalíciós pártokkal. 1945 augusztusában a parasztpártnak 1400 szervezete működött az országban, és tagjainak száma meghaladta a 170 000-ret. Az NPP tömegbázisát – kezdettől fogva – döntően a szegény- és újbirtokos parasztság alkotta. A főváros környékén, Makón, Nagykőrösön, Borsod, Hajdu és Heves megye egyes helységeiben, valamint a Dunántúlon azonban módosabb parasztok is beléptek a pártba. Másutt viszont értelmiségiek és vasutasok csatlakoztak nagyobb számban a párthoz.

A két munkáspárt gyengébb paraszti befolyását az NPP tehát bizonyos fokig ellensúlyozta, elsősorban a szegény- és újbirtokos parasztság körében. A parasztság jelentős tömegeit azonban egyelőre még együttesen sem tudták befolyásolni a baloldali pártok. Így a parasztság – a magyar társadalom legnagyobb létszámú „osztálya" – erősen ki volt téve annak a veszélynek, hogy a politikában nem balfelé, hanem az MNFF másik két működő pártja s főleg a kisgazdapárt felé tájékozódik.

1944 végén a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt is talpra állt a Tiszántúlon. A jövő iránti bizonytalanság, sőt bizalmatlanság azonban a párt szervezeti tevékenységét is nehézkessé tette, politikai erejét pedig gyengítette. A kisgazdapárt vidéki szervező tevékenysége valójában Budapest felszabadulása után bontakozott ki a maga teljességében. 1945 nyarára a pártnak – a mintegy 900 000 fős tagságával – szervezetileg nagyjában sikerült átfognia az egész országot. A pártszervezetek kiépítésével egyidejűleg megkezdődött a különböző osztályok és társadalmi rétegek felzárkózása is a kisgazdapárt mögött. A volt nagybirtokosok és a városi burzsoázia, más lehetőséget nemigen látva, ebben a pártban kereste politikai képviseletét. A falusi burzsoáziának pedig már hagyományosan is a kisgazdapárt volt a pártja. De itt kerestek és találtak „politikai menedéket" a közigazgatási tisztviselők és a polgári értelmiség nagy része is. A kisgazdapárthoz azonban falun nemcsak a gazdagparasztok csatlakoztak, hanem zömmel a középparasztság, valamint helyenként a szegényparasztság is. Békés, Csanád és Csongrád megyében az FKGP szociális bázisa döntően gazdagparaszti volt. Hajdú, Szabolcs és Szatmár megyében viszont elég jelentős dolgozó paraszti réteget tudhatott maga mögött a párt. A Duna–Tisza közén és Észak-Magyarországon sajátosan a Nyírség és a Viharsarok elemei keveredtek egymással. A Dunántúlon azonban – Győrt, Tolnát és Zalát kivéve – a kisgazdapárt nemcsak a gazdagparasztság, hanem a többi paraszti réteg körében is szinte kizárólagos befolyással rendelkezett. A párton belül alapjában véve három politikai csoportosulás körvonalazódott. A balszárnyhoz – amely lényegében vállalta az MNFF programjának következetes végrehajtását – tartoztak a polgári tagozatban helyet foglaló baloldali értelmiségiek, valamint Dobi István szegényparaszti hívei. A párton belül a legerősebb és a legszervezettebb csoportot a Nagy

Ferenc–Kovács Béla–Varga Béla vezetése alatt álló centrum alkotta. A centrum vezetőinek az elképzelésében valamiféle paraszti-polgári demokrácia megvalósítása élt, amelynek vezető ereje a módos parasztság lett volna. Ez a felfogás – a bankokkal elégedetlen parasztságra való tekintettel – a pénztőke bírálatában radikálisabb, az állam és az egyház viszonyának a megítélésében viszont konzervatívabb volt a hagyományos polgári demokráciánál. A centrum vezetői egyetértettek ugyan az MNFF programjának antifasiszta, antifeudális követeléseivel, de kizárólag a polgári rend keretein belül. Ugyanakkor a népi demokratikus átalakulás szocialista távlatait mereven elutasították és az ennek irányába ható gyakorlati politikai intézkedésekkel élesen szembeszegültek. Elsősorban külpolitikai okokból – a békeszerződés aláírásáig – nem kívánták a baloldali pártokkal kötött megállapodást felmondani és a függetlenségi frontot szétszakítani. A meglehetősen nagyszámú, de egyelőre még nem eléggé szervezett jobbágyszárnyon helyezkedett el a polgári és kispolgári jobboldalnak, sőt bizonyos fokig a szélsőjobboldalnak is úgyszólván minden irányzata, a nyilasokat kivéve. A párton belüli erőviszonyokat figyelembe véve, a balszárny és a centrum kompromisszuma átmeneti jellegűnek ígérkezett. S nem annyira a párton, sőt még csak nem is a belpolitikai viszonyokon múlott, hogy a balszárny és a centrum kompromisszumát mikor váltja fel a centrum és a jobbszárny összefogása. A jobbszárny jelenléte azonban így is az állandó tartalék szerepét töltötte be a centrum számára a balszárnnyal folytatott vitában. Ez a körülmény a centrumnak kedvezett, és ennek időről időre meg kellett mutatkoznia az FKGP és a többi párt viszonyában is.

A felszabadulás után a „haladó polgárság" szószólójaként a Polgári Demokrata Párt jelentkezett a politikai életben. Szervezetei elsősorban a megyeszékhelyeken és a nagyobb városokban alakultak meg. A megyei szervezetek közül – az alapszervezetek létszáma tekintetében – a legjelentősebb a Pest megyei volt, ahol 50 helységben működött a pártnak szervezete. 1945 derekán a Polgári Demokrata Pártnak az országban – a főváros 14 kerületi szervezetén túlmenően – 162 szervezete volt, a párttagok létszáma pedig 50 000 körül mozgott. A pártot támogatta a városi burzsoáziának az a csoportja, amelyet Baranyai Lipót és Makay Miklós neve „fémjelzett". Az utóbbi részvétele a párt munkájában a kereskedők, mégpedig a nagy- és kiskereskedők jelenlétére is utal. Emellett Budapesten és vidéken a kisiparosok egy része is a PDP felé orientálódott. Elég nagy számmal foglaltak helyet a párt soraiban és vezető testületeiben az ügyvédek, bírák, orvosok és egyetemi tanárok. Munkások és parasztok viszont szinte egyáltalán nem fordultak elő a párt soraiban. A Polgári Demokrata Pártot lényegében egyetlen társadalmi osztály vagy réteg sem tekintette kifejezetten a magáénak. A párt szociális bázisánál is heterogénebb politikai összetétele azt mutatta, hogy a PDP esetében nem lehet kialakult összetételű és orientációjú pártról beszélni.

A népi demokratikus államhatalom megteremtése, első demokratikus intézkedéseinek végrehajtása, mindenekelőtt a földreform megvalósítása után az ország gazdasági helyreállítása, pontosabban újjáépítése volt a legfőbb feladat.

Magyarország a második világháborúban igen nagy veszteségeket szenvedett. Az 1944. március 19-i német megszállás után többé-kevésbé rendszeressé vált légitámadások, majd a szeptember végétől több mint fél éven át tartó frontharcok úgyszólván romhalmazzá változtatták az országot. Egyedül a főváros lakóházainak 3,8%-a teljesen elpusztult, további 23,1%-a pedig súlyosan megrongálódott. A budapesti épületkárok 13 588 lakás teljes megsemmisülését, 18 775 lakás lakhatatlanná válását és közel 48 000 lakás részleges használhatatlanná válását jelentették. Szinte teljesen megbénult az ország közlekedése. A Duna és a Tisza hídjait a visszavonuló német fasiszták és nyilasok felrobbantották, de ilyen sorsra jutott a kisebb közúti hidak jelentős része is. A vasúti sínhálózat és a pályatestek közel 40%-át szintén szétrombolták, s több mint 100 nagyobb és 900 kisebb vasúti híd pusztult el. A vasút közel 70 000 járművéből 48 800-at hurcoltak nyugatra, az ország területén maradt mozdonyokat, személykocsikat és tehervagonokat pedig 43–60%-os károsodás érte. Az 50 személyhajóból 2, az 50 vontatóból viszont egyetlenegy sem maradt itthon sértetlen állapotban. A 252 uszályból álló parkból ugyancsak mindössze 4 darab volt használható állapotban. 3602 gyárat és üzemet, a vállalatok 90%-át érte kisebb-nagyobb károsodás. Az épületek és berendezések 50%-át, a hajtógépek $^1/_3$-át, a munkagépek 75%-át pusztították el, illetőleg hurcolták ki az országból. Az egyes ágazatok közül a vas- és fémipar kapacitásvesztesége 48,1%, a vegyiparé 48%, a ruházati iparé pedig 55,7% volt. Az egyes ágazatok vesztesége más ágazatok termelését, illetőleg termelésének lehetőségeit is befolyásolta. 1944 őszén a földeken a mezőgazdasági munkák nagyrészt elmaradtak, s ugyanakkor az állatállomány és a mezőgazdasági felszerelések rendkívül súlyosan károsodtak. A szarvasmarha-állomány 44%-a (1,2 millió db), a lóállomány 56%-a (0,5 millió db), a sertésállomány 79%-a (2,2 millió db) és a juhállomány 80%-a (1,4 millió db) „vándorolt" nyugatra vagy pusztult el. Magyarország nemzeti vagyonának ezzel kb. 40%-a semmisült meg. A háborús károk összege 22 milliárd 1938. évi értékű pengőnek felel meg, ami az 1938. évi nemzeti jövedelem ötszörösét jelentette. Ennél is súlyosabb és borzalmasabb volt azonban az a veszteség, amit az ország emberéletben elszenvedett. A háborús események, a hadi cselekmények és az ártatlan emberek tömegeinek a különböző haláltáborokba történt hurcolása révén mintegy félmillió fővel csökkent Magyarország lakossága. 1945 márciusában Budapest lakossága

28,5%-kal volt kevesebb, mint a háború előtt. A háború utáni valóságos „népvándorlás" miatt ma már szinte lehetetlenség pontosan megállapítani azt, hogy a második világháború idején az ország emberéletekben ténylegesen mennyit veszített.

A kommunista párt felszabadulás utáni közvetlen politikai és gazdasági célkitűzéseit a „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja" című dokumentum tartalmazta. Lényegében ennek a programnak a végrehajtásában szerzett tapasztalatok alapján fogalmazta meg a párt – 1945. május 20–21-i országos értekezletén – azokat a feladatokat, amelyeket „A Magyar Kommunista Párt országos értekezletének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól" címen hozott nyilvánosságra, és ami további tevékenységének alapjául szolgált. A határozat leszögezte, hogy az országos értekezlet teljes egészében jóváhagyja és a jövőre nézve is érvényesnek tekinti a Központi Vezetőségnek az ország demokratikus és hazafias erőinek az összefogását, együttműködését szolgáló politikáját. „Az országos pártértekezlet utasítja tehát a pártvezetőséget – hangzott a határozat –, hogy politikájának tengelyévé a jövőben is a demokratikus erők szoros együttműködését tegye. Mélyítse el és szilárdítsa meg a munkásegységfrontot, a Szociáldemokrata Párttal való szoros együttműködést..., és utasítson el minden kísérletet, mely ennek az egységnek megbontására irányul. Működjön szorosan együtt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front többi pártjával is, a Független Kisgazdapárttal és a Nemzeti Parasztpárttal." Az országos értekezlet a párt és az ország előtt álló központi feladatul az újjáépítést jelölte meg: „Az újjáépítés a fiatal magyar demokrácia tűzpróbája, erre kell összpontosítani a nemzet minden erejét." A konferencia helyeselte azt a konkrét célkitűzést is, amely az újjáépítés során a vasút és a posta helyreállítására fektette a fő súlyt, s emellett az építőipart és a mezőgazdasági gépipart helyezte előtérbe. Követelte az újjáépítés meggyorsítása érdekében a nyilasok és fasiszták vagyonának, üzemeinek azonnali elkobzását, továbbá a szénbányák államosítását. Egyidejűleg rámutatott azonban arra is, hogy bátorítani és támogatni kell azokat a tőkéseket, akik részt vesznek vagy részt akarnak venni az ország gazdasági talpra állításában. Az újjáépítés alapvető politikai feltételeként pedig a fasiszta maradványok következetes felszámolását jelölte meg.

A májusi konferencia külön határozatban rögzítette a kommunisták feladatait a szakszervezetekben. Döntő jelentőségű vívmánynak tekintette a szakszervezetekben megvalósult munkásegységet, amely a kommunisták és a szociáldemokraták szoros együttműködésében fejeződött ki. Éppen ezért különösen fontosnak tartotta, hogy a kommunisták és a szociáldemokraták a jövőben is együttesen hárítsák el a helyenként jelentkező „különállási" kísérleteket. A határozat – a sztrájkjogról való lemondás nélkül – az újjá-

építés érdekében elvetette a munkabeszüntetés eszközének alkalmazását. Ugyanakkor síkraszállt azért, hogy a munkaközvetítés joga kizárólag a szakszervezeteket illesse meg.

Az értekezlet napirendjén szerepelt a párt szervezeti szabályzata, amelynek elfogadása megerősítette az MKP szervezési politikáját, a tömegpárt kiépítésének irányvonalát. Végül az országos értekezlet újjáválasztotta a Központi Vezetőséget és a Politikai Bizottságot is, amelynek a következők lettek a tagjai: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Horváth Márton, Kádár János, Kiss Károly, Kossa István, Kovács István, Nagy Imre, Rajk László, Rákosi Mátyás és Révai József.

A kommunista párt első legális konferenciája fontos eseménye volt a népi demokrácia győzelméért folytatott küzdelemnek. A határozatok helyesen értékelték az elért eredményeket és jelölték ki az elkövetkező időszak feladatait.

A PÁRTOK KAPCSOLATAINAK FEJLŐDÉSE ÉS AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYON BELÜLI ELLENTÉTEK FOKOZÓDÁSA 1945 TAVASZÁN-NYARÁN

A kommunista párt a májusi konferencia után bizonyos fokig módosította addigi nemzeti egységpolitikáját. Ezzel összhangban került sor az FKGP jobbszárnyán elhelyezkedő erők s főleg a Polgári Demokrata Párt elleni, a korábbinál erőteljesebb és nyíltabb támadásra. A kommunista párt a májusi konferencia után a PDP-t már nem tekintette a függetlenségi front tagjának. A baloldali pártok – mindenekelőtt a kommunista párt – kettős célt kívántak elérni a PDP elleni támadással: egyfelől a jobboldali erőket vagy legalábbis egy részüket kiszorítani a függetlenségi frontból, másfelől pedig a PDP által befolyásolt középrétegeket elvonni ettől a párttól. A jobboldali erők azonban, néhány kisebb csoporttól eltekintve, nem mutattak különösebb érdeklődést a PDP iránt, sőt az e pártot ért támadásokat követően még erőteljesebben zárkóztak fel az MNFF legnagyobb pártja, a kisgazdapárt mögé.

A politikai élet jobbratolódásának a megakadályozására s főleg a baloldal hatalmi pozícióinak a növelése céljából a kommunista párt már 1945 áprilisában kísérletet tett néhány jobboldali miniszternek – Faragho, Teleki, Vásáry – a kormányból történő kiszorítására. A terv végrehajtásának azonban nem kedvezett a nemzetközi helyzet, amellett a Szociáldemokrata Párt és a kisgazdapárt sem tartotta időszerűnek ezen lépések megtételét. Ugyanakkor a kisgazdapárt május elején felajánlotta a parasztpártnak, hogy a centrum vezetése alatt álló Parasztszövetséget közösen szervezzék át. Ennek az aján-

látnak a hátterében valójában az NPP fiatal szervezeteinek a beolvasztása és ezzel együtt végső fokon a kommunista párt falusi elszigetelése állt. Az NPP vezetői a kisgazdapárt ajánlatát nem tették ugyan magukévá, de nem is utasították el azonnal és határozottan. A kisgazdapárt egyidejűleg kísérletet tett a Szociáldemokrata Párttal 1943-ban kötött – lényegében kommunistaellenes élű – szövetség felújítására is. A baloldali szociáldemokrata vezetők, ha nem is minden nehézség nélkül, érvényesíteni tudták akaratukat az SZDP vezetőségében, és így változatlanul érvényesülhetett a két munkáspárt együttműködésének a politikája. A kommunistaellenes kisgazdapárti kísérletek kudarcában az SZDP és az NPP állásfoglalása, illetőleg magatartása mellett szerepet játszott az a körülmény is, hogy Tildy Zoltán és pártjának balszárnya sem kívánt olyan útra térni, amely esetleg a kommunista párttal való szakításhoz vezethetett volna.

A függetlenségi fronton és a koalíción belül keletkezett viták, ellentétek feloldását célozta május 11-én Gerő Ernőnek – Gábor József helyett – kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint Nagy Ferencnek újjáépítési miniszterré történt kinevezése. Lényegében ugyanezt segítette a két munkáspártnak az az engedménye is, amellyel a dunántúli nemzetgyűlési képviselők június 24-i behívásánál valamelyest igyekeztek kárpótolni a mandátumok korábbi elosztása miatt elégedetlenkedő kisgazdapártot. A 160 behívott dunántúli képviselő mandátumainak pártonkénti megoszlása ugyanis a következő volt: FKGP 51, MKP 33, SZDP 33, NPP 20, szakszervezetek 20 és PDP 3 fő. Ezzel az Ideiglenes Nemzetgyűlésben most már 498 képviselő foglalt helyet.

A fentebbi döntések azonban nem józanítólag, hanem inkább bátorítólag hatottak a kisgazdapártra és a jobboldalra. Május 15-én Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök pártközi értekezlet összehívását kezdeményezte a rendőrség ügyében, amelynek célját abban jelölte meg, hogy a rendőrségnél „uralkodó" tűrhetetlen állapotokat, szabálytalanságokat stb. megvizsgálják és kiküszöböljék. A pártközi értekezleten – ahol a kommunista párt visszautasította a rendőrséggel kapcsolatos jobboldali vádakat – döntés és megállapodás nem született. Így a rendőrség ügye változatlanul napirenden maradt. A hosszabb ideje lappangó és egyre mélyülő kormányzati válság 1945 júliusában robbant ki, amit Valentiny igazságügy-miniszter minisztertanácsi előterjesztése idézett elő. Javaslatának az volt a lényege, hogy a demokratikus rendőrség szervezetétől különálló politikai rendőrséget kell felállítani és azt az igazságügy-miniszter alá rendelni. A kormány a parasztpárti Erdei Ferenc és a június 1-én Takács Ferenc iparügyi miniszter helyébe lépő Bán Antal, valamint a kommunista miniszterek tiltakozása ellenére a javaslatot elfogadta. A szóban forgó javaslat feletti szavazás nyomán tehát a kormányon belüli jobb- és baloldal között szakadás állt be. A kormányzati munkát megfelelő

politikai konzekvenciák levonása nélkül már nem lehetett tovább folytatni. A válság megoldásának alapvető feltételét az MKP és az SZDP egységes fellépése, s a kormányválság megoldására vonatkozó javaslatuknak az NPP részéről történt elfogadása teremtette meg. Az SZDP ugyanis Valentiny Ágostont lemondásra szólította fel, majd helyére Ries Istvánt jelölte igazságügy-miniszternek. Ezután került sor az MKP és az FKGP közötti tárgyalásokra, amelyek végül is azzal a megállapodással fejeződtek be, hogy a függetlenségi front pártjai végrehajtják az Ideiglenes Nemzeti Kormány részleges átszervezését. Ennek eredményeként 1945. július 21-én a már említett Ries István mellett a baloldali szociáldemokrata Rónai Sándor került Faragho Gábor helyére, a Közellátásügyi Minisztérium élére. Vásáry Istvánt pedig a kisgazdapárti centrum és a balszárny között ingadozó Oltványi Imre váltotta fel a kormányban.

A júliusi válság megoldása azonban nem szüntette meg a pártok közötti surlódásokat és ellentéteket. A kisgazdapárt jobbszárnya és centruma az augusztusi nagyválasztmányi ülésen határozatot fogadott el a paraszt-sztrájkról. A kommunista párt élesen támadta a paraszt-sztrájkról szóló határozatot, a másik két baloldali párt azonban ebben a kérdésben nem állt elég határozottan a kommunista párt mellé. Az MKP és az FKGP viszonya augusztus végétől tovább romlott, s szeptember második felére a két párt közötti ellentétek már annyira kiéleződtek, hogy azok újabb belpolitikai válság kirobbanásával fenyegettek. Augusztus végétől, szeptember elejétől a kommunista párt a centrumot is nyíltan támadta, igaz egyelőre csak fővárosi viszonylatban. A kommunista párt politikájában érlelődő, majd bekövetkezett változásra a másik két baloldali párt csak részben volt felkészülve. Az NPP esetében – bár kétségtelenül több jel mutatott arra, hogy a kisgazdapárti centrum elleni harcban is kész követni a kommunistákat – szeptember első felében még egyáltalán nem lehetett lezártnak tekinteni ezt a kérdést. Az SZDP baloldali vezetői vállalták és folytatták a polgári jobboldal, s benne a kisgazdapárti jobbszárny elleni harcot is, de a centrum elleni fellépésnek a párton belüli feltételei még a parasztpártéinál is éretlenebbek voltak. Ugyanakkor a baloldali pártok együttműködését bonyolították, illetőleg nehezítették az egymás közötti kapcsolataikból eredő problémák is.

A kommunista párt a felszabadulás pillanatától kezdve nagy gondot fordított a Nemzeti Parasztpárthoz fűződő kapcsolatainak elmélyítésére. Támogatta és segítette az NPP-t szervezetei kiépítésében, a jobboldal, sőt a koalíciós pártok támadásaival szemben is. Az MKP úgy számolt a parasztpárttal mint falusi szövetségesével, amely komoly szerepet tölthet be a parasztság megnyerése és a kisgazdapárt növekvő falusi befolyásának csökkentése szempontjából.

A baloldali pártok együttműködését meglehetősen kedvezőtlenül befolyá-

solta az NPP és az SZDP viszonyának a rendezetlensége is. A szociáldemokraták – a felszabadulás után jó ideig – nem nagyon ismerték el a Nemzeti Parasztpárt önálló létjogosultságát. De e két pártot még más okok is elválasztották egymástól. Az NPP falun a szegény- és középparasztságnak arra a részére építhetett, amely még nem volt elég baloldali ahhoz, hogy a kommunista pártba lépjen, de radikálisabb volt annál, hogy sem a kisgazdapártban otthon érezze magát. Mivel az SZDP falusi bázisának a kiépítése során reálisan ugyancsak a parasztságnak ezzel a részével számolhatott, a parasztpárt falusi térhódítása végső fokon tehát a Szociáldemokrata Párt paraszti esélyeit is rontotta. Az NPP és az SZDP viszonyában azonban régebbi keletű ellentétek is éreztették hatásukat. Már a népi írók mozgalmának a Szociáldemokrata Párttal való találkozásai a két világháború között sem voltak mindig a legbékésebbek. Ennek örökségét a két párt a felszabadulás után is magában hordozta. A parasztpártban jelentkező kispolgári nacionalizmust az SZDP részéről élesen elítélték, de sokszor nem a marxizmus elvi álláspontjáról, hanem a szociáldemokrata „ortodox felfogás" szemszögéből. Az NPP és az SZDP ellentéteinek a felszámolása s kapcsolataik megjavítása azonban nem kizárólag rajtuk múlott, hanem sok tekintetben a két munkáspárt együttműködését zavaró tényezők kiküszöbölésétől is függött.

Az MKP és a Szociáldemokrata Párt együttműködésük alapelveit még a fasizmus elleni közös harcról és a munkásosztály egységének megteremtéséről szóló 1944. október 10-i dokumentumban fektették le, amelyet azután a felszabadulás után még több közös megállapodás követett. Az együttműködés objektív és meglevő szubjektív feltételei persze korántsem szüntették meg a két munkáspárt közötti esetenkénti véleménykülönbségeket és súrlódásokat. A kommunisták és a szociáldemokraták vitájának egyik fontos kérdése volt – különösen 1945 januárjától márciusáig – az egységes ifjúsági és nőszervezet. A kommunista párt egységes, demokratikus ifjúsági és női tömegszervezet létrehozására törekedett. A kisgazdapárt mellett azonban a Szociáldemokrata Párt sem osztotta ezt a véleményt. Még a baloldali szociáldemokrata vezetők is a külön, önálló szociáldemokrata ifjúsági és nőszervezet létrehozását szorgalmazták. A tömegszervezetek és a társadalmi egyesületek esetében – a szakszervezeteket kivéve – nem sikerült tehát a két munkáspártnak megegyezésre jutnia.

A felszabadulás után a munkásmozgalomnak a szakszervezetekben megvalósult egysége igen nagy jelentőségű vívmány volt, ami lehetővé tette, hogy a szakszervezetek a munkásosztály gazdasági érdekeinek védelmén túl a tőke ellenőrzésében és egyáltalán a politikai életben a pártokhoz hasonló kiemelkedő szerepet tölthettek be. A szakszervezeti egység már önmagában is a két munkáspárt együttműködésének erősítését szolgáló, jelentős tényező volt, megteremtése azonban nem ment zökkenők nélkül. A jobboldali szo-

ciáldemokraták több szakszervezetben, ahol hagyományosan nagyobb befolyással rendelkeztek, igyekeztek a kommunistákat a vezető pozícióktól távol tartani vagy onnan kiszorítani, annak ellenére, hogy a két munkáspárt a pozíciók paritásos alapon történő elosztásában egyezett meg. A paritás elvét gyakran a kommunisták sem tartották be, és a körülötte zajló viták úgyszólván mindennaposak voltak. A viták objektív alapja az volt, hogy az egyes szakszervezetekben meglehetősen eltérő volt a két párt befolyása. A mind a két párt oldaláról jelentkező túlzásokkal és a jobboldali szociáldemokraták munkásegység-lazító mesterkedéseivel szemben a két munkáspárton belül a józanabb, az együttműködés megszilárdítását szolgáló erőfeszítések kerekedtek felül 1945 derekára. De változatlanul komoly gondot okozott az, hogy a szociáldemokrata baloldal „fent" minden fontosabb kérdésben érvényt tudott szerezni ugyan akaratának, de „lent", az SZDP középső és alsó szerveiben, ahol a baloldal ereje és hatása jóval kisebb volt, együttműködésről sokszor még beszélni sem lehetett.

1945 derekán s különösen szeptemberében és októberében már nemcsak a belpolitikai, hanem a külpolitikai kérdések megítélésében is lényeges különbségek mutatkoztak a függetlenségi front pártjai között, a baloldal táborát is beleértve. A Szociáldemokrata Párt a Szovjetunióhoz való viszony tekintetében és az USA megítélésében közel azonos nézeteket vallott a kommunista párttal. Angliával kapcsolatosan azonban jelentősen eltért egymástól a két munkáspárt véleménye. Az MKP 1945. második felében lényegében már nem tett különbséget az USA és Anglia politikája, illetve magatartása között. Mind a két államot olyan imperialista hatalomnak tartotta, amelyek akadályozták, illetőleg akadályozni szándékozták a baloldali politika érvényre jutását Magyarországon. Ezzel szemben az SZDP Angliát – munkáspárti kormánya révén – a szociáldemokrata politika legfőbb európai megtestesítőjének tekintette, és tevékenységéhez komoly reményeket fűzött az európai és a magyar demokrácia támogatását illetően. Az MKP és a Nemzeti Parasztpárt között az USA és Anglia megítélésében nem volt számottevő véleménykülönbség, de a parasztpárt – a balszárny képviselőitől eltekintve – a kommunista párt egyértelmű és határozott szovjetbarát magatartásával szemben érezhetően tartózkodó álláspontra helyezkedett. Az NPP-t ez a tartózkodás közelíteni látszott a kisgazdapárthoz. A két párt közötti közeledés azonban gyakorlatilag mégsem következett be, mert a kisgazdapártot egyre inkább jellemző nyugatbarát magatartás a parasztpárton belül valamennyi irányzatra riasztólag hatott. A Szociáldemokrata Párt viszont Anglia megítélésével kapcsolatosan talált érintkezési pontokat a kisgazdapárttal, anélkül, hogy azonosítani lehetett volna a két pártnak, illetőleg egyes irányzatainak az álláspontját ebben a kérdésben. Sőt ez esetben tulajdonképpen az egymásnak ellentmondó nézetek sajátos találkozásáról volt szó, mert ugyanazon kormánypolitikát

végső fokon mind a két párt a neki kedvezőbb módon próbálta értelmezni és ebből a maga számára a következtetéseket levonni. A pártok külpolitikai elképzeléseiben és orientációjában jelentkező eltérő tendenciák és különbségek Magyarország ismert bel- és külpolitikai helyzete miatt – a kisgazdapárt jobbszárnyának és centrumának az álláspontját kivéve – nem jutottak és nem is juthattak élesen kifejezésre, mert hivatalosan nemcsak a kormány, hanem valamennyi párt a szövetséges nagyhatalmak együttműködésére és Magyarországgal szemben tanúsítandó jóindulatának a megnyerésére építette külpolitikai célkitűzéseit.

AZ 1945. NOVEMBER 4-I NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

A választási előkészületek egyik legfontosabb eseménye annak a választójogi törvénynek a megalkotása volt, amelynek alapján a tervezett budapesti törvényhatósági és nemzetgyűlési választásokat le lehetett bonyolítani. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a belügyminiszter által előterjesztett választójogi javaslatokat – az erre a célra összehívott pártközi értekezlet módosításait figyelembe véve – 1945. augusztus 28-án és 31-én véglegesítette. Ezzel a kormány határozatra emelte azt a sokat vitatott javaslatot is, mely szerint minden 20. évét betöltött magyar állampolgár választó és választható is egyben. Az elfogadott határozat a jobboldali elemeknek úgyszólván csak a töredékét zárta ki a választójog gyakorlásából. Ez utóbbi kérdés ilyen alakulásában azonban nem annyira a pártonkívüli miniszterek, valamint a kisgazdapárt ereje és magatartása játszotta a meghatározó szerepet, hanem a nemzetközi helyzet, s ezen belül is elsősorban Potsdam „szelleme". A kizárási indokok jelentős korlátozása mellett lényegében minden más kérdést többé-kevésbé kompromisszumos alapon döntöttek el a pártok. Így az FKGP tudomásul vette, hogy a budapesti törvényhatósági választásokat rendelet fogja szabályozni, viszont kivívta, hogy a nemzetgyűlési választásokat választójogi törvény alapján bonyolítsák le. Ugyanakkor a kommunista párt elérte, hogy a budapesti törvényhatósági választásokat a nemzetgyűlési választások előtt, október 7-én megrendezik.

Az 1945. szeptember 12-én nemzetgyűlési vitára bocsátott választójogi törvényjavaslat alapelveiben és szellemében lényegében megegyezett az alig két héttel azelőtt megjelent választási rendelettel. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés – a funkciójából adódó különbségek mellett – néhány ponton, egyéb vonatkozásában is módosította a törvényjavaslatot. Míg a rendelet előre megszabta a törvényhatósági bizottságok, valamint a községi képviselő-testületek tagjainak létszámát, addig a törvény csupán azt írta elő, hogy a 16

választókerületben minden 12 000 érvényes szavazatra 1 mandátum jut. A törvény nem általában a 600/1945. ME. sz. rendelet 5. §-a alá esőket zárta ki a választójogból, hanem kizárólag azokat, akiknél „az elkobzási eljárás megindult". Szigorítást jelentett viszont a rendelettel szemben az, hogy nem 22, hanem 25 volt jobboldali, fasiszta egyesület országos tisztségviselőit fosztotta meg választójoguktól. Hasonló sors várt továbbá azokra is, akiket az igazolási eljárások során foglalkozásuk gyakorlásától egy évnél hosszabb időre tiltottak el. A választójogi törvény, szelleme és betűje szerint, nemzetközi viszonylatban is igen demokratikus jellegű törvényalkotás volt. Legfeljebb abban a vonatkozásban nem járt el demokratikusan, hogy azokat is kirekesztette a választójogból, akik a felszabadulás előtt német nemzetiségűnek vallották magukat. Ettől eltekintve inkább azzal veszélyeztette a népi demokrácia érdekeit, hogy túlságosan is bőkezűnek bizonyult a választójog odaítélésénél.

Mielőtt a nemzetgyűlési választások időpontját a belügyminiszter nyilvánosságra hozta volna, feltétlenül tisztázni kellett, hogy a függetlenségi front pártjai mellett más pártok indulnak-e a választásokon. A választójogi törvény ugyanis ezt lehetővé tette. De ilyen pártok indulását a törvény az Országos Nemzeti Bizottság hozzájárulásától tette függővé. Az ONB 1945. szeptember 17-i ülésén bírálta el a választásokon indulni kívánó pártok kérelmét. Minden különösebb vita nélkül engedélyezte a Magyar Radikális Párt indulását, amely zömmel fővárosi baloldali radikális értelmiségieket és kispolgárokat tömörített soraiba. Demokrata Néppárt elnevezéssel azonban két kérelem is érkezett az ONB-hez. Az egyiket Barankovics István, a másikat gróf Pálffy József nyújtotta be. Az ONB Barankovics kérelmét fogadta el, feltehetően azzal a meggondolással, hogy a Barankovics-féle Demokrata Néppárt baloldalibb színezetű lesz és valamelyest lazább kapcsolatok fűzik a katolikus klérushoz is. Az ONB a Pálffy-féle Demokrata Néppárton kívül elutasította egyébként a Nemzeti Demokrata Párt nevű csoport jelentkezését is. A Barankovics-féle Demokrata Néppárt azonban nem vett részt sem a választási kampányban, sem a választásokon. A katolikus egyház vezető körei, élükön Mindszenty hercegprímással, a jobboldal egységének megbontását látták egy polgári ellenzéki párt indulásában, ezért az új párt alakítására irányuló korábbi elképzeléseiket elvetették és a kisgazdapárt támogatása mellett foglaltak állást. Ennek megfelelően a Demokrata Néppárt jelöltjei valamennyien a kisgazdapárt listáján indultak.

Az ONB döntése után néhány nappal a belügyminiszter 1945. november 4-re tűzte ki a nemzetgyűlési választások időpontját.

A kommunista párt 1945. szeptember 23-án nyilvánosságra hozott választási programja lényegében a májusi pártértekezlet határozatain alapult. A párt változatlanul az ország újjáépítését tekintette a központi feladatnak.

Ezt a célt szolgálta a háromféves újjáépítési terv meghirdetése is. A háború okozta sebek begyógyítása és az infláció megszüntetése mindenekelőtt a kötött gazdálkodás következetesebb érvényesítését igényelte. Ezzel összefüggésben merült fel a függetlenségi front államosítási programjának végrehajtása és a tőke ellenőrzésének szélesebb alapokon nyugvó megvalósítása is. Ez a követelés legközvetlenebbül a munkástömegek érdekeit szolgálta és azok támogatását igényelte. Falun a földek telekkönyvi tulajdonba való átadásának követelése az újbirtokosok legfőbb kívánságával volt összhangban, sőt a mezőgazdaság termelési színvonalának emelését célzó egyéb javaslatok a szélesebb paraszti rétegekre is kedvezően hatottak. A szövetkezeti gondolat felvetése azonban még korainak tűnt. Nem növelte, hanem csökkentette a fentebb említett javaslatok és paraszti követelések fogadtatását, kedvező visszhangját. A párt világosan és egyértelműen foglalt állást a vallásszabadság biztosítása, valamint a család intézményes védelme mellett. A kommunista párt a magyar demokrácia győzelmének, s az ennek megfelelő kormányzat létrehozásának a biztosítékát a munkásegységben, a munkásság és a parasztság szilárd szövetségében látta.

A Szociáldemokrata Párt nem dolgozott ki külön választási programot, hanem a XXXIV. kongresszusán elfogadott munkatervét igyekezett népszerűsíteni. Az MKP választási programja és az SZDP munkaterve között – az eredeti rendeltetésükből és jellegükből adódó eltérések mellett – egyéb különbségek is mutatkoztak. Nem volt kétséges, hogy a Szociáldemokrata Párt is az ország újjáépítését tekinti a legfontosabb belpolitikai feladatnak. Ennek ellenére csupán vázlatosan körvonalazta az újjáépítés feltételeit, távlatait. Az azonnal megoldásra váró feladatok közé fel sem vette az infláció megszüntetését, valamint a közellátás biztosítására igénybe veendő eszközöket. Elvileg nem zárkózott el a kötött gazdálkodás bevezetésétől, elsősorban az ipar és a kereskedelem területén, de a mezőgazdaságot ebből a szempontból szinte teljesen figyelmen kívül hagyta. Állást foglalt a földreform végrehajtása érdekében a telepítések és a földbirtokrendezés mellett, ugyanakkor még említést tett sem a kiosztott földek telekkönyvi tulajdonba adásáról. Az SZDP munkaterve a gyáripart a „jóhiszemű és aktív magántőke" támogatásával kívánta talpra állítani. A kommunista párt ezzel szemben a magánvállalkozás érdekeinek a nemzetgazdasági érdekeknek való „alárendelését" húzta alá. Az SZDP szintén hirdette a fasizmus maradványainak következetes felszámolását, de még csak említést sem tett a közigazgatás megtisztításának szükségességéről. A szociáldemokrata „választási program" leggyengébb pontja vitathatatlanul a parasztsággal kapcsolatos. A belterjes gazdaság és a nagyüzem előnyeinek kidomborítása a parasztság alig néhány hónappal korábban földhöz jutott részében nem kelthetett még megfelelő visszhangot. A dolgozó

parasztság többi részét pedig, a földmunkásságot kivéve, ugyancsak nem túlságosan lelkesítették a párt munkatervének célkitűzései.

Ilyen körülmények között különleges jelentőségre tett szert az a kérdés, hogy a Nemzeti Parasztpárt milyen választási programmal lép fel. Az NPP a földreform végrehajtását csak az első lépésnek tekintette a parasztság helyzetének megjavításában. Sőt azt is világosan leszögezte, hogy a földreform végrehajtásával, a kioszthatő földek korlátozott mennyisége miatt, a jogos igényeket csak részben lehetett kielégíteni. A párt az újbirtokosok számára vetőmagellátást, állatállomány-juttatást és mezőgazdasági felszerelések biztosítását követelte. Síkraszállt továbbá a paraszti beruházásokhoz szükséges hosszú lejáratú és kamatmentes kölcsönért, valamint a mezőgazdasági gépgyártásnak a paraszti kisbirtok igényeihez való igazításáért. A dolgozó parasztság gazdasági felemelkedését elősegítő „igazi" termelő- és fogyasztási szövetkezetek létrehozását sürgette, de ezzel egyidejűleg a belterjes gazdálkodást folytató, egyéni művelésen alapuló, a parasztság magántulajdonára épülő kisbirtokrendszer fenntartása mellett is állást foglalt. Az NPP a középrétegek közül az értelmiség iránt tanúsított megkülönböztetett érdeklődést. Ezzel összefüggésben merült fel újra a párt nemzeti jellege kidomborításának igénye. Sőt nemcsak felmerült, de egyes parasztpárti politikusok kifejezetten nacionalista vagy nacionalista ízű hangokat is megütöttek a választási program népszerűsítése során. Az NPP választási programja a szegény- és a kisparasztság számára kétségtelenül valamivel gazdagabbnak és vonzóbbnak is tünt, mint a munkáspártok hasonló jellegű követelései. De a középparasztságnak valójában az NPP sem tudott túlságosan sokat mondani.

A kisgazdapárt választási programjának középpontjában a polgári demokrácia és a polgári életforma „örök eszméi" álltak. A párt nem annyira gyakorlati politikai követelések megvalósításáért szállt tehát síkra, hanem mindenekelőtt az „életformáért". Ennek megfelelően a tőkés magántulajdon védelme mellett – a vállalkozás szabadságának hirdetésétől kezdve a politikától mentes közigazgatáson keresztül a félelem nélküli életig – minden olyan követelést felvett választási programjába, amely hathatott a burzsoaziára, a kispolgárságra, a tisztviselőkre, minden „pesti polgárra".

Az FKGP a polgári egységet vidéken a paraszti egység létrehozására irányuló törekvéssel helyettesítette. S ezzel összhangban a magántulajdon védelmének jelszavát a paraszti tulajdon védelmére alkalmazta, a polgári egységet pedig a paraszti egység, illetőleg a „nemzeti egység" jelszavával váltotta fel. A kisgazdapárt már a választási küzdelmet megelőzően is tagadta osztálypárt jellegét. A párt osztályok felettiségének hangsúlyozása a választási küzdelem során még nagyobb szerepet kapott. A nemzeti és hazafias érzelmek ápolásának jelszava viszont a legtöbb esetben erőteljes nacionalizmusba torkollott. De az FKGP még ezzel együtt sem érezte önmagában elég haté-

konynak az általa kiadott nemzeti egység jelszavát a paraszti-polgári egységfront megteremtése szempontjából. Ezért a vallásgyakorlat szabadságának a védelmét is bevonta választási propagandájába. A fenntebbi követelések, illetőleg jelszavak a valóságban persze csak „keretét" jelentették annak a kisgazdapárti választási propagandának, amely sok helyen – főleg vidéken – a kifejezetten kommunista- és szovjetellenes agitáció formáját öltötte magára.

A függetlenségi front pártjaival nagyjában egyidejűleg a Polgári Demokrata Párt, illetőleg a Magyar Radikális Párt is nyilvánosságra hozta – zömmel a városi polgárság középső és alsó rétegeinek szóló – választási programját.

Az 1945 szeptemberétől kezdődő választási gyűléseken a pártok általában választási programjaikat népszerűsítették, de sok esetben túl is mentek azon. A hallgatóság összetételének megfelelően esetenként felvetettek új kérdéseket, vagy pedig olyan módon magyarázták célkitűzéseiket, amit az írásos forma már „nem bírt" volna el. A választási küzdelem, bár közvetlenül a választók minél nagyobb számának a megnyeréséért folyt, ugyanakkor valamennyi párt a választók körében kifejtett tevékenységét igyekezett saját szervezeti megerősödésével is összekötni.

A budapesti törvényhatósági választásokon, amelyek 1945. október 7-én zajlottak le, a kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget (50,54%). Ugyanakkor a Dolgozók Egységfrontja, a két munkáspárt közös listája a szavazatok 42,76%-át kapta. A többi párt – NPP, PDP, MRP – nem ért el számottevő eredményt. A fővárosi törvényhatósági bizottságban így az FKGP 121, az MKP és az SZDP együttesen 103, a Polgári Demokrata Párt 9, a Nemzeti Parasztpárt 5 és a Magyar Radikális Párt 2 helyet biztosított magának.

Az FKGP a budapesti törvényhatósági választások eredményének ismeretében korábbi elképzeléseinél is biztosabb győzelmet várt a nemzetgyűlési választásokon. A kommunista párt a budapesti választások tanulságaként a kisgazdapárt elleni általános támadás megindítása és a polgári jobboldallal szembeni erélyesebb fellépés mellett foglalt állást. Taktikai okokból, Budapest „visszahódítása" érdekében egyetértett az SZDP-nek a külön listára vonatkozó javaslatával. Ez azonban nem érinthette a két munkáspárt korábbi együttműködését. De a választási küzdelem nem kedvezett a baloldali pártok együttműködésének. Az SZDP külön listája és sok tekintetben középpárt jellegű választási propagandája érezhetően távolította a két munkáspártot egymástól. Sok tekintetben hasonlóan alakult a kommunista párt és a parasztpárt viszonya is. Az NPP és az SZDP is, bár nem azonos módon és mértékben, a politikai életben keletkezett két ellentétes pólus – az MKP és az FKGP – között igyekezett elhelyezkedni és ez utóbbi pártok egymás elleni harcát is a maga javára kihasználni a választási küzdelemben. Ugyanakkor a kommunista párt és a kisgazdapárt választási harca olyan arányokat és

jelleget öltött, hogy az újabb válsággal fenyegetett. A polgári jobboldal egyre kiteljesedő egysége arra indította a demokratikus pártok baloldali vezetőit, hogy a politikai válsággal felérő helyzetből valamilyen kiutat találjanak.

1945. október 16-án a SZEB elnökének közreműködésével tárgyalások kezdődtek a függetlenségi front pártjai között a belpolitikai helyzet normalizálására és a túlfeszített választási küzdelem higgadtabb mederbe való terelésére. A pártközi tárgyaláson szóba került a kormány választások előtti átalakítása, továbbá az a javaslat, hogy az MNFF pártjai közös listával vegyenek részt a nemzetgyűlési választásokon. A közös listát és a mandátumok előzetes elosztásának a gondolatát a résztvevők – bár nem utasították el – elég vegyes érzelmekkel fogadták. S különösen akkor váltak nyilvánvalóvá az ellentétek a pártok vezetői között, amikor a szóban forgó javaslatok konkretizálására került a sor. A választási szövetség meghiúsulásának azonban nemcsak, sőt tulajdonképpen nem is elsősorban belpolitikai, hanem külpolitikai okai voltak: mégpedig a nyugati hatalmak beavatkozása. Anglia és az USA ugyanis a közös listáról való lemondástól tette függővé a kilátásba helyezett diplomáciai elismerést, az egyik alapvető feltételét a Magyarországgal megkötendő békének. Ilyen körülmények között született meg azután egy olyan közös nyilatkozat terve, amelyben a pártok kifejezik a választások utáni kormányzásban közösen vállalt felelősségüket és körvonalazzák a létrehozandó koalíciós kormány programját is.

A függetlenségi front pártjainak választási kiáltványa október 25-én jelent meg. A kisgazdapárt hivatalos vezetőinek magatartásától függetlenül a képviselőjelöltek, s főleg a klérus emberei, változatlan tartalmú és jellegű agitációt folytattak. Ezzel biztosították – tekintet nélkül a pártok közös választási felhívására – a kisgazdapárti választási propaganda folytonosságát és a jobboldal felsorakozását a párt mögött. Mindszenty hercegprímás 1945. október 18-i pásztorlevele pedig csak betetőzte, véglegesítette a jobboldal egységének létrejöttét. A pásztorlevél lényegében egyenlőségi jelet tett a népi demokrácia és a fasizmus közé, s egyenesen a népi demokráciával és ezen belül a baloldallal szembeni fellépésre hívta fel a katolikus hivőket. A pásztorlevelet az ország legtöbb katolikus templomában már a választások előtti héten felolvasták, sőt olykor nem is egy alkalommal. De a papság sok helyütt gondoskodott a november 4-én történő felolvasásáról is. Ezek után már nem volt meglepő, hogy a hivők – az ország számos helyén – egyenesen a templomból járultak a szavazóurnákhoz, úgy, ahogy Lentikápolnán: itt „négyes sorokban mentek az emberek, mint a katonák, szavazni".

A november 4-i választásokon 4 774 653-an (92,4%) járultak az urnákhoz és 4 730 409 érvényes szavazatot adtak le. Az érvényes szavazatok pártonkénti megoszlása az alábbi képet mutatta:

A párt neve	Szavazatok száma	Szavazatok aránya (%)
Nemzeti Parasztpárt	325 284	6,87
Magyar Radikális Párt	5 757	0,12
Polgári Demokrata Párt	76 424	1,62
Magyar Kommunista Párt	802 122	16,95
Független Kisgazdapárt	2 697 508	57,03
Szociáldemokrata Párt	823 314	17,41

A fentebbiek alapján az FKGP 245, az MKP 70, az SZDP 69, az NPP 23 és a PDP 2 mandátumot mondhatott magáénak. Az MRP nem jutott mandátumhoz. A nemzetgyűlés első ülése azonban az ország közéleti és szellemi vezető személyiségei közül még további 12 képviselőt választott tagjai sorába.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások lényegében tisztázták a politikai erőviszonyokat Magyarországon. Ezúttal is a kisgazdapárt szerezte meg a szavazatok abszolút többségét. A három baloldali párt megkapta a szavazatok 42%-át, amely azt jelentette, hogy őket többé már nem lehet mellőzni az ország sorsa feletti döntések meghozatalánál. A baloldal súlyát növelte az a körülmény is, hogy a győzelmet megszerző kisgazdapárton belül olyan balszárny helyezkedett el, amely továbbra is vállalta a baloldali pártokkal megvalósított együttműködést. A függetlenségi fronton belüli baloldali egység döntő tényezője volt az ország politikai életének.

A választásokkal egyidejűleg azonban befejeződött a polgári jobboldal egységének kialakulása is, amelynek képviseletét a kisgazdapárt jobbszárnya látta el. Az FKGP centruma – a függetlenségi front baloldalától jobbra helyezkedett el – az adott körülmények között lényegében külön erőt képviselt, mégpedig a falusi burzsoázia vezetése alatt felsorakozott tulajdonos parasztság tömegeit.

A munkásosztály, a szegény- és kisparasztság jelentős része, valamint a városi kispolgárság és az értelmiség egy része a választásokon a baloldali pártok mellett foglalt állást. A falusi és városi középrétegek döntő többsége azonban olyan pártra adta le szavazatát, amelyben a falusi burzsoázia mellett a városi burzsoázia és a régi uralkodó osztályok úgyszólván minden csoportja és irányzata megtalálható volt.

A választások után létrehozandó kormány a bal- és a jobboldal első erőpróbájának ígérkezett. A kisgazdapárti centrum állásfoglalása a koalíciós kormányzás mellett arra utalt, hogy a politikai és társadalmi fejlődés, vagyis végső fokon a baloldal esélyei ígérkeznek a jövőre nézve kedvezőbbeknek. A kisgazdapárti centrum és a jobbszárny összefogásának veszélye ezzel még korántsem múlt el, legfeljebb elodázódott. Csak bonyolult és hosszadalmas politikai küzdelmek tisztázhatták a tulajdonos parasztság végleges állásfoglalását. Ennek a tisztázásnak a szempontjából is a legidőszerűbb feladat a kormány programjának megfogalmazása, elfogadása és végrehajtása volt.

A függetlenségi fronton belüli küzdelmek 1945–1946 fordulóján és az 1946. évi tavaszi baloldali tömegmozgalmak hatása a koalíció politikájára. A pénzügyi stabilizáció

A TILDY-KORMÁNY MEGALAKULÁSA ÉS POLITIKÁJA

Az új kormány megalakítására irányuló pártközi tárgyalások már a választások napján megkezdődtek. Hivatalosan ugyan az MNFF egyetlen pártja sem vonta kétségbe a koalíciós kormányzás további fenntartásának szükségességét, de különösen az FKGP jobbszárnyán és centrumában többen is szóvá tették egy „tiszta" kisgazdapárti kormány megalakítását. Tildy Zoltán egyértelmű kiállása a koalíció mellett és – az őt ebben a kérdésben támogató – Nagy Ferenc állásfoglalása után azonban a kisgazdapárti kormány ügye lekerült a napirendről. Ezzel egyidejűleg lényegében az is tisztázódott, hogy ne Nagy Ferenc, hanem a baloldali pártok bizalmát is inkább élvező Tildy Zoltán legyen a miniszterelnök.

A Tildy-kormány – a pártok részesedésével és a személyi kombinációkkal kapcsolatos pártközi viták elhúzódása miatt – csak 1945. november 15-én alakult meg. A 14 tárcát a kisgazdapárt és a három baloldali párt egymás között „megfelezte". Mégpedig oly módon, hogy az FKGP kapta a Földművelésügyi, Honvédelmi, Közellátásügyi, Tájékoztatásügyi, Újjáépítési, valamint a Külügy- és Pénzügyminisztériumot, az MKP a Közlekedési, Népjóléti és Belügyminisztériumot, az SZDP az Igazságügy-, az Iparügyi, a Kereskedelmi és Szö' etkezetügyi Minisztériumot, s végül az NPP a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot. Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád és Dobi István államminiszterként kerültek a kormányba, majd az előbbi két politikus nem sokkal később miniszterelnök-helyettes lett. A kisgazdapártnak jutott tárcák közül csupán a földművelésügyit töltötte be ismertebb politikus, Kovács Béla személyében. Ugyanakkor Nagy Ferenc, a párt elnöke, kimaradt a kabinetből. A parasztpárt, nem lévén a vezetői között katolikus vallású, az irodalomtudós Keresztúry Dezsőt jelölte a VKM élére. A kommunista miniszterek közül Gerő Ernő és Molnár Erik megőrizte korábbi tárcáját, Nagy Imre viszont a földművelésügyit a belügyivel cserélte fel. Ebben azonban döntően az játszott közre, hogy ő a kisgazdapárt számára elfogadhatóbbnak tűnt, mint az energikusabb és jobb szervező hírében álló Rajk László, akit a kom-

munista párt eredetileg javasolt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány „pártonkívüli" miniszterei tehát valamennyien kimaradtak a kormányból.

Sajátos módon a Tildy-kormány megalakulásának külföldi visszhangja jóval kedvezőbb volt a hazaiénál. Kisgazdapárti körökben egyébként amiatt elégedetlenkedtek, hogy nem sikerült a Belügyminisztériumot megszerezniök, sőt többen kifejezetten Tildyt tették felelőssé a belügyi tárca „elvesztéséért". Az előbb említettekkel összhangban több állam (USA, Anglia, Jugoszlávia, Svédország, Törökország stb.) kormánya helyezte kilátásba a Tildy-kormány elismerését, de ezt az ígéretet 1945-ben egyedül az USA váltotta be. Ugyanakkor a Szovjetunió – még a nemzetgyűlési választások előtt, azok eredményétől függetlenül – október 15-én elsőként vette fel a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal.

A Tildy-kormány programja, legalábbis főbb vonásaiban, még a nemzetgyűlési választásokat megelőző pártközi tanácskozásokon kialakult. A kommunista párt a kormány programjába mindenekelőtt gazdasági és gazdaságpolitikai követeléseket kívánt felvétetni, és a kormányon belül is azok következetes megvalósításáért szándékozott síkraszállni. Első helyen állott a dolgozók, s ezen belül a bányászok, a vasutasok és a nagyipari munkásság élelemmel és iparcikkekkel való ellátása. Majd ezt követte az értékálló pénz megteremtésének a követelése, az állami jövedelmek fokozásával és az állami kiadások lényeges csökkentésével, valamint a gazdagok erőteljes megadóztatásával. Fontos helyet foglalt el az MKP követelései sorában a földreform befejezése, valamint a bányák és az erőművek államosítása. Ugyanakkor a párt sürgette a reakció elleni harc fokozását és az államgépezet megtisztítását is a „leigazolt" jobboldali, fasiszta elemektől. November végén a kisgazdapárt – saját programja nem lévén – nagyrészt elfogadta, legalábbis formálisan, az MKP kormányprogram-javaslatait, amelyeket az SZDP és az NPP is támogattak. Az együttműködés látszata így biztosítva volt, a közös gyakorlati tevékenység, a program valóra váltása azonban már sokkal kevésbé. A politikai élet felszínén mutatkozó egység ugyanis mély és súlyos ellentéteket takart, s azok felszínre kerülése csak az alkalmon múlott. Ily módon a koalíciós kormány úgyszólván minden lépése egyúttal az egység megmaradásának és fenntartásának is a próbaköve volt.

A kisgazdapárt támogatását élvező tőkés körök aggodalommal vegyes ellenállással fogadták a kommunista párt, illetőleg most már a kormány gazdaságpolitikai célkitűzéseit. Ez jutott kifejezésre abban is, hogy a kisgazdapárti vezetők tudomásul vették ugyan a szénbányák államosításának tervét, de a további államosításokat élesen ellenezték. A kötött gazdálkodás bevezetése elől viszont nem zárkóztak el, maguk is kívánatosnak tartották azt. A kisgazdapárt kötött gazdálkodási elképzelései persze nem a tőke gazdasági hadállá-

sainak gyengítésére, hanem annak erősítésére irányultak. Ilyen érdekeket képviselt a kisgazdapárt természetesen az államhatalomban is.

A kommunista párt gazdaságpolitikájának kidolgozásával párhuzamosan, különösen a választások után, olyan külön állami szerv létrehozására törekedett, amely megfelelő hatáskörrel rendelkezik a kötött gazdálkodás bevezetése és a tőke korlátozása szempontjából. Az MKP ezt a szerepet a december közepén létrejött Gazdasági Főtanácsnak szánta. Ez a szerv nemcsak az Újjáépítési Minisztériumot és az Országos Gazdasági Tanácsot szorította perifériára, hanem az ahhoz fűzött kisgazdapárti s részben szociáldemokrata hegemónikus törekvéseket is. Emellett valóban kiemelkedő szerepet játszott a kötött gazdálkodás megvalósítása, majd a sorsdöntő „széncsata" sikeres megvívása, illetőleg a legnagyobb nehézipari üzemek állami kezelésbe vétele tekintetében. A Gazdasági Főtanácsnak azonban végső fokon a „formális" és „tényleges" hatalom birtoklása szempontjából is komoly jelentősége volt. Hiszen a kisgazdapártnak a törvényhozásban meglevő abszolút többsége ellenére a végrehajtó hatalomban valójában meg kellett elégednie a „kisebbség" szerepével.

KISGAZDAPÁRTI TÖREKVÉSEK AZ ÁLLAMHATALMI POZÍCIÓK „ARÁNYOSÍTÁSÁRA" ÉS KÍSÉRLETEK A FÖLDREFORM JOBBOLDALI FELÜLVIZSGÁLATÁRA

A kisgazdapárt az „arányosításért" folytatott harcával a törvényhozásban megszerzett többségéhez, illetőleg többségével a végrehajtó hatalomban – mindenekelőtt a rendőrségnél és a közigazgatásban – is megfelelő pozíciókhoz akart jutni, s így végső fokon fordulatot szeretett volna elérni a maga s ezen keresztül objektíve és részben szubjektíve is az egész jobboldal javára. Ez a jobboldal azonban meglehetősen sokszínű volt, így az „arányosításért" folytatott küzdelem sem korlátozódott egyszerűen a kisgazdapárti hatalmi pozíciók gyarapítására, hanem nyitánya lett egy általános kommunista- és baloldalellenes hullámnak, „rohamnak", és kiterjedt a társadalmi és politikai élet minden területére. Az „arányosítási" akció ilyen jellege azonban csak részben felelt meg a kisgazdapárti vezetők, elsősorban Nagy Ferenc és csoportja elképzeléseinek. Hiszen a szélsőségesen jobboldali megnyilvánulások kompromittálták elképzeléseiket, lehetetlenné tették gyakorlatilag a polgári jobboldaltól való, még formális elhatárolódásukat is. S ez annál nyilvánvalóbban mutatkozott meg, minél nagyobb erőfeszítéseket tettek az „arányosítások" megvalósítása érdekében. A helyzetet tovább

Szovjet csapatok Szegeden (1944. október)

Szovjet harckocsiegységek Debrecen felé tartanak

Szovjet csapatok Budapest határán

Csepeli munkások üdvözlik a szovjet csapatokat

1945. május elseje a Hősök terén

Szálasi és társai a Népbíróság előtt

Szovjet katonák és magyar honvédek hidat épitenek a Dunán

Szovjet katona
az újjáépitést segiti

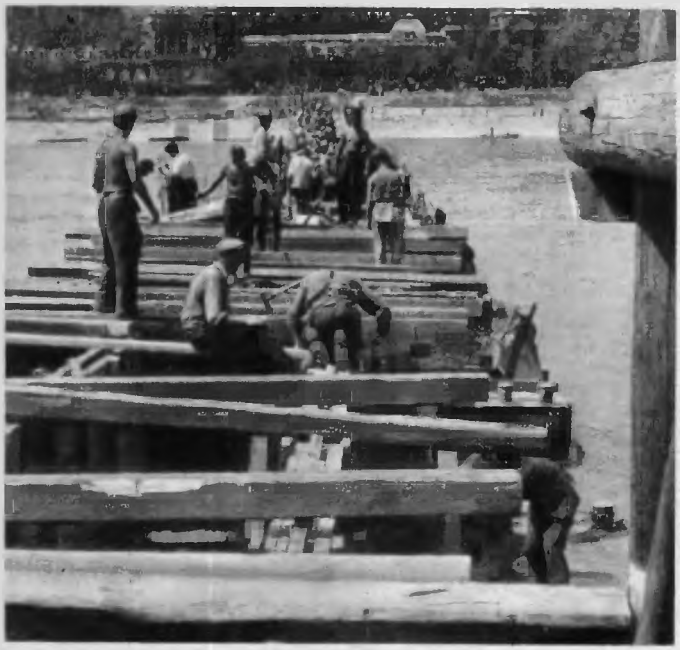

Az ideiglenes „Manci-híd" építése

Romeltakarítás

Földosztás

A bányászok széncsatája
(1945. november)

Az MKP pünkösdi konferenciájának elnöksége és küldöttei (1945. május 20–21.)

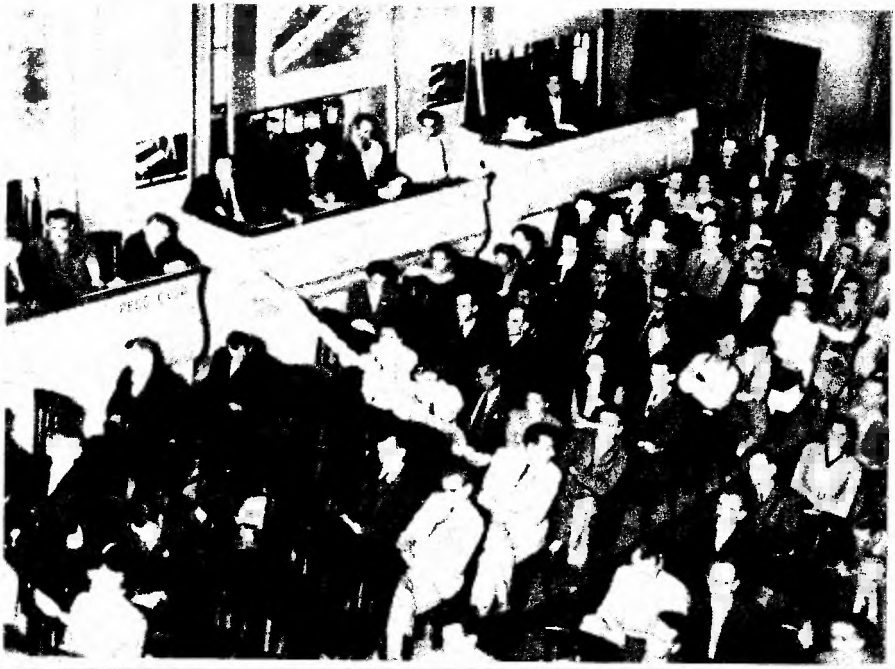

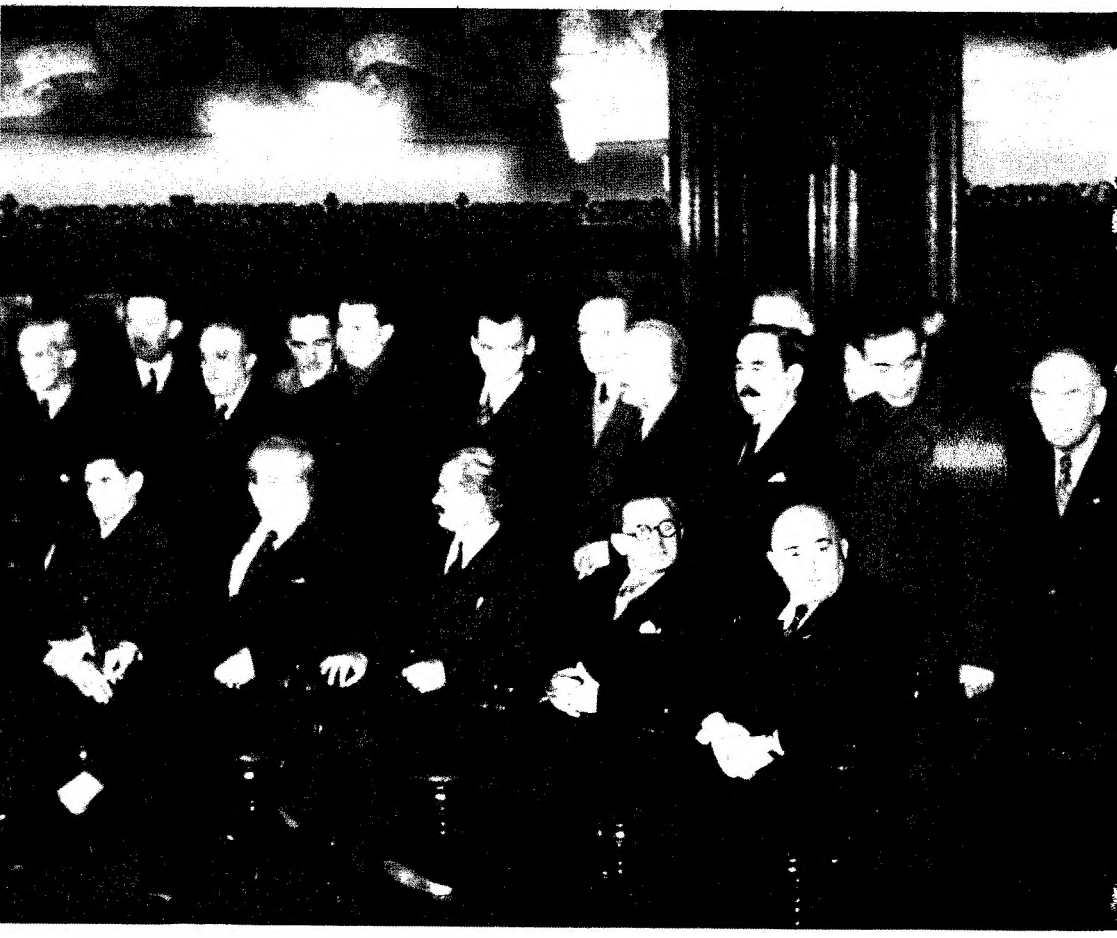

A Tildy-kormány (1945. november)

A köztársaság kikiáltása (1946. február 1.)

A Kossuth-híd avatása (1946. január 18.)

Nagy Ferenc miniszterelnök bemutatkozó beszéde a nemzetgyűlésben (1946. február 4.)

„Földet vissza nem adunk!"

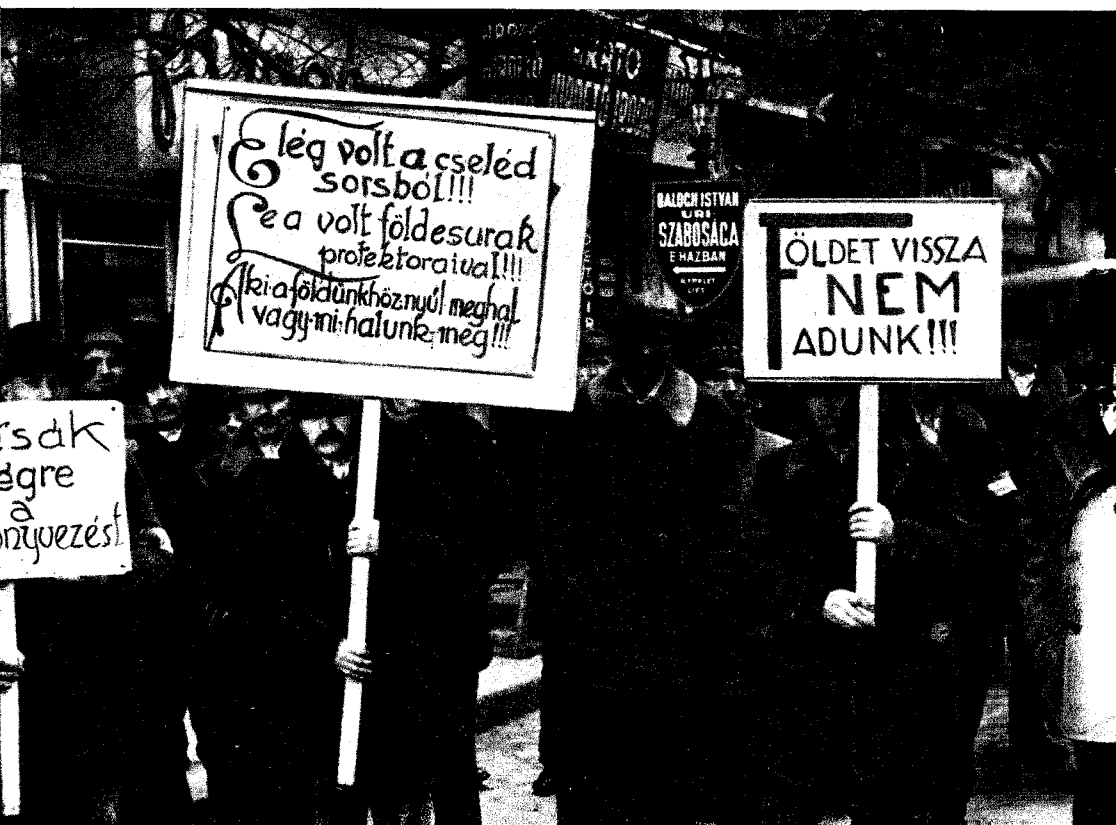

A Baloldali Blokk vezetői a köztársasági elnöknél (1946. június)

Nőgyűlés a Sportcsarnokban

Új árak a piacon

Élénk vásár vidéken a forint bevezetése után (1946. szeptember)

bonyolította az a körülmény, hogy az „arányosítást" célzó akciók körén túllépő jobboldali „roham" célpontjává vált a földreform is, a népi demokratikus rendszer eddigi kétségtelenül legnagyobb vívmánya.

A földreform jobboldali felülvizsgálatára irányuló törekvések már a nemzetgyűlési választások előtt nyíltan jelentkeztek. A földek visszaszerzésére indított akciók fő formái a földbirtokrendező szervekhez és bíróságokhoz benyújtott fellebbezések voltak, de esetenként az is előfordult, hogy a régi birtokosok kényszert alkalmaztak és erőszakkal űzték el földjeikről az újgazdákat. Ugyanakkor a földreform végrehajtása körüli bizonytalanságra utalt az a tény is, hogy 1946. január elejéig a megyei földbirtokrendező tanácsok mindössze 1700 községben, vagyis az ország lakott településeinek mintegy felében hagyták csak jóvá a földigénylő bizottságok döntéseit.

A földreform végrehajtása körüli viták azonban nem egyszerűen a régi nagybirtokosok és a parasztság ellentétének formájában jelentkeztek, hanem sok helyen a parasztság különböző rétegeinek egymás elleni küzdelmében. A rendelet végrehajtása során ugyanis a földigénylők több helyen a gazdagparasztok mentesített földjeibe is „belehasítottak". Az 1945 nyarán meginduló telepítések az ún. sváb földekre tovább növelték falun a parasztság különböző rétegei közti ellentéteket, sőt a szociális ellentétek így már nemzetiségi színezetet is kaptak. A közös és ellentétes érdekek 1945–1946 fordulóján gyakran összefonódtak a magyar faluban, s olykor a valóságos érdekek torzulva jelentkeztek a parasztság különböző rétegeinek a tudatában. A sokrétű és összetett problémák „gerincét" azonban mindenesetre a földosztás jelentette a valóságban is, az emberek tudatában is.

A kisgazdapárt kezdettől fogva a földreform végrehajtását sérelmezők oldalára állt. Az FKGP ilyen magatartása részben azzal függött össze, hogy a „sérelmezők" többségükben a párt tagjai vagy hívei voltak. A kisgazdapárt szerepét ebben a kérdésben az is növelte, hogy a földművelésügyi tárca élén Kovács Béla, a párt főtitkára állt. Kovács Béla – miközben a Földművelésügyi Minisztériumban és intézményeiben igyekezett gyengíteni a kommunista párt pozícióit – elvetette Donáth Ferenc államtitkárnak a földreform gyors befejezését célzó rendelettervezetét és a kisgazdapárti Kerék Mihályt bízta meg az új tervezet kidolgozásával. A Kerék-féle tervezet azt irányozta elő, hogy minden 1000 kat. holdon aluli úri birtokosnak 100 holdat hagyjanak meg, illetőleg ennyit kell visszaadni. Még olyan esetekben is szükségesnek tartotta a családról való „gondoskodást", ha a tulajdonos népellenességét jogerősen megállapították. A tervezetnek az újgazdák szempontjából az volt a legsúlyosabb kitétele, hogy amíg jogerős határozat nincs, addig a földigénylő a kiosztott ingatlant csak mint „haszonbérlő" művelheti. A tervezet tehát a jogvédelem címén valójában a jogbizonytalanságot kívánta előidézni az újonnan földhöz juttatott százezrekben, azzal a céllal, hogy a paraszti elbi-

zonytalanodás légkörében lehessen végrehajtani a földreform jobboldali jellegű felülvizsgálatát.

A kommunista párt a nemzetgyűlési választások után igen határozottan felvetette az újgazdák alapvető érdekeinek a megvédését. Ezzel összefüggésben szállt síkra a telekkönyvezési munkálatok meggyorsításáért és mielőbbi befejezéséért. A kommunista pártot e kérdésben egyedül a parasztpárt támogatta kezdettől fogva. A baloldal összefogását az a körülmény hátráltatta, hogy a Szociáldemokrata Párt hosszú ideig nem tudta kiheverni a nemzetgyűlési választásokon való várakozás alatti szereplését és a belügyi tárca „elvesztését". A kudarc miatt a párt jobboldala a kommunistákkal együttműködő baloldali vezetőket hibáztatta. 1946 elején, az üzemi bizottsági választások alkalmával, a két munkáspárt együttműködése újabb erőpróba előtt állt. A kommunista párt közös listával és paritásos alapon kívánta az üb-választásokat lebonyolítani. Ezzel szemben a jobboldali szociáldemokraták ezúttal is a külön lista mellett kardoskodtak. Sőt, Peyer Károly ebben a kérdésben odáig ment el, hogy nyíltan meghirdette az SZDP „új" orientációjának szükségességét, konkrétan a kommunista párttól való elhatárolódást és a kisgazdapárti centrumhoz való közeledést, illetőleg a vele való összefogást. S amikor január második felében Peyer már egyenesen a Szociáldemokrata Párt kettészakítására vette az irányt, a baloldali vezetők megelégedtek a hajdani főtitkárnak – a pártból történő kizárása helyett – a politikai életből való „kivonásával".

A KÖZTÁRSASÁG MEGTEREMTÉSE ÉS A NAGY FERENC-KORMÁNY MEGALAKULÁSA

A köztársasági államforma megteremtésének időszerűségét a Szociáldemokrata Párt vetette fel elsőként a koalíciós pártok közül, közvetlenül a nemzetgyűlési választások után. Ezt a véleményét megismételte a Tildy-kormány programjának parlamenti vitája során. Az SZDP javaslatát a kommunista párt elvileg azonnal a magáévá tette, de az időpontot illetően egyelőre nem nyilatkozott. Hasonlóan kedvező visszhangra talált a köztársaság gondolata a koalíción kívüli Magyar Radikális Párt és a Polgári Demokrata Párt körében is. 1945 végén és 1946 elején, a Veres Péter vezetése alatt álló Nemzeti Parasztpárt hivatalos megnyilatkozását követően, Dobi István és Tildy Zoltán is állást foglalt „egyénileg" a köztársasági államforma mellett. Végül, hosszas aggályoskodások és párton belüli viták után, a kisgazdapárti centrum, illetőleg Nagy Ferenc is tudomásul vette a köztársaság megteremtésének napirendre tűzését. Mindez azt jelentette, hogy a legitimista körök – élükön Mindszenty hercegprímással – gyakorlatilag már akkor elszi-

getelődtek, mielőtt még a nemzetgyűlés véglegesen döntött volna az államforma kérdésében.

A köztársasági törvényjavaslat kidolgozásával párhuzamosan a pártok figyelme egyre inkább a lehetséges elnökjelölt személyére összpontosult. A koalíciós pártok közül különösen a Szociáldemokrata Párt és a többségi kisgazdapárt vezetőit foglalkoztatta legtöbbet ez a kérdés. A Szociáldemokrata Pártban sokan támogatták Károlyi Mihály jelölését, és hozzájuk csatlakozott a Magyar Radikális Párt is. Károlyi jelölésének azonban nem volt realitása, mivel a kisgazdapárt a baloldali szociáldemokratákhoz és a kommunistákhoz politikailag akkor már közelebb álló politikust nem fogadta volna el. A kisgazdapárt, amely a köztársaság kikiáltását is csak nehezen vette tudomásul, mindenképpen saját jelöltjét kívánta köztársasági elnöknek. A párton belül gyakorlatilag két politikusnak volt komoly esélye a köztársasági elnökségre: Tildy Zoltánnak és Nagy Ferencnek. Az utóbbi esélyeit növelni látszott, hogy a pártban valójában ő rendelkezett többséggel, s a jobboldali körök is – beleértve Mindszentyt és az egész katolikus klérust – őt támogatták. Ugyanakkor mind a baloldali pártok, mind a szövetséges nagyhatalmak szempontjából Tildy Zoltán mutatkozott posszibilisebb jelöltnek. Ilyen körülmények között Nagy Ferencnek is tudomásul kellett vennie Tildy jelölését. Sőt, különböző okokból ennél többre is vállalkozott, a képviselői értekezleten ugyanis maga javasolta Tildy Zoltánt a kisgazdapárt köztársasági elnökjelöltjének.

A nemzetgyűlés közjogi és alkotmányjogi bizottsága január 28-án tárgyalta meg a köztársasági törvényjavaslatot, majd a következő napon a parlamentben Sulyok Dezső terjesztette elő a bizottság jelentését. Egyetlen képviselő, a „pártonkívüli" Slachta Margit vállalkozott arra, hogy a nemzetgyűlésben a királyságot nyíltan védelmébe vegye. Slachta legitimista tüntetés számba menő felszólalása után a nemzetgyűlés a törvényjavaslatot elfogadta. Január 31-én a nemzetgyűlés elnöke a Magyarország államformájáról szóló törvényt mint az 1946: I. törvénycikket „kihirdetettnek" nyilvánította, és 1946. február 1-én a nemzetgyűlés Tildy Zoltánt közfelkiáltással megválasztotta a Magyar Köztársaság elnökének.

A köztársaság kikiáltása a baloldali erők jobboldal elleni küzdelmének, s egyben a népi demokratikus államiság kiépítésének is kiemelkedő állomása volt. A legitimizmus magyarországi hívei súlyos vereséget szenvedtek, és ebben a kérdésben teljesen elszigetelődtek. A köztársaság megteremtésében megnyilvánult egység kétségtelenül kedvező hatással volt a baloldal összefogására. A saját erejükbe vetett hitet növelte azokban a munkás-paraszt tömegekben is, amelyek az országban jelentkezett jobboldali „rohamot" már nem sokáig szemlélhették tétlenül életbevágó érdekeik súlyos veszélyeztetése nélkül.

A nemzetgyűlés politikai bizottsága 1946. február 4-én döntött az új miniszterelnök személyét illetően. Erre a tisztségre Nagy Ferencet jelölte. Kinevezésével, a kormánypolitika folytonosságának látszólag zökkenőmentes biztosítása ellenére, a koalíción belüli együttműködés lehetőségei és feltételei még a korábbinál is problematikusabbakká váltak.

Nagy Ferenc nemzetgyűlési programbeszédében a gazdasági problémák megoldását, s köztük is elsősorban a pénzromlás, az infláció megszüntetését jelölte meg a legbonyolultabb feladatnak. A gazdasági helyzet konszolidálásával összefüggésben állást foglalt a közigazgatás „leépítése" mellett is. Az újjáépítés konkrét feladatairól szólva utalt arra, hogy a kormány egyfelől a függetlenségi front államosítási programjának elvi álláspontján áll, másfelől a gazdasági és pénzügyi problémák megoldása érdekében „összefüggő és egységes" tervet szándékozik kidolgozni. A mezőgazdasággal és a parasztság gondjaival kapcsolatosan, a földreform befejezését is beleértve, ugyanakkor a Tildy-kormány korábbi álláspontjára helyezkedett. A vitában a kommunista párt a földreform ellen megindult támadásoknak a kormány részéről történő erélyes visszautasítását sürgette, valamint gyakorlati rendszabályokat, megfelelő intézkedéseket követelt az újbirtokosok védelmére. A baloldali pártok a földreform vívmányainak megvédése mellett a közigazgatás megtisztításának az ügyében is egységesen léptek fel. A három baloldali pártban igen erőteljes visszhangot váltott ki a „katolikus hívők" február 10-i budapesti köztársaságellenes tüntetése, amelynek nyitányát Mindszenty József kifejezetten jobboldali hangvételű templomi beszéde jelentette.

A kialakult helyzetben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy kormányzati úton, vagyis „felülről", egymagában nem lehet a kormányprogram végrehajtását biztosítani, még kevésbé a kibontakozott jobboldali „rohamot" visszaszorítani. Döntően a kiosztott földek megvédését célzó vidéki, paraszti megmozdulások és a rendkívül súlyos gazdasági helyzet, valamint a legkülönbözőbb formában jelentkező jobboldali politikai törekvések miatt elégedetlen munkásság egyre szélesedő és határozottabb tömegtiltakozásai pedig már szinte követelték is a dolgozók tömegerejének igénybevételét a baloldal részéről. A kormányra „alulról" gyakorolt nyomás módszerének és eszközének alkalmazását a kommunista párt szempontjából megkönnyítette az a körülmény is, hogy a budapesti és a megyei, majd az azokat követő járási és városi pártkonferenciák mintegy előkészítették a párt alsóbb szerveit, helyi szervezeteit a tömegmozgalom irányítására és vezetésére. De a mind gyakoribbá váló tömegmegmozdulások maguk is sürgették a kommunista párt s általában a baloldali pártok mielőbbi állásfoglalását.

A BALOLDALI BLOKK LÉTREHOZÁSA ÉS A KISGAZDAPÁRT MEGHÁTRÁLÁSA

A fellendülő tömegmozgalom első, országos visszhangot keltő akciója a tiszántúli újbirtokosok nevéhez fűződött. 1946. február 12-én a szabolcsi újgazdák 200 tagú, valamint a hajdúszoboszlóiak 60 tagú küldöttsége Budapesten járt. A kiosztott földek megvédését, a telekkönyvi munkálatok mielőbbi befejezését követelték a kormánytól, illetőleg a koalíciós pártok vezetőitől. Ekkor hangzott el először a „Földet vissza nem adunk!" jelszó, amely viharos gyorsasággal terjedt el az egész országban. Az előbbieknél is nagyobb jelentőségű volt azonban a budapesti munkásság február 13-i tízperces tiltakozó munkabeszüntetése. Ezzel kívántak állást foglalni az újgazdák követelései és a közigazgatás megtisztítása mellett. A kommunista párt tulajdonképpen ekkor határozta el, hogy élére áll a városi és falusi dolgozók tiltakozó tömegmozgalmának. De hasonló szellemben határozott a két munkáspárt összekötő bizottsága is február 14-i ülésén : „A két munkáspárt szilárdan elhatározta, hogy a teljes munkásegység jegyében minden erejével s minden eszközzel felveszi a harcot a provokáló reakcióval." Majd február 16-án a Sportcsarnokban rendezett gyűlésen ismertette a kommunista párt a legsürgősebb gazdasági feladatok megoldására és a jobboldali kísérletek visszaverésére vonatkozó javaslatait.

A budapesti sportcsarnoki gyűlés hatására Endrődön, Gyomán, Gyulán, Mezőkovácsházán és a Viharsarok más helységeiben ezren és ezren biztosították támogatásukról a kommunista pártot, a baloldalt. Február második felében Karcag, Szolnok, Nagykőrös, Hódmezővásárhely, Győr, Szombathely és Pécs vált több ezer fős tömegtüntetések színhelyévé. Március első napjaiban Szabolcsban és Szatmárban voltak a legnagyobb létszámú tömegmegmozdulások. Március elejére az egymást követő és gyakran megismétlődő gyűlések, tüntetések országos méretűekké váltak. A résztvevők azonban sok helyen nem elégedtek meg a határozatok egyszerű elfogadásával, hanem maguk igyekeztek közvetlenül is érvényt szerezni követeléseiknek. Így több helyen a közigazgatás helyi vezetőit kényszerítették a jobboldali, népellenes tisztviselők és alkalmazottak eltávolítására, illetőleg felfüggesztésére.

A baloldali pártok politikai tömegharca március elején újabb állomásához érkezett el. 1946. március 5-én – az MKP, az SZDP, az NPP és a Szakszervezeti Tanács részvételével – megalakult a Baloldali Blokk, amely követeléseit másnapi nyilatkozatában tárta az ország közvéleménye elé. A nyilatkozat leszögezte, hogy a baloldal együttes erővel veszi fel a harcot a demokrácia vívmányait veszélyeztető és a kisgazdapárt jobbszárnyán gyülekező jobboldallal szemben. Kifejezte továbbá a baloldal azon elhatározását is, hogy a munkásság és a parasztság egész tömegerejével kész megvédeni a

előmozdításáról elfogadott 1946: IX. tc. a földhözjuttatottakat megerősítette tulajdonukban és megvédte őket a különböző visszavételi kísérletekkel szemben. Azokban az esetekben viszont, amelyekben a végrehajtás során túllépték a földreformrendelet intézkedéseit, a törvény a volt tulajdonosoknak – ha olyanokról volt szó, akiknek élethivatása a földművelés – természetbeni kártalanítást helyezett kilátásba. S ezt telepítés formájában kellett megoldani. Más egyéb jogos esetekben pedig pénzbeli kártalanítást írt elő a törvény. Mind a telepítéseknél, mind a földreform befejezésével kapcsolatos vitás ügyekben változatlanul komoly szerepet és hatáskört biztosított az OFT-nek és a földigénylő bizottságoknak. Nem zárta le ugyan véglegesen a földreformot, de kétségtelenül jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a függőben maradt kérdések a parasztság szegényebb rétegei óhajának és a baloldal célkitűzéseinek szellemében oldódjanak meg.

A nemzetgyűlés 1946. május végén iktatta törvénybe a szénbányák államosítását. A szénbányák államosítása – a külföldi tulajdon érintetlenül hagyásával – természetesen korántsem lehetett teljes. Mégis jelentős esemény volt, mert egyúttal nyitányát képezte azoknak az intézkedéseknek, amelyek a tőkés tulajdon végleges kisajátításához vezettek Magyarországon.

A Baloldali Blokk a törvényhozás útján elérhető sikerek mellett egyéb vonatkozásban is igyekezett a március 12-i megállapodásokat realizálni. Mindenekelőtt a közigazgatás megtisztítása érdekében próbált döntést kierőszakolni, egyfelől kormányzati úton, másfelől a társadalmi szervezetek további aktivizálásával. Több hétig tartó viták után, 1946. május 6-án jött létre a pártközi megállapodás a B-lista végrehajtásáról, amely az állami és közigazgatási tisztviselők létszámát az 1938. évi állapotokhoz képest 10%-kal kívánta csökkenteni. Az 5000/1946. ME sz. rendelet az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában azonban csak 1946. május 19-én jelent meg. A kormányrendelet értelmében a leépítési ügyekben háromtagú bizottságok határoztak, amelyekbe egy-egy tagot a miniszterelnök, az illetékes miniszter és a Szakszervezeti Tanács delegált. 1946 októberéig – a Szakszervezeti Tanács felmérése szerint – mintegy 60 000 személyt bocsátottak el munkahelyéről B-listával. Ezek többsége kétségtelenül jobboldali beállítottságú közigazgatási tisztviselő, állami alkalmazott volt. Esetenként olyanok is B-listára kerültek, akik ellen különösebb politikai kifogás nem merült fel. S ebben nemcsak gazdasági, hanem pártszempontok is közrejátszottak. A B-lista mindezzel együtt – hiányosságai ellenére is – a baloldal sikerét jelentette a jobboldallal szemben. Fontos részét képezte azoknak az intézkedéseknek, amelyeket a Baloldali Blokk márciusban kényszerített ki a kisgazdapárt vezetőivel folytatott tárgyalásokon.

AZ 1946. JÚLIUS 16-I PÁRTKÖZI EGYEZMÉNY

A baloldali pártoknak a március 6-i nyilatkozatukban megfogalmazott célkitűzéseiket, kivéve a kisgazdapárti jobbszárnynak a koalícióból való kiszorítását, május közepére alapjában véve sikerült megvalósítaniok. Ezzel szemlátomást csökkent az NPP s különösen az SZDP további érdekeltsége, illetőleg részvétele a baloldal közös tömegakcióiban. Ugyanakkor a falusi lakosság, s ezen belül az újbirtokosok figyelmét és erejét jórészt már a tavaszi mezőgazdasági munkák, a megvédett földek megművelése kötötték le. Mindehhez járult, hogy itt-ott – a kifáradás jeleit is magukon viselő tömegmozgalmak kísérő jelenségeként – olyan kilengések is előfordultak, amelyek a baloldali pártok között is súrlódásokat idéztek elő.

A kisgazdapárt május közepén – a baloldali tömegmozgalmak lanyhulása láttán – elérkezettnek vélte az időt arra, hogy hivatalosan is nyílt követelésekkel lépjen fel a Baloldali Blokkal szemben. Az FKGP Politikai Bizottsága május 20-i ülésén többek között a „közélet minden területére" vonatkozó, megígért „arányosítás" végrehajtásáért, a demokrácia „teljessé tételére" az önkormányzati választások kiírásáért és a szövetkezeti ügy rendezéséért szállt síkra. Ez utóbbi igény lényegében azt célozta, hogy a néhány hónappal korábban – koalíciós megegyezés alapján – létrehozott munkáspárti Fogyasztási Szövetkezetek Országos Központja és az agrárpárti Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ vagyonfelosztási vitájában a kisgazdapárti érdekeltségű MSZK szempontjai érvényesüljenek, konkrétan a Hangya vagyona minél kisebb mértékben vagy egyáltalán ne kerüljön a FSZOK kezébe. A kisgazdapárt vezetői a fentebbi követeléseket 1946. május 21-én levélben, valójában a baloldali pártokhoz intézett „memorandum" formájában terjesztették elő, s a politikai akció előkészítésével párhuzamosan szervezetileg is igyekeztek az FKGP sorait rendezni.

A Baloldali Blokk végrehajtó bizottsága május 31-én vitatta meg a kisgazdapártnak adandó választ. A végrehajtó bizottság nem utasította el eleve az FKGP követeléseit. Sőt, bizonyos engedményeket is kilátásba helyezett, de azok teljesítését a kisgazdapárti vezetőknek a jobbszárnnyal szembeni előzetes és a korábbiaknál határozottabb intézkedéseitől tette függővé. Ilyen feltételek mellett viszont a kisgazdapárt nem volt hajlandó – legalábbis ez derült ki a június első napjaiban lezajlott pártközi megbeszéléseken – a koalíciós együttműködést helyreállítani.

A pártközi megbeszélések eredménytelensége azonban június elején mégsem vezetett nyílt belpolitikai válsághoz, illetőleg a koalíció felborulásához. A koalíciós kormányzást ugyanis végső soron mind a baloldali pártok, mind az FKGP fenn kívánta tartani. De ennél is nagyobb szerepet játszott a pártok

magatartásában az a körülmény, hogy a pénzügyi stabilizáció megteremtése és a békekötés előtt egyetlen politikai irányzat sem akarta egyedül vállalni, helyesebben nem vállalhatta a kormányzással járó felelősséget. Ennek következtében mindössze arról lehetett szó a kisgazdapárt részéről is, hogy a koalíción belüli erőviszonyokat, pontosabban a pártoknak a hatalomban való részesedési arányát módosítsa, mégpedig természetesen a maga javára. A Baloldali Blokk és az FKGP ellentéteinek – kompromisszum útján történő – feloldásához hozzájárult az is, hogy Tildy Zoltán is ebben az irányban kereste a kibontakozást. A koalíciós pártok vezetői június 5-én Leányfalun – a köztársasági elnök villájában és közreműködésével – végül is abban állapodtak meg, hogy egy évre szóló kormányzati programot dolgoznak ki, amely pontosan körvonalazza a megoldandó gazdasági és szociális jellegű feladatokat. Megállapodás jött létre néhány konkrét kérdésben is. Így elhatározták az önkormányzati választások „megfelelő időpontban" történő lebonyolítását, több kisgazdapárti rendőrtiszt kinevezését, a B-lista útján megüresedő alispáni és polgármesteri helyeknek kisgazdapárti emberekkel való betöltését stb. Mindezt természetesen annak vállalásával, hogy a pártok „vállvetve küzdenek a soraikon belül rejtőző reakció ellen".

A kisgazdapárt azonban nem kompromisszumként, hanem saját győzelmeként értékelte a létrejött pártközi megegyezést. Ennek megfelelően országos méretű akciót indított az állítólag őszre kitűzött törvényhatósági választásokkal kapcsolatosan. Ezzel nemcsak politikai befolyását igyekezett helyreállítani, illetőleg növelni, hanem a pártegységen mutatkozó „repedéseket" is megpróbálta eltüntetni. Június első felében ugyanis egyre nyilvánvalóbbá vált a kisgazdapárt egységének bizonytalan, ingatag volta. A balszárny képviselőit növekvő elégedetlenséggel töltötte el a párt vezetőinek, a centrumnak lavírozó politikája, valamint a jobbszárnynak tett ígéretei. Ugyanakkor a jobbszárny túlságosan is békülékenynek és erőtlennek ítélte Nagy Ferenc magatartását a baloldali pártok, s főleg a kommunista párt követeléseivel, nyomásával szemben. De a centrum vezetői közül tulajdonképpen Kovács Béla is a jobbszárnyéhoz hasonló felfogást vallott ebben a kérdésben.

A baloldali pártok, legalábbis „felül" – a Baloldali Blokk révén – egységesen léptek fel a kisgazdapárttal, illetőleg a jobboldallal szemben. Ugyanakkor ez az együttműködés legtöbbször úgy valósult meg, hogy egymás iránti fenntartásaikat, ellentéteiket – bár ezek időről időre enyhültek – tartósan és gyökeresen nem sikerült kiküszöbölni. S ez abból a tényből következett, hogy a baloldali pártok nemcsak szövetségesei, hanem egyúttal versenytársai is voltak egymásnak. A kommunista párt a baloldal egységének megszilárdítására májusban és még inkább június első felében több helyen is kísérletet tett a Baloldali Blokk megyei, járási és városi intéző bizottságainak megalakítására, de az SZDP-nek és részben az NPP-nek a Baloldali Blokk funkciójával és

jellegével kapcsolatos aggályai, bizonytalansága, valamint a baloldali pártok kölcsönös viszonyában mutatkozó egyéb problémák megakadályozták a Baloldali Blokk szóban forgó szerveinek kiépítését. Ennek ellenére néhány megyében és városban június folyamán megalakult az intéző bizottság.

A baloldali pártok teljes egységének hiánya kétségtelenül kedvezett a kisgazdapárt „ellenállásának". Június végére – döntően a jobboldali akciók miatt – ismét olyan helyzet alakult ki az országban, hogy az nemcsak a kormány munkáját tette szinte lehetetlenné, hanem az egész politikai életet „robbanással" fenyegette. A felhalmozódott problémák tisztázását és valamilyen formában történő megoldását ezúttal viszont az sürgette, hogy a SZEB a kormányhoz intézett jegyzékében követelte mindazoknak az egyesületeknek és szervezeteknek a feloaszlatását, valamint személyeknek a felelősségre vonását, amelyeknek, illetőleg akiknek részük volt és lehetett a Vörös Hadsereg tagjai elleni merényletekben, s akik szerepet vállaltak a jobboldali, népi demokrácia ellenes propaganda felszításában, terjesztésében. Ezt követően a belügyminiszter, a jobboldal tiltakozásai ellenére, több tucat világi és egyházi egyesületet, szervezetet feloszlatott.

A koalíciós pártok július 16-i értekezletén – Kovács Béla merev ellenállását leküzdve – született meg az az egyezmény, amelyet hivatalos közlemény formájában nyilvánosságra is hoztak. A koalíció pártjai ebben kötelezettséget vállaltak – a demokrácia gazdasági alapjainak megszilárdítása érdekében – közös „frontjuk" megerősítésére, valamint a kisgazdapártból kiszorult, illetőleg az FKGP-ben maradt reakciós elemek elleni harc következetes végigvitelére. A pártok megállapodtak abban is, hogy a közigazgatási reform és a választójogi törvény módosításával összefüggő munkálatokat oly módon és ütemben végzik el, hogy a községi választások még 1946 őszén megtarthatók legyenek. Igaz, ezzel egyidejűleg ismételten aláhúzta a közlemény azt is, hogy a pártközi megállapodások végrehajtásában „mindenkor" elsősorban a stabilizáció biztonságának és zavartalanságának az érdekeit kell szem előtt tartani. A közlemény utolsó mondatai érzékeltették leginkább, hogy ezúttal is csupán „fegyverszüneti" megállapodás jött létre a koalíción belül. Ez is nagy jelentőségű volt azonban, mert komoly mértékben hozzájárult a pénzügyi és gazdasági stabilizáció kommunista tervének sikeres végrehajtásához.

A KORMÁNY BÉKEELŐKÉSZÍTŐ TEVÉKENYSÉGE

A külügyminiszterek londoni értekezlete után az ellentétek bizonyos enyhülése következett be a nemzetközi politikában. Ebben döntő szerepet játszott az a tény, hogy az USA és Anglia kormánykörei is fel-

ismerték: a Szovjetuniót az atombomba fenyegetésével sem lehet az alapvető érdekeiről – amelyek egyúttal a haladó emberiség érdekeit is jelentették – való lemondásra kényszeríteni. Az ellentétek további fokozódása pedig még kilátástalanabbá tette volna a második világháború eredményeinek – békeszerződések formájában való – rögzítését. Végső fokon ez a belátás eredményezte a külügyminiszterek moszkvai értekezletének összehívását (1945. december 16–26.) és annak sikerét. A moszkvai értekezleten Anglia, az USA és a Szovjetunió külügyminiszterei megegyeztek a hitleri Németország volt szövetségeseivel kötendő békeszerződések tervezetének kidolgozásában. Elvben megállapodtak abban, hogy a békeszerződések csak akkor lépnek életbe, ha azokat az illetékes parlamentek, mindenekelőtt a győztes hatalmak törvényhozása ratifikálja.

Magyarország szempontjából a moszkvai értekezlet sikere azt jelentette, hogy megnyílt az út a békekötéshez s ezzel az ország teljes szuverenitásának a visszanyeréséhez is. A Külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenysége a koalíció közös békeelőkészítő programjának hiányában jó ideig szinte teljesen „önálló úton" haladt. Az is bonyolította a helyzetet, hogy az ún. sváb kérdés, s még inkább a csehszlovákiai magyarok tervezett kitelepítésével és jogfosztásával kapcsolatos problémák egyelőre sem belpolitikailag, sem külpolitikailag nem nyertek megnyugtató megoldást.

1945. december 29-én jelent meg a 12 330/1945. ME. sz. rendelet a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről. A rendelet szerint „Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt". Ez a rendelet lényegében összhangban volt a nemzetközi előírásokkal és többé-kevésbé megfelelt az ország azon belső szükségletének és igényének is, hogy a fasizmus és a nácizmus hazai német nemzetiségű képviselőitől megszabaduljon. Ugyanakkor távolról sem fejezte ki a kormánynak a kollektív felelősség elvét hivatalosan elutasító álláspontját, valamint a koalíciós pártok – külön-külön vallott – felfogását erről a kérdésről. A német nemzetiségű lakosság első csoportjait 1946. január elején indították el Budaőrsről Németország nyugati részébe, majd ezeket további csoportok követték az ország más vidékeiről is. Ezzel együtt 1946 közepéig – a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács által előirányzott 500 000 német nemzetiségű lakosból – csak mintegy 115 000–125 000 fő települt át Németország amerikai megszállási övezetébe. 1946 júniusában-júliusában teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a németek Magyarországról való kitelepítése – döntően a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változások miatt – a kitűzött határidőre egyáltalán nem valósítható meg. Röviddel ezután azonban az is kiderült, hogy maga a kitelepítés ügye is lekerül a napirendről.

A fentebbinél is nagyobb gondot okozott, s szorosabban összefüggött a pártok és a kormány békeelőkészítésével a csehszlovákiai magyarok ügye. Az 1946. februári prágai tárgyalások után került sor a magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény aláírására, amelynek lényege az volt, hogy ahány magyarországi szlovák jelentkezik kitelepülésre, a csehszlovák hatóságok ugyanannyi magyart telepíthetnek át Magyarországra. A magyar–csehszlovák viszony, s ezen belül a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság problémái – a lakosságcsere-egyezménnyel – nemhogy enyhültek volna, hanem sok tekintetben rosszabbodtak, bonyolultabbakká váltak. Ez a körülmény arra késztette a két állam kormányát, hogy a kétoldalú tárgyalásokkal szemben a nemzetközi rendezést részesítsék előnyben és attól várják a végső megoldást. Így az előbbiekkel összefüggésben is különleges jelentősége volt a magyar kormányküldöttség 1946. április 9–18-i moszkvai útjának, a szovjet állam vezetőivel folytatott tanácskozásoknak.

A koalíciós pártok képviselői – a moszkvai út után – a nemzetgyűlés külügyi bizottságának 1946. április 24-i ülésén vitatták meg behatóbban a kormány békeprogramját. A tanácskozáson figyelemre méltó eredmények születtek a magyar békecélok kialakítása szempontjából is. Többek között megegyezés történt arra vonatkozóan, hogy a magyar kormány kizárólag Romániával szemben – a román fegyverszüneti egyezmény idevonatkozó pontjára hivatkozva – jelent be területi igényt a békekonferencián.

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i állásfoglalásából – amely a magyar békeszerződés tervezetében a határokat illetően az 1937. december 31-i állapotokat javasolta véglegesíteni – azonban a koalíciós pártok ellenkező előjelű következtetéseket vontak le. A kommunista párt – a realitásokkal jobban számolva – elsősorban a kisebbségi jogok biztosításának elérésére összpontosította figyelmét és erejét, a kisgazdapárt viszont a területi megoldásért szállt síkra, azt állította előtérbe. Ennek megfelelően határozta el magát Nagy Ferenc is a washingtoni és londoni látogatásra. A Nagy Ferenc vezette kormányküldöttség nyugati útja valójában teljes kudarccal végződött. A kisgazdapárt vezetői saját tapasztalataik alapján győződhettek meg arról, hogy a nyugati nagyhatalmak politikájához és a szövetségesek közötti ellentétek elmélyüléséhez fűzött reményeik nem váltak valóra. A Szovjetunióval szembeni tartózkodásuk, az egyoldalú nyugati orientációra való törekvés „jutalmaként" sem tudnak Magyarország számára olyan békét biztosítani, amelynek az eredményeit kisajátítva megvalósíthatnák eredeti belpolitikai elképzeléseiket: a baloldali pártok, mindenekelőtt a kommunista párt elszigetelését, valamint a koalícióból való kiszorítását. A kormányküldöttség nyugati útjának tapasztalatai egyszeriben romba döntötték azokat a terveket, amelyek arra épültek, hogy a kisgazdapárt helyzetének és politikájának megerősítése, illetőleg alátámasztása érdekében az USA és Anglia hajlandó konkrét fellé-

pésre, akár csak olyan formában is, hogy az FKGP által képviselt békecélok kezdeményezését a közeli békekonferencián magukra vállalják.

A magyar kormányküldöttség amerikai és angliai útjának kudarca azonban nemcsak abban fejeződött ki, hogy bizonytalanság és tanácstalanság lett úrrá a kormányon és főleg a kisgazdapárton, hanem abban is, hogy Magyarország alapjában véve elszigetelődött, érezhetően megromlottak kapcsolatai a szomszédos államokkal. Ily módon Magyarország, döntően a régi rendszer bűnei miatt, a koalíció ellentmondásaitól terhelten, lényegében magára hagyva és sok tekintetben csalódottan várta a békekonferencia tárgyalásait, amelyek hivatva voltak számára a békefeltételeket végső formába önteni.

A PÉNZÜGYI STABILIZÁCIÓ

A pénzügyi stabilizáció 1946 tavaszán-nyarán történt előkészítése és végrehajtása – a békekonferenciára való felkészülés mellett – a magyar politikai és gazdasági élet kétségtelenül legjelentősebb eseménye volt, hiszen végső fokon ezen állt vagy bukott a népi demokratikus kormányzat sorsa, jövője.

1945. január és október között az állami kiadások meghaladták a 95,8 milliárd pengőt. Ezzel szemben a bevételek mindössze 10 milliárd pengő körül mozogtak. A szükséges pénzügyi fedezetet tehát csakis a bankóprés útján, papírpénz kibocsátásával lehetett előteremteni. Az infláció elhatalmasodása közepette a gazdasági helyzet, a pénz- és hitelélet lényegében áttekinthetetlenné vált, s ez különösen kedvező mozgási lehetőséget nyújtott a tőkének. Az infláció kihasználására irányuló manipulációk (az újjáépítési és jóvátételi hitelekkel való visszaélések, a munkabérek csökkentése stb.) és a spekuláció igen nagy hasznot biztosított a tőkéseknek. A legnagyobbak mellett az infláció kisebb, de még mindig busás jövedelmekhez jutó haszonélvezői, a valutázók, feketézők és üzérek szintén meggazdagodtak. Ugyanakkor a dolgozó tömegek, különösen a bérből és fizetésből élők százezrei, sőt a családtagokkal együtt milliói nélkülöztek, nyomorogtak.

A tőkés manipulációk és a spekuláció hatására a pénzromlás természetesen felgyorsult, korábban soha nem látott méreteket öltött. 1945. december 31-én a forgalomban levő bankjegymennyiség 765,45 milliárd pengőt tett ki, egy negyedév leforgása alatt, 1946. március 31-re azonban már 34 001,60 milliárdot, újabb negyedév után, 1946. június 30-ára viszont a gazdasági életben nem is használt számokat, 6277 trilliót, július 31-én 47 349 492 trillió pengőt.

A koalíciós pártok vezetői 1946. február végén – Tildy Zoltán köztársasági elnök részvételével – vitatták meg a gazdasági és pénzügyi helyzet rendezésére vonatkozó kommunista, illetőleg szociáldemokrata javaslatokat, és abban álla-

podtak meg, hogy az előkészületek irányítására a Gazdasági Főtanács égisze alatt miniszteri bizottságot alakítanak.

A Gazdasági Főtanács március 18-án tárgyalta és fogadta el alapjaiban a kommunista párt által kidolgozott stabilizációs programot. Erre épült a kormány gazdasági és pénzügyi terve is, amelyet április 7-én hoztak nyilvánosságra. A szanálás előkészítése azonban a terv látszólag teljesen egyöntetű elfogadása ellenére sem haladt a megfelelő ütemben előre. Ennek az volt az egyik legdöntőbb oka – eltekintve most a koalíción belüli politikai ellentétektől –, hogy a pénzügyi stabilizáció kérdésében is valójában eléggé eltért a pártok véleménye egymástól. Ezenkívül feltétlenül szerepet játszott az is, hogy a kommunista párton, s részben a Szociáldemokrata Párton kívül, a másik két koalíciós párt egyáltalán nem készült fel, vagy eleve nem is volt ereje ilyen feladatok megoldására.

A szanálási program kidolgozásának – néhány hetes stagnálás után – a kommunista párt május 8-i javaslatai adtak újabb lökést. E javaslatokat tartalmazó tervezet abból indult ki, hogy a valutastabilizáció legfontosabb feltétele az államháztartás egyensúlyának a helyreállítása. A tervezet készítői természetesen tisztában voltak azzal, hogy az egyensúly teljes helyreállítása azonnal nem valósítható meg, éppen ezért arra törekedtek, hogy a költségvetési deficit lehetőleg minél kisebb legyen. Ezt vették figyelembe akkor is, amikor a valutareform végrehajtásának időpontját 1946. augusztus 1-ben jelölték meg, mivel mindenképpen el kellett érni, hogy a mezőgazdasági termékek értékesítése már az új, értékálló pénzzel történjék. A kommunista párt tervezete az 1946–1947. gazdasági évre szóló szanálási költségvetés összeállításánál – 1938. évi pengőértékben kifejezve – 670 milliós bevétellel és 790 milliós kiadással számolt. Az értékálló pénz megteremtése és tartóssága lényeges előfeltételének tekintette a tervezet a valuta- és árutartalék gyűjtését, illetőleg biztosítását. A szóba jöhető arany- és devizatartalékot, amelyet egyben az új pénz eszmei fedezetének is tekintett, a Magyar Nemzeti Bank amerikai letétben levő aranyának visszaszerzésével, valamint egyéb hazai forrásokból kívánta biztosítani. Ami pedig az árutartalékokat illeti, nemcsak, sőt nem is elsősorban az élelmiszer-tartalékokra gondolt, hanem a ruházati és egyéb iparcikkek formájában felhalmozott, pontosabban felhalmozandó készletekre. Ezen túlmenően a tervezet tételesen tartalmazta mindazokat a feladatokat, amelyeket még a stabilizáció előkészítése során meg kellett valósítani. Ezek a következők voltak: életbe léptetni az összes adóügyi, beszolgáltatási és közigazgatási intézkedéseket, rendezni a jóvátételi kötelezettségek teljesítésével összefüggő problémákat, tisztázni a nyugatra hurcolt nemzeti vagyon sorsát, elkészíteni a részletes költségvetést, előkészíteni az új pénz kibocsátását stb.

A szociáldemokraták fő vonalaiban egyetértettek az MKP szanálási tervezetével. Ugyanakkor túlzottnak tartották az állami bevételek nagyságrendjével

kapcsolatos kommunista várakozást. Ők az 1946–1947-es gazdasági évben maximálisan 500 millió pengővel számoltak, a kiadásokra pedig 440 milliót irányoztak elő. Ez persze azt jelentette volna, hogy az évi 240 millió pengőt kitevő nemzetközi kötelezettségek teljesítésére mindössze 60 millió marad. A költségvetési deficit tehát ténylegesen nem 120, hanem 180 millió pengő. Ilyen körülmények között viszont már aligha lehetett szó a szanálás sikeres megvalósításáról. Igaz, jó termés, a nyugaton levő nemzeti javak visszaszerzése stb. esetére már a szociáldemokraták is jóval kedvezőbbnek ítélték a stabilizáció kilátásait. A Nemzeti Parasztpártnak az volt a leglényegesebb kifogása, hogy az MKP tervezete a valóságosnál kedvezőbbnek látja a mezőgazdaság lehetőségeit, más szóval erején felül terheli majd meg a parasztságot. A fentebbi vélemények ismeretében a kommunisták határozottan lehetségesnek tekintették a baloldali pártok közös álláspontjának kialakítását a stabilizáció kérdésében. A baloldal stabilizációs terve természetesen csak akkor válhatott kormányprogrammá, ha azzal a kisgazdapárt is egyetértett. Ez egyáltalán nem ígérkezett könnyen elérhetőnek, hiszen az FKGP és a hozzá közel álló polgári szakemberek kifejezetten „egy külföldi kölcsön felvételének időpontjában" tartották kívánatosnak a szanálást végrehajtani. Ezzel egyidejűleg részleteiben is bírálták az MKP tervezetét. Így különösen azt kifogásolták, hogy az MKP az egyenes adókból (földadó, házadó, társulati adó stb.) származó bevételeket állította előtérbe, s az említetteken kívül még egy újabb vagyonadó kivetésével is számolt. De az előbbieknél nem kisebb jelentőséget tulajdonított az FKGP a stabilizáció sikere szempontjából a „bizalmi légkör" megteremtésének, vagyis a baloldal politikai engedményeinek.

A gazdasági és politikai előkészítés sikere szempontjából egyaránt kiemelkedő jelentőségű volt, hogy a Szovjetunió a lehető legnagyobb megértést tanúsította a magyar kormány stabilizációs erőfeszítéseivel kapcsolatosan. A szovjet kormány már 1946 áprilisában – a magyar kormányküldöttséggel folytatott tárgyalásai során – beleegyezett ugyanis abba, hogy a jóvátételi szállításokat Magyarország 6 esztendő helyett 8 év alatt teljesítheti. Félévi haladékot adott a gyapotszállítások fejében történő készáru visszatérítésére. Elengedte a magyar vasutak helyreállításának berendezései munkálataiért, a berendezések pótlásáért járó 15 millió dolláros tartozást. Május 11-én visszaadott 12 hajóegységet, köztük a „Tabán" motorost és több áruszállító uszályt. Július 22-én hozzájárult az Ausztria szovjet övezetében levő magyar javak hazaszállításához. A szovjet kormány – a magyar kormány kérésének eleget téve – beleegyezett abba is, hogy az 1946., 1947. és 1948. évben esedékes jóvátételi szállítások egy része későbbi időpontban legyen teljesíthető. S végül mentesítette az országot a jóvátétel nem idejekoráni teljesítése miatt már felhalmozódott mintegy 6 millió dollárnyi pönálé megfizetésétől is. Ily módon a szovjet támogatás erőteljesen növelte a stabilizáció megvalósításának realitá-

sát, és nagymértékben segített eloszlatni a koalíciós partnerek azon aggályait is, amelyek a nemzetközi kötelezettségek esetleges teljesíthetetlenségével függtek össze. Ezenkívül nyilvánvalóan az is nem csekély mértékben befolyásolta az FKGP magatartását a stabilizációval kapcsolatosan, hogy az USA júniusban ígéretet tett a Magyar Nemzeti Bank aranykészletének visszaszolgáltatására.

Az USA őrizetében levő, 40 millió dollárra becsült aranykincs még az amerikai követelések levonása után is megközelítően 35 millió dollár értéket képviselt. Emellett a belföldi vállalatok, cégek, valamint magánosok tulajdonában levő aranykészletek és külföldön elhelyezett értékeik együttesen szintén 35–40 millió dollárra rúgtak. 70 millió dollárra persze nem volt szükség az új pénz aranyfedezetének biztosításához, s ezt még a polgári gazdasági szakemberek is elismerték. A kormány különböző intézkedésekkel (a beszolgáltatott arany és valuta értékének az új pénzben való azonnali kifizetésével, illetőleg kamatozó betétként való kezelésével stb.) igyekezett elősegíteni, hogy a fentebbi összeg az állam számára valóban hozzáférhetővé is váljon.

Az árutartalékok gyűjtése szempontjából is nagy hátrányt jelentett viszont az, hogy az USA a Németország és Ausztria amerikai megszállási övezetébe került – és 2 milliárd dollárra becsült – magyar javak (gépek, berendezések, vasúti kocsik, árukészletek, állatállomány stb.) visszaszerzéséhez nem járult hozzá. Ugyanakkor hajlandónak mutatkozott 10 millió dolláros hitelt nyújtani Magyarországnak, hogy az Európában állomásozó amerikai hadsereg feleslegessé vált készleteiből vásárolhasson. A magyar kormány kénytelen volt igénybe venni ezt a hitelt, mert 1946 tavaszán az így beszerezhető árukra is nagy szüksége volt. A megfelelő árutartalékot tehát szinte kizárólag belső forrásokból kellett előteremteni. Ezt szolgálta az a kormányintézkedés is, mely szerint a közszükségleti cikkeket gyártó vállalatokat természetbeni adózásra kötelezték. Ezzel egyidejűleg szigorú jegyrendszert léptettek életbe, amely az elosztás és adagolás révén ugyancsak a készletek felhalmozását célozta. A szükséges árumennyiség felhalmozását azonban mindenekelőtt a munkások és parasztok, a dolgozó nép áldozatos, olykor hihetetlenül nehéz körülmények között végzett munkája tette lehetővé, pontosabban biztosította.

A stabilizáció előkészítésének lényeges mozzanata volt az új ár- és bérrendszer kidolgozása. Ennek alapelvét – a nemzeti jövedelem tényleges alakulását figyelembe véve – háború előtti bérszínvonal 50%-os arányú megállapítása, valamint a viszonylag magasabb ipari árak és az agrárolló kialakítása képezte. Ennek megfelelően az 1939. évi árakhoz képest a mezőgazdasági termékek átlagos szorzószámát 3,3-ben, a mezőgazdasági ipariakét 3,8-ben, az egyéb iparcikkekét pedig 4,6-ben határozták meg. Ugyanakkor a béreknél 75%-os teljesítményért 50%-os bért terveztek, amit az egyes szakmákban felfelé és lefelé is módosítottak.

A stabilizáció befejező állomását az államháztartás 1946. január 1–október 31. napjáig terjedő viteléről szóló törvényjavaslat beterjesztése és július 31-én történt elfogadása jelentette. A kormány stabilizációs költségvetésének tervezete, közelebbről a kiadás és a bevétel összegei az alábbiak szerint alakultak:

Kiadások (millió pengőben)		Bevételek (millió pengőben)	
	1938-as pengőértékben kifejezve		
Személyi kiadások	160	Egyenes adók	150
Nyugdíjak	70	Forgalmi adók	95
Dologi és átmeneti kiadások	90	Illetékek	40
Újjáépítési kiadások	65	Fogyasztói adók	60
Üzemi beruházások	50	Jövedék	175
Önkormányzatok támogatása	35	Tárcabevételek	30
Nemzetközi kötelezettségek	240	Rendkívüli bevételek	60
Összesen	710	Összesen	610

A kiadási és bevételi előirányzatok között tehát 100 millió pengős különbség volt, azaz ilyen költségvetési deficit mutatkozott. Ezt a kormány – a korábbi elképzeléseknek megfelelően – az MNB-nál felveendő kölcsön formájában tervezte kiegyenlíteni. A stabilizációra – 1946. augusztus 1-én – olyan körülmények között került sor, amikor a régi pénz már teljesen elveszítette értékét; 1 új forint formailag 400 000 kvadrillió pengővel volt egyenértékű, más szóval az átváltására gyakorlatilag nem volt szükség.

Az értékálló pénz, a forint megteremtése – a világtörténelem egyik legnagyobb inflációja után – valóságos valutacsoda volt. A pénzügyi stabilizáció lezárta a felszabadulást követő, súlyos nehézségekkel terhelt időszakot, s egyben új szakaszt is nyitott a magyar népi demokrácia gazdasági életében. A stabilizáció megteremtése a népi demokratikus erők nagy sikerét jelentette gazdasági és politikai szempontból egyaránt, de – mint a kommunisták helyesen számoltak is ezzel – a tőke erősödésének a lehetőségét is magában rejtette. Kemény harcok dönthették csak el, hogy mely erők és osztályok fordíthatják végül is a saját javukra az 1946. évi pénzügyi stabilizációt.

A baloldali pártok befolyásának növekedése, hatalmi pozícióik megerősödése és a kisgazdapárt felbomlása. Az 1947. évi országgyűlési választások

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA ÉS MAGYARORSZÁG

A második világháború 21 győztes államának békekonferenciája 1946. július 29-én nyílt meg Párizsban. A párizsi békekonferenciára várt az a történelmi jelentőségű feladat, hogy a második világháborút – a békeszerződések megalkotásával – véglegesen lezárja, mindenekelőtt a fasizmus bármifajta újjáéledését megakadályozza, valamint a különböző államok jövőbeni politikai és gazdasági együttműködésének s ezzel együtt az emberiség tartós békéjének kedvező feltételeit megteremtse. De már a megnyitáskor nyilvánvaló volt, hogy ez a békekonferencia csak részben felelhet meg az említett követelményeknek, a haladó nemzetközi közvélemény jogos várakozásának. Hiszen Párizsban nem általában a legyőzött államok, hanem csupán a hitleri Németország volt szövetségeseinek (Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország, Finnország) sorsáról terveztek dönteni. A békeszerződés-tervezeteket előzetesen az arra a célra létrehozott területi és politikai bizottságokban készültek megvitatni, majd ezt követően a békeértekezlet plénuma elé terjeszteni. Ezenkívül külön katonai és gazdasági bizottságokban készítették elő az egyes államok békeszerződés-tervezeteit a békeértekezlet részére. Sem a békeértekezlet plénuma, sem az általa létrehozott bizottságok nem óhajtották azonban a békeszerződés-tervezeteket az érintett, legyőzött államok képviselőivel érdemben megtárgyalni, hanem mindössze a legyőzött államok álláspontjának kifejtésére, véleményük ismertetésére kívántak esetenként lehetőséget nyújtani. A Külügyminiszterek Tanácsa határozatainak módosításáról, pontosabban a legyőzött államok észrevételeinek, javaslatainak figyelembevételéről csak abban az esetben lehetett szó, ha azokat valamelyik győztes állam a magáévá tette.

Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. augusztus 14-én ismertette a békeszerződés-tervezettel kapcsolatos magyar álláspontot a békekonferencia plénuma előtt. Gyöngyösi beszéde lényegében a korábban elfogadott koalíciós megállapodásokon alapult, néhány ponton azonban valamelyest a helyzethez jobban igazodónak tűnt. Így nemcsak Csehszlovákia, hanem Ro-

mánia vonatkozásában is erőteljesebben húzta alá a kétoldalú tárgyalások szükségességét. Nem tudta és nem is akarta viszont tudomásul venni, hogy a békeszerződés-tervezet gazdasági előírásainak enyhítésén kívül a határokon túl élő magyarság politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságának biztosítása lehet a magyar békeküldöttség legfőbb feladata a békekonferencián.

A magyar békeszerződés-tervezettel foglalkozó területi és politikai bizottság augusztus 17-én tartotta alakuló ülését. Érdemi tárgyalásokra azonban csak egy hét múlva került sor. Magyarország Erdély egy részére vonatkozó területi igényének kielégítése mellett a Romániában maradó magyarság nemzetiségi jogainak intézményes, konkrétan a békeszerződésben foglalt biztosítását kérte a bizottságtól. Ezzel szemben Románia mindenekelőtt a magyar területi igények teljes elutasítását szorgalmazta, és ezen felül jóvátételt követelt Magyarországtól. Augusztus 28-án a bizottság lényegében percek alatt eldöntötte Erdély sorsát, mert a magyar javaslatnak a bizottság tagjai között nem akadt egyetlen szószólója sem. A hasonló időpontban ülésező román területi és politikai bizottságban valamivel méltányosabban kezelték a magyar békeküldöttség kérését, mert négy és félórás ügyrendi vita után úgy döntöttek, hogy a magyar és román területi és politikai bizottság együttes ülésén hallgatják meg Magyarország és Románia képviselőit az erdélyi kérdésben.

Az együttes bizottság szeptember 2-i ülésén a román Tătărescu elutasította a magyar képviselő javaslatait. Kijelentette, hogy a szóban forgó terület – már csak mintegy 3000 km^2-ről volt szó – elcsatolása súlyosan érintené Erdély gazdasági életét és közlekedési rendszerét. Hasonlóan visszautasította a Székelyföld területi önkormányzatára vonatkozó indítványt, és elvetette a közvetlen magyar–román tárgyalások gondolatát is. A bizottság szeptember 5-én visszaállította a bécsi döntés előtti magyar–román határt.

Ezt követően a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatos számos csehszlovák módosító indítvány közül főképpen a Pozsony környéki területek és a 200 000 csehszlovákiai magyar egyoldalú kitelepítésének az ügye foglalkoztatta a magyar területi és politikai bizottságot. A magyar békeküldöttség – nyilvánosságra hozott észrevételeiben – az 1937. december 31-i magyar–csehszlovák államhatár változatlan fenntartását javasolta, valamint ezzel egyidejűleg azt is kérte, hogy a csehszlovák kormány szüntesse meg a magyar nemzetiségű lakossággal szemben foganatosított diszkriminációs rendszabályait. A bizottság, különös tekintettel Csehszlovákia területi igényének és egyéb követeléseinek a tanulmányozására, öttagú albizottságot küldött ki. Az albizottság szeptember 26-án fejezte be munkáját. A két érdekelt fél meghallgatása után Dunacsún, Horvátújfalu és Oroszvár átcsatolását fogadta el, és ezzel részlegesen helyt adott a csehszlovák területi igénynek. Nagyjában ezzel egyidejűleg folyt a magyar területi és politikai bizottság, s részben az

albizottság ülésein a 200 000 magyar kitelepítéséről szóló javaslat vitája. Az albizottság által kezdeményezett közvetlen magyar–csehszlovák tárgyalások sem hoztak azonban eredményt. Ezután került sor a nagyhatalmak képviselői közötti újabb megbeszélésekre, melyek eredményeként az alábbi szöveg felvételét javasolták a magyar békeszerződésbe: „Magyarország kétoldalú tárgyalásokat folytat Csehszlovákiával, hogy megoldja a Csehszlovákia területén élő magyar eredetű lakosok kérdését, akik nem kerülnek át Magyarországra az 1946. február 27-én kötött népcsereegyezmény értelmében. Abban az esetben, ha nem jönne létre megegyezés jelen szerződés hatálybalépése után számított 6 hónapi határidőn belül, Csehszlovákiának joga lesz a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni és a tanácsnál segítséget kérni egy végleges megoldás meghozatalához." A módosított indítvány feltétlenül kedvező volt Magyarországra nézve. Elvileg kizárta az egyoldalú csehszlovák akciók lehetőségét, és arra kényszerítette Csehszlovákiát, hogy közvetlen tárgyalásokon keresse a megoldást.

Bulgária, Magyarország és Románia gazdasági kötelezettségeit a Balkáni Gazdasági Bizottság tárgyalta. Ebben a bizottságban nem szándékoztak meghallgatni, s egyetlen esetben sem hallgatták meg a magyar békeküldöttséget. Így az ott folyó vitákról és megállapodásokról gyakran csak utólag és közvetett úton szerezhetett tudomást. Az USA Magyarország gazdasági megsegítése címén indítványozta a jóvátétel összegének 300-ról 200 millió dollárra való leszállítását. A Szovjetunió képviselője a gazdasági bizottság október 3-i ülésén válaszolt a fentebbi amerikai indítványra. Kifejtette, ha az USA valóban segíteni kívánt volna Magyarország nehéz gazdasági helyzetén, akkor már visszaadta volna az amerikai zónában levő magyar javakat. A nyugatra hurcolt javak értéke vitathatatlanul jóval nagyobb volt a jóvátételi kötelezettség összegénél. Arról már nem is szólva, hogy a magyar népi demokrácia szempontjából rendkívül fontos volt a magyar–szovjet viszony jövőbeni alakulása, amint az nyilvánvalóvá is vált a Balkáni Gazdasági Bizottság további tárgyalásai során. Az USA természetesen – presztízsveszteség nélkül – nem tarthatta fenn változatlanul Magyarországgal szemben a külföldi állampolgárok háborús veszteségeinek 100%-os megtérítésére vonatkozó eredeti javaslatát, különösen olyan körülmények között nem, amikor a Szovjetunió mindössze 25%-os kártalanítást indítványozott. A szovjet javaslatot elsősorban Anglia ellenállása miatt nem sikerült keresztülvinni a bizottságban, ahol végül is francia javaslatra 75%-os kártérítést állapítottak meg. Hasonlóan leszavazták azt a szovjet indítványt is, amely a külföldre hurcolt magyar javak visszaszolgáltatását szorgalmazta. De ugyanilyen sorsra jutott a Németországgal szembeni, több száz millió dolláros magyar követelés is. Ezekben az esetekben tehát az USA nemhogy nem támogatta a magyar érdekeket, hanem egyenesen gátolta azok érvényre juttatását.

A magyar békeküldöttség számára a békekonferencián – amint az egyébként várható is volt – a legkevesebb gondot a katonai kérdések okozták. A békekonferencia katonai bizottsága nem egészen egy óra alatt eldöntötte a magyar békeszerződés-tervezet minden katonai vonatkozású cikkelyét. Eszerint Magyarország szárazföldi hadseregének létszáma 60 000, légierejének személyzete pedig 5000 fő lehetett.

A békekonferencia plénuma október 12-én szavazott a magyar békeszerződés-tervezet felett. A békekonferencia plénuma sem tudta azonban véglegesen lezárni a békeszerződésekkel kapcsolatos összes kérdést. Így a békekonferencia befejezése után a Külügyminiszterek Tanácsának novemberi ülésszakára hárultak a békeszerződések „szövegezési" feladatai, és számos függőben maradt, érdemi kérdés eldöntése is. Magyarország a Külügyminiszterek Tanácsának New-York-i ülésszakán tulajdonképpen már csak gazdasági kérdésekben és a dunai hajózás ügyének rendezésében volt közvetlenül érdekelve.

A KOALÍCIÓ BALOLDALÁNAK ELSZIGETELÉSÉRE IRÁNYULÓ JOBBOLDALI KÍSÉRLETEK KUDARCA

A pénzügyi stabilizáció megteremtése után és a magyar békeszerződés kilátásainak ismeretében a kisgazdapárti vezetők úgyszólván minden vonalon igyekeztek a politikai kezdeményezést magukhoz ragadni. Nagy Ferenc és párthívei azt szerették volna tulajdonképpen elérni, hogy a koalíció fenntartása fejében olyan engedményekre kényszerítsék a baloldalt, amelyek biztosítékul szolgálhatnak számukra abban a tekintetben, hogy a népi demokrácia fejlődése nem a szocializmus, hanem a polgári társadalmi rend megszilárdításának az irányában halad, közelebbről: nem kerül sor olyan további változtatásokra, amelyek alapjaiban rendítenék meg a tőkés termelési viszonyokat Magyarországon.

A kisgazdapárt – s ezen belül a centrum – országszerte megélénkülő tevékenysége egyik legfontosabb állomásának, parasztpolitikája erőpróbájának tekintette az 1946. szeptember 7–9-i budapesti parasztnapokat, amire – a parasztegység jegyében – pártállásra való tekintet nélkül „minden becsületes vidéki magyar embert" meghívtak. A parasztnapok központi rendezvénye a Hősök terén tartott nagygyűlés volt. Nagy Ferencék az itt elfogadott kiáltványban és „Határozati javaslat"-ban fogalmazták meg a centrum politikáját és jövőbeni magatartását. A demokráciában három nemzetalkotó elemet ismertek el: a parasztságot, a munkásságot és a „dolgozó értelmiség"-et, vagyis a polgárságot. Azt követelték, hogy a szóban forgó társadalmi csoportok szabadon szervezhessék meg saját érdekeik védelmét. A fentebbiekkel össz-

hangban sürgették azután a nemzetgyűlés elé terjesztett mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvényjavaslat mielőbbi tárgyalását és a Parasztszövetségnek a szakszervezetekkel egyenlő jogú elismerését, illetőleg működésének zavartalan biztosítását. Nagy Ferenc és párthívei a parasztnapokon elhangzott beszédeikben, megnyilatkozásaikban valójában mind a polgári jobboldal szélső csoportjaitól, mind a munkáspártoktól igyekeztek elhatárolni politikájukat, helyesebben csak abban az esetben mutattak hajlandóságot a velük való együttműködésre, amennyiben azok tudomásul veszik, hogy a kisgazdapárti centrum sem a „köztársaságtól" visszahátrálni, sem a „népköztársaság" irányában előrelépni nem kíván. A paraszti-polgári demokrácia ilyen felfogása természetesen azt feltételezte, hogy az FKGP nem csupán megőrzi paraszti befolyását, hanem a Parasztszövetség révén teljessé és kizárólagossá is teszi azt.

A kisgazdapárti centrum elképzelései azonban a parasztnapokkal kapcsolatosan – nem utolsósorban a munkáspártok közbelépésére, akik a parasztegység jelszavával a munkás-paraszt szövetség politikáját állították szembe – korántsem váltak valóra. A több százezres tömeg helyett ugyanis mindössze 50 000–60 000 paraszt, vidéki ember jött fel a fővárosba az FKGP és a Parasztszövetség meghívására. A kisgazdapárt tehát híveinek tömegerejével ez alkalommal sem tudta „lenyűgözni" a munkáspártokat, Budapest lakosságát. Emellett a hosszú utazás és a mostoha gondoskodás miatt elfáradt vidéki csoportok hangulata sem volt olyan harcias, mint ahogyan azt a pártvezetők szerették volna.

A kisgazdapárt persze nemcsak az utcát, sőt nem is elsősorban azt, hanem mindenekelőtt a nemzetgyűlést – ahol abszolút többsége volt – próbálta saját céljaira felhasználni. Az FKGP már 1945 novemberében felvetette a nemzetgyűlésben a mezőgazdasági érdekképviselet létrehozásának gondolatát. Majd 1946 elején a kisgazdapárt képviselői kidolgozták a mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvénytervezetüket, amelyet a koalíciós partnerekkel – több alkalommal és változatban is – megvitattak. Az FKGP lényegében olyan Országos Mezőgazdasági Szövetség életre hívására gondolt, amely az ország mezőgazdaságának és mezőgazdasági népességének „egyetemes érdekeit" képviseli a kormánnyal szemben. Kiss Sándor, a Parasztszövetség igazgatója 1946. augusztus 23-án – a baloldali pártok tiltakozása ellenére – önálló kisgazdapárti indítvány formájában terjesztette elő a törvényjavaslatot a nemzetgyűlésben. A parlamenti vitára azonban végül is nem került sor, mert a törvényjavaslat olyan kitételt is tartalmazott, amely ellentétben állt Magyarországnak a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségével. A kisgazdapárt azon elképzelését, mely szerint a jövőben a munkaközvetítést ne a FÉKOSZ, hanem az OMSZ, más szóval a mezőgazdasági munkaadók és munkavállalók közös szervezete lássa el, kétségtelenül a korporációs szellem

megnyilvánulásának is lehetett tekinteni. Így a szóban forgó probléma előzetes tisztázása címén a nemzetgyűlés a mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvényjavaslatot levette a napirendről.

A közigazgatásban viszont elsősorban a B-lista revíziójától várta az FKGP meggyengült „hadállásainak" helyreállítását. Még be sem fejeződött a B-listáról szóló rendelet végrehajtása, amikor kisgazdapárti körökben – a végrehajtás túlkapásai címén – hangoztatni kezdték a B-lista revíziójának szükségességét. De a kommunista pártnak az is gondot okozott, hogy az NPP és méginkább az SZDP fenntartásokkal fogadta, nemegyszer ellene szegült a B-lista következetes végrehajtásának. A pártközi megállapodások értelmében a leépített közigazgatási tisztviselők 10%-ának az ügyét lehetett felülvizsgálni oly módon, hogy a felülvizsgáltak 40%-át vissza is helyezzék a régi munkahelyükre. A kisgazdapárt tehát a revízió révén sem tudta a B-lista tényleges eredményeit kétségessé tenni.

A stabilizáció következményeként falun is szinte egyik napról a másikra felengedett az infláció okozta nyomott hangulat. Az örömbe azonban némi üröm is vegyült, mivel a parasztság tömegei igen alacsonynak találták a mezőgazdasági termékek árait. Az alacsonyra szorított mezőgazdasági árszínvonalat, különösen az aszály sújtotta mezőgazdaság alacsony terméseredményei miatt sem lehetett tartósítani. A kisgazdapárt arra törekedett, hogy a stabilizációval járó agrárolló tényét és a parasztság egyéb gondjait kihasználja, s a kommunista párt nevéhez fűződő pénzügyi stabilizációt lejárassa. A baloldali pártok véleménye megegyezett abban, hogy az agrárollót elsősorban az ipari árak leszállításával lehet és kell szűkíteni, illetőleg fokozatosan megszüntetni. De az ipari árak leszállítása, ha azonnal meg is valósult volna, önmagában nem oldotta volna meg a parasztság problémáit. S még kevésbé dönthette el azt a kérdést, hogy politikailag kivel halad együtt és merre tart a parasztság a jövőben.

A kommunista párt végső fokon az egész dolgozó parasztságot kívánta – közvetlenül és közvetve – a maga oldalára állítani, de az adott körülmények között erre egyelőre kevés kilátása nyílott. Ezért figyelmét a mezőgazdasági munkások mellett döntően a szegény- és kisparasztokra, köztük az újbirtokosokra irányította. 1946 augusztusában és szeptemberében újabb erőfeszítéseket tett az újgazdák megszervezésére, az UFOSZ országos hálózatának kiépítésére. Ennek a döntően szegény- és kisparaszti rétegnek számos olyan problémája volt, amely nemcsak lehetővé, hanem egyben szükségessé is tette önálló szervezését, érdekvédelmét.

Az UFOSZ 1946. szeptember 15-én tartotta első kongresszusát. A dolgozó paraszti tömegek megnyerését célozta az 1946 nyarától mind erőteljesebben kibontakozó kommunista falujáró mozgalom is. Ennek valójában kettős célja volt: támogatni, megerősíteni a falusi pártszervezeteket és egyidejűleg folya-

matos, személyes kontaktust teremteni a dolgozó parasztsággal, hiszen a fellendülő falusi pártmunka és a helyszínen kialakult munkás-paraszt „párbeszéd" szolgálhatta a legeredményesebben a paraszti tömegeknek a kommunista párthoz való érzelmi, majd tudatos közeledését. Az MKP azt is világosan látta, hogy a dolgozó parasztság megnyerésének is döntő feltétele a kisgazdapárti balszárny megerősödése. A baloldali kisgazdapárti politikusok 1946. tavaszi önálló fellépésének tanulságaként, a kommunista párt arra vette az irányt, hogy „alulról" is kiépítse a kapcsolatokat a baloldali kisgazdákkal, illetőleg kisgazdapárti szervezetekkel. Az FKGP szervezetei és tagjai azonban – annak ellenére, hogy több helységben átléptek az MKP-ba – 1946 szeptemberében még kevés jelét árulták el annak, hogy akár a balszárny önálló fellépéseivel, akár a kommunista párthoz való szervezeti csatlakozással a koalíció baloldala irányában tájékozódnának politikailag.

A kisgazdapárt „megközelíthetetlenségében" azonban szerepet játszott az is, hogy az MKP figyelmét és erejét eléggé lekötötték a baloldali pártok közötti nézeteltérések és feszültségek, pontosabban azok feloldása. Az SZDP vezetőségében és tagságában bizonytalanságot keltett és idegességet váltott ki a koalíció jobboldala és baloldala közötti ellentétek mélyülése, valamint a kommunista párt egyre határozottabb, a népi demokrácia továbbfejlesztését szorgalmazó lépései. A párt jobboldala mind erőteljesebb nyomást fejtett ki annak érdekében, hogy a szociáldemokrata politika és mozgalom „önállóságát" biztosítsa és lazítsa a kapcsolatokat a kommunista párttal. Az SZDP-n belül lezajlott vitákkal párhuzamosan a Nemzeti Parasztpártban is súlyos összeütközésre került sor a jobbszárny és a balszárny között. 1946. augusztus végén Kovács Imre memorandumot, ténylegesen ultimátumot nyújtott át Veres Péter pártelnöknek. Ennek közvetlen célja a pártközpont kommunista érzelmű munkatársainak eltávolítása volt, amely egyúttal az első lépés az NPP és az MKP kapcsolatainak „fellazításában". De ennél persze – főleg a jövőt illetően – sokkal többről volt szó. A jobbszárny vezetői aggodalommal szemlélték a politikai élet eseményeit, és különösen attól féltek, hogy az MKP előbb-utóbb a „diktatúrára" tér át. Éppen ezért elhatározták, hogy megváltoztatják a parasztpárt politikáját és politikai orientációját. A Kovács-csoport azonban nem tudta fentebbi elképzeléseit valóra váltani, mivel Veres Péter és a mögötte álló parasztképviselők a kommunista párttal való együttműködés teljes felbontásába semmiképpen sem kívántak belemenni. A Nemzeti Parasztpárt válsága – balszárny részéről tett kisebb-nagyobb engedmények árán – szeptember végére október elejére átmenetileg megoldódott, de e párt változatlanul belső nehézségekkel küzdött.

Ilyen körülmények között úgyszólván elodázhatatlan feladattá vált a baloldal, mindenekelőtt a kommunista párt számára – az ország nemzetközi és belső helyzetének elemzése alapján –, hogy tisztázzák a népi demokrácia

továbbfejlesztésének legfontosabb politikai és gazdasági kérdéseit, vagyis tegyék világossá a népi demokratikus fejlődés útját, annak távlatait is. Az MKP III. kongresszusa lényegében erre vállalkozott.

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT III. KONGRESSZUSA ÉS HATÁSA

A III. kongresszus 1946. szeptember 29. és október 1. között ülésezett. A kongresszus a párt jövőbeni politikai irányvonalát abban a jelszóvá vált követelésben fejezte ki tömören, hogy „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!" Ez a jelszó, illetőleg politikai célkitűzés végső soron a burzsoáziának a hatalomból való kiszorítására utalt. De a kongresszus határozata konkrétan nem a burzsoáziáról beszélt, hanem a reakciós jobboldal eltávolításáról. Ez utóbbit viszont szélesebben értelmezte az FKGP jobbszárnyánál. Az előbbiekkel függött össze az is, hogy a kommunista párt nem általában az FKGP-vel, hanem a kisgazdapárti demokratákkal, s különösen a párt paraszttömegeivel való együttműködési szándékát hangsúlyozta. Mindebből nyilvánvalóan következett, hogy a kommunista párt egyfelől Nagy Ferenc és párthívei jövőbeni magatartásától teszi függővé politikai „besorolásukat", ti. azt, hogy az FKGP demokratáiként kezelheti-e őket, másfelől pedig – s kétségtelenül ez volt a határozat lényegi mondanivalója – a burzsoáziának a kormányzatból való fokozatos kiszorítását és ezzel a hatalomnak lépésről lépésre történő átalakítását irányozza elő.

A kongresszus a fentebbi politikai célkitűzéssel összhangban alakította ki a párt gazdaságpolitikáját is. Elsősorban azt igyekezett tisztázni, hogy a stabilizáció megvalósításával milyen úton haladjon tovább az ország gazdasági téren. A szóban forgó kérdésre a kongresszus határozatában az alábbi választ adta: „Tekintettel arra, hogy a demokratikus fejlődés alapja a nemzetgazdaságnak a nép érdekeinek megfelelő átszervezése, a Magyar Kommunista Párt a nemzetgazdaság demokratikus reformjáért száll síkra. Ennek megfelelően a Magyar Kommunista Párt küzd a közérdek érvényesítéséért, a profithajhászó nagytőke önző érdekeivel szemben. Nem akarja gátolni a széles körű polgári magánkezdeményezést, de szigorú korlátozását követeli a nagytőke hatalmának a gazdasági életben. Küzd az állami és községi termelési formák fejlesztéséért. Küzd a szövetkezetek széles körű kiépítéséért a városban és a falun, mert a szövetkezeteknek a népi demokrácia egyik fő gazdasági pillérévé kell válniok. Követeli a termelés és hitel állami irányítását, a bankok és a külkereskedelem állami ellenőrzését, a demokratikus pártok államosítási programjának haladéktalan végrehajtását, a köz érdekeivel szembehelyezkedő, a tulajdonukban levő termelőeszközöket nem gazdaságosan használó nagy-

tőkések üzemeinek állami igénybevételét, a kiskereskedelem és kisipar támogatását." A határozat részletesen felsorolta azokat a konkrét követeléseket is, amelyek a stabilizáció megszilárdítását s ezzel együtt a munkások, parasztok és általában a dolgozó nép helyzetét, életszínvonalát voltak hivatva lényegesen javítani. A kongresszus megerősítette a pártnak azt a korábbi célkitűzését is, hogy a hároméves gazdasági terv kidolgozásával és megvalósításával építi újjá az országot. A kapitalizmus erősen fokozatos felszámolásának kommunista programja nemcsak gazdasági téren, hanem politikailag is megkönnyíteni látszott a törvényhozásban, a kormányzatban és a közigazgatásban tervezett változtatások végrehajtását.

A kongresszus világosan feltárta, hogy a magyar politikai életben a koalíción belül lényegében akörül folyik a harc, hogy „kivel megy együtt a parasztság zöme: a munkássággal-e előre a demokratikus fejlődés útján, vagy pedig a nagytőkével visszafelé oda, ahová a reakció akarja vinni az országot". A parasztság megnyerésének és a mezőgazdasági termelés fejlesztésének az érdekeit szem előtt tartva, a kongresszus a parasztságnak védelmet ígért a kartellek és a bankok kizsákmányolásával szemben, továbbá követelte az újbirtokosok földjeinek 1947 júniusáig történő telekkönyvezését, a parasztság hitelellátását, a malmok államosítását, illetőleg községesítését, a telepítések folytatását és nem utolsósorban a parasztság szövetkezeti mozgalmának hatékony állami támogatását. A parasztkérdés jelentőségének a felismeréséből fakadt, hogy a kongresszus külön napirendként tárgyalta és fogadta el a mezőgazdasági termelés fejlesztésének és a parasztság helyzetének magjavítását célzó programtervezetet. A programtervezet valójában az egész dolgozó parasztságnak – a középparasztokat is beleértve – szólt. Nemcsak a kisbirtokon nyugvó mezőgazdasági termelés nyugalmát és biztonságát garantálta, hanem számos javaslata a parasztság e tehetősebb rétegének az érdekét is szolgálta. Ugyanakkor a kongresszus maga is elismerte, hogy ez a program csak fokozatosan valósítható meg. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy a dolgozó parasztság tömegei megnyerésének az útja egyáltalán nem lesz rövid, különösen nem zökkenőktől mentes.

A kongresszus tehát nem tűzte ki azonnali célként a szocialista forradalom feladatainak megvalósítását, a proletárdiktatúra kivívását, hanem a szocializmushoz való békés és fokozatos átmenet programját fogadta el.

Az SZDP vezetői lényegében elégedettek voltak a kongresszus megállapításaival, határozataival és annak szellemével. Már a kongresszus befejezését követő napon javasolták a kommunista pártnak, hogy rövid időn belül összekötő bizottsági ülésen vitassák meg a teendőket, mindenekelőtt a kormányátalakítással kapcsolatos kérdéseket. A parasztpártban hasonlóan mély benyomást keltett a kommunista párt ereje, egysége és politikai érettsége. De az a tény, hogy a szocializmus kérdése napirendre került, a fenti álláspontok

közös, koalíciós munkaprogram összeállításánál. Így az „arányosítást", a pártpolitikától mentes közigazgatás, rendőrség és honvédség megteremtését, valamint a bíróságok reformját, az egyházak anyagi támogatását és a B-listások intézményes foglalkoztatásának megszervezését.

Az október végén és november első felében lezajlott pártközi tanácskozásokon a baloldal számottevő eredményeket ért el. Kétségtelenül sikernek könyvelhetők el az ipari árak leszállításáról, a földalapba befolyó összegek felhasználásáról stb. hozott döntések, amelyek révén elsősorban a parasztság alsóbb rétegeinek a helyzetén kívántak javítani. A nagytőke korlátozását is célozta a nagy malmok kényszertársításáról, a kereskedői haszonkulcs csökkentéséről, s még inkább a bankok állami ellenőrzéséről és a Rimamurányi Vasmű, a Ganz és Társa gyárüzemek, valamint a csepeli WM Acél és Fémmű állami kezelésbe vételéről szóló pártközi megállapodás. Nem sikerült viszont érdemlegesen előbbre lépni az államosítások, s főleg a kisgazdapárt jobbszárnyának elszigetelése, illetőleg a pártból való eltávolítása tekintetében.

A JOBBOLDALI PARASZTBLOKK LÉTREHOZÁSÁRA IRÁNYULÓ TERVEK BUKÁSA

1946 októberében–novemberében a kisgazdapárt vezetői újabb kísérleteket tettek a baloldal egységének megbontására, a kommunista párt elszigetelésére. Az 1943-as kisgazda–szociáldemokrata szövetség felújítására irányuló erőfeszítések azonban a baloldali szociáldemokrata vezetők ellenállása miatt lényegében sikertelenek maradtak. Ígéretesebbnek tűnt viszont az NPP és az FKGP kapcsolatainak alakulása. A parasztpártban ugyanis a kommunista párttól való eltávolódási törekvésekkel egyidejűleg erősödött az FKGP-hoz, pontosabban a kisgazdapárti centrumhoz való közeledés óhaja. Sőt, az októberben megindult kétoldalú tárgyalásokon már a Nagy Ferenc-féle csoport és az NPP egyesülése is komolyan felmerült. De ennek az elképzelésnek a realizálására egyelőre nem kerülhetett sor, mert az NPP 1946. november 2–3-án ülésező országos nagyválasztmányán – Veres Péter és hívei, valamint az Erdei–Darvas-csoport együttes fellépésére – sikerült elhárítani az NPP és a kisgazdapárti centrum egyesülésére vonatkozó javaslatot, amelyet különösen Kovács Imre szorgalmazott.

Az NPP nagyválasztmányának állásfoglalása után Nagy Ferenc – a további kétoldalú tárgyalásokat mellőzve – pártközi értekezleten javasolta az agrárpártok egyesítését. Ő ugyanis csak azon az áron lett volna hajlandó az FKGP megtisztításának az „áldozatát" vállalni, ha a Nemzeti Parasztpárttal való egyesülés útján megteremtheti a parasztegységet. Nagy Ferenc és társai

olyan „Független Parasztpárt" megalakítását tervezték változatlanul, amely a kisgazdapárt „paraszti törzsét" és az egész parasztpártot magába foglalta volna. A munkáspártok vezetői természetesen egyetértettek azzal, hogy az FKGP a jövőben baloldali jellegű politikai irányvonalat kövessen és együtt haladjon a másik három koalíciós párttal, ugyanakkor határozottan felléptek a Nagy Ferenc-féle tervezettel szemben, és élesen elutasították a két agrárpárt egyesülésének gondolatát, tervét. A kisgazdapárti ajánlatot egyébként a pártközi tanácskozáson Veres Péter sem fogadta el. Erre mintegy válaszul a kisgazdapárt vezetői olyan lépésre szánták el magukat, amellyel szinte provokálták koalíciós partnereiket, mert lényegében puccsszerűen személyi cseréket hajtottak végre a kormányban. 1946. november végén Dobi István földművelésügyi minisztert Bárányos Károly közellátásügyi miniszter, Bárányost Erőss János, Balla Antal tájékoztatásügyi minisztert pedig Bognár József váltotta fel a kormányban. A kisgazdapárt ezen lépését a baloldali pártok közös nyilatkozatban ítélték el. Ugyanakkor a Baloldali Blokk azt is követelte, hogy az FKGP „állítsa át balra" a politikáját. 1946 végén a kisgazdapárt mindinkább az „időhúzásra" rendezkedett be, elsősorban hatalmi pozícióinak és parlamenti többségének megóvására törekedett. A kisgazdapárti vezetők ilyen politikájának és taktikájának kedvezni látszott az a körülmény is, hogy november végétől, december elejétől szemlátomást akadozott a kommunista–szociáldemokrata együttműködés, lazultak a két munkáspárt kapcsolatai.

Az SZDP jobboldalának legszélén elhelyezkedő Peyer-csoport a koalíció baloldala és jobboldala közötti ellentétek, valamint a baloldali pártok körében mutatkozó problémák láttán december elején önálló fellépésre szánta el magát. A memorandum – amelyet Peyer Károly, Valentiny Ágoston, Győrki Imre, Brumiller László és Pozsgay Gyula írt alá – az SZDP vezetőségének az 1945 nyarán megtartott XXXIV. kongresszus óta folytatott politikáját úgyszólván minden tekintetben helytelennek és károsnak tartotta. A memorandum aláírói ebből azt a következtetést vonták le, hogy a Szociáldemokrata Pártnak „más politikai irányt" kell követnie. Ez az irány gyakorlatilag egyet jelentett volna az MKP-val való együttműködés és szövetség felmondásával, valamint olyan politikai kezdeményezéssel, amely egy újfajta kommunistaellenes összefogásnak, a kommunisták nélküli koalíciónak vethette volna meg az alapjait. A szociáldemokrata vezetők erélyesen visszautasították a Peyer-csoport fellépését, de a politikai elmarasztaláson túlmenően nem vonták felelősségre őket, mondván, hogy majd a soron levő pártkongresszus dönt az ügyben.

A két munkáspárt viszonyát komolyan befolyásolták a politikai, gazdasági és a társadalmi élet különböző területein folyó pozícióharcok, s nem utolsósorban a szociáldemokraták szinte állandósult sérelmi politikája. Az SZDP 1946

második felében egyre tudatosabban törekedett arra, hogy döntő befolyásra tegyen szert a szakszervezetekben. Erre különösen jó alkalmat kínáltak az 1947 elején esedékes üzemi bizottsági választások. Az MKP Központi Vezetősége azt ajánlotta, hogy a kommunisták és a szociáldemokraták együttesen lépjenek fel az üb-választások elhalasztásáért, mivel tisztában volt azzal, hogy a választási kampány során elkerülhetetlenül erősödnek az ellentétek, s a választási küzdelem megosztja a munkásságot. A szociáldemokrata vezetők elutasították az MKP fentebbi javaslatát. Ilyen légkörben kezdődtek meg azután 1947. január 7-én az üzemi bizottsági választások. Az első héten megválasztott 50 új üzemi bizottságban az MKP a korábbi 275-tel szemben 408, az SZDP pedig a meglevő 146-tal szemben csupán 72 helyet szerzett. A szociáldemokrata vezetők különböző vélt vagy tényleges sérelmekkel magyarázták a sikertelenséget, de nem hunyhattak szemet afelett, hogy alapjában tévesen ítélték meg a két munkáspárt erőviszonyait az üzemekben. 1947. január 13-án az MKP és az SZDP vezetői a Szakszervezeti Tanács képviselőivel megállapodást kötöttek a választások elhalasztására és az üzemi bizottságok, valamint egyes szakszervezeti vezetőségek összetételének „korrigálására". Az üzemi bizottsági választások elhalasztásának alapvető indokát valójában a munkásmozgalom körén kívül eső belpolitikai esemény szolgáltatta, mégpedig a köztársaságellenes szervezkedésnek és összeesküvésnek a felfedése.

A belügyi hatóságok a köztársaságellenes, illegális szervezkedés tényét még 1946. december közepén feltárták, de a közvélemény csak 1947. január 5-e után – a Belügyminisztérium hivatalos közleményéből és a sajtótudósításokból – szerzett arról tudomást, hogy egy horthysta politikusokból, hivatalnokokból és volt vezérkari tisztekből álló csoport, amely szoros kapcsolatban állt a Magyar Testvéri Közösségnek vagy Magyar Közösségnek utólag elnevezett titkos jobboldali társasággal, 1946 második felétől fokozódó köztársaságellenes tevékenységet fejtett ki. A közlemények az összeesküvés vezérkaraként az ún. Hetes Bizottságot jelölték meg, amelynek többek között Donáth György, Szentiványi Domokos, Szentmiklóssy István, Arany Bálint és a Nagy Ferenc szűkebb köréhez tartozó Saláta Kálmán voltak a tagjai.

A kisgazdapártot közvetlenül is érintő köztársaságellenes szervezkedés és összeesküvés felfedése után az MKP nem egyedül és nem is elsősorban az érintettek büntetőjogi felelősségre vonására törekedett, hanem a polgári jobboldalnak a kisgazdapártból való végleges kiszorítására, a baloldal és a jobboldal koalíción belüli erőviszonyának alapvető megváltoztatására. A köztársaságellenes szervezkedés leleplezése újra közelebb hozta egymáshoz a baloldali pártokat. Ez nemcsak hivatalos nyilatkozataikban, sajtójuk állásfoglalásaiban, hanem a tiltakozó mozgalomban való részvételükben is megmutatkozott. Ugyanakkor a kisgazdapárt egyre inkább elszigetelődött a koalíción belül, sőt a baloldal fokozódó nyomására helyzete is megrendült. Különösen

azok után, hogy Kovács Bélának, a párt főtitkárának a politikai felelőssége is felmerült az összeesküvéssel kapcsolatosan.

A kisgazdapárti vezetők a baloldal erősödő nyomására február elején több nemzetgyűlési képviselőt eltávolítottak a pártból és egy deklarációt tettek közzé, amelyben ismertették a politikai helyzetről vallott felfogásukat. Ebben kijelentették, hogy a párthoz hűséggel ragaszkodó széles demokratikus réteg iránti kötelezettségből, illetőleg a nemzet egyetemes érdekeit szem előtt tartva a legvégsőkig levonják az összeesküvésből a konzekvenciákat. Ennek megfelelően minden szervezetre és párttagra kiterjedő vizsgálat megindítását ígérték. A koalíciós válság sürgős és őszinte megoldására pedig a pártközi értekezlet mielőbbi összehívását javasolták.

A kisgazdapárt 1947. február 4-i nyilatkozatát a koalíció baloldalán meglehetősen negatívan fogadták. Az FKGP és Nagy Ferenc miniszterelnök tudomására hozták, hogy az ígért intézkedéseket nem tartják kielégítőnek és változatlanul a politikai konzekvenciák határozott és egyértelmű levonását követelik. Sőt, a kommunista párt most már Kovács Béla büntetőjogi felelősségét vetette fel. Az MKP mellett a másik két baloldali párt is sürgette a pártfőtitkár ügyének tisztázását. A baloldali pártok egységes fellépésére az FKGP Politikai Bizottsága február 19-én – hosszas huzavona és párton belüli viták után – tudomásul vette főtitkárának lemondását, és helyére Balogh Istvánt állította. 1947. február 25-én Kovács Bélát a szovjet katonai hatóságok, amelyek a SZEB magyarországi szerveként működtek, letartóztatták.

1947 tavaszán a kisgazdapárti jobbszárny és a centrum jobbfelé húzó részének sorai erősen fellazultak, sőt rövid időre demoralizálódtak is. Emellett magának a centrumnak a párton belüli súlya is csökkent, nemcsak Kovács Béla kiválása miatt, hanem azáltal is, hogy Nagy Ferenc mind a pártban, mind a politikai életben elveszítette korábbi tekintélyét és befolyását. Ismét növekedett viszont Tildy Zoltán és a balszárny szerepe a kisgazdapártban. A köztársaságellenes összeesküvés felfedésével kapcsolatos események folytán közel 50 nemzetgyűlési képviselő – köztük Pfeiffer Zoltán, Futó Dezső, Pártay Tivadar, Eszterhás György stb. – és pótképviselő távozott a pártból. A budapesti kerületi vezetőségekből, valamint a megyei és járási szervezetek éléről ugyancsak számos régi embert távolítottak el. Az FKGP bomlásának a jele volt az is, hogy a pártvezetőség nagyrészt elveszítette befolyását és ellenőrzését a parlamenti képivselők felett, s a különböző irányzatok és csoportok lényegében egymástól független, önálló életet kezdtek élni a nemzetgyűlésben és azon kívül is. Ezzel egyidejűleg a kisgazdapárti helyi szervezetek működése – az ország legtöbb helységében – úgyszólván megbénult, és a tagság tömegesen hagyta el a pártot.

A Nemzeti Parasztpártban is komoly hatást váltott ki a köztársaságellenes szervezkedés feltárása, illetőleg annak kisgazdapárti következményei. Február

végén, Kovács Béla letartóztatása után az NPP jobbszárnyán elhelyezkedő – és egyre inkább elszigetelődő – Kovács Imre kilépett a pártból. Ezzel a parasztpárt vezetőségében alapjában véve újra megteremtődtek a két munkáspárttal való szorosabb együttműködés feltételei.

A koalíciós együttműködés helyreállítását célzó márciusi pártközi tanácskozásokon megegyezés született a hároméves terv kidolgozásáról, a szövetkezeti mozgalom egységének megteremtéséről és a fakultatív vallásoktatás bevezetéséről. Sőt, a március 13-i pártközi értekezleten a pártvezetők szokatlanul rövid idő alatt megállapodásra jutottak a kormányátalakítással összefüggő személyi kérdésekben is. A parasztpárt a már hetek óta „gazdátlan" Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot az építésügyi tárcával cserélte fel, Veres Péter miniszterségével. Egyidejűleg Ortutay Gyula vette át a VKM vezetését. Nyárádi Miklós és Mihályfi Ernő személyében új kisgazdapárti miniszter került a Pénzügy- és a Tájékoztatásügyi Minisztérium élére. A honvédelmi tárcát pedig némi ingadozás után – és a munkáspártok bátorításával – Nagy Ferenc Dinnyés Lajosnak ajánlotta fel. Ezzel tulajdonképpen véget ért a koalíció hónapok óta tartó válsága és a pártharcok egyik legkritikusabb szakasza.

Az 1947. március 11–13-i pártközi egyezmények azonban valójában csupán átmenetileg biztosították a koalíciós együttműködés zavartalanságát. Mégpedig legfőképpen azért, mert mind a baloldali pártok, mind az FKGP lényegében olyan kompromisszumnak tekintették azokat, amelyek számukra új, kedvezőbb kiindulópontul szolgálhatnak a további politikai küzdelmekhez. A koalíció valamennyi pártja végső fokon a parasztság tömegeinek megnyerésére, illetőleg megtartására építette fel terveit. A baloldal, s konkrétan a kommunista párt is csak úgy juthatott közelebb saját céljához, a népi demokrácia szocialista irányú és jellegű továbbfejlesztéséhez, ha jelentősen növeli a parasztság körében a befolyását.

A kisgazdapártra nehezedő és fokozódó nyomás s még inkább a parasztságnak az FKGP-ból való tömeges kiábrándulása folytán, a kisgazdapárti szervezetek 1947 március-áprilisától az ország több vidékén megbénultak, sok helyütt felbomlottak, széthullottak. Ennek ellenére a kisgazdapárti tagság változatlanul csak szórványosan lépett át a kommunista pártba. Sőt az átlépések üteme, mértéke áprilisban és májusban sem változott meg a februári-márciusi állapotokhoz képest. Ezzel szemben a párton kívüli parasztoknak s ezen belül fiataloknak és nőknek a belépésével kétségtelenül folyamatosan gyarapodott az MKP taglészáma, bár korántsem olyan mértékben, mint ahogyan azt a párt vezetői szerették volna. A kommunista párt paraszti befolyása azonban 1947 tavaszán mégis jóval nagyobb mértékben növekedett, mint ahogyan arra az előbbiekből következtetni lehetne. Mégpedig azáltal, hogy a parasztságnak a kommunista párthoz való közeledése nem kizárólag és nem is elsősor-

ban a pártba való közvetlen belépésben jutott kifejezésre, hanem sokkal inkább az MKP irányítása, illetőleg befolyása alatt álló tömegszervezetekhez történő csatlakozásban. Ebből a szempontból az UFOSZ és a FÉKOSZ töltött be kiemelkedő szerepet, amelyeknek 1947 áprilisában mintegy 300 000, illetőleg 400 000 főt számláló tagságuk volt. Mindez azt bizonyította, hogy a kommunista párt 1947 tavaszán döntően a szegény- és kisparasztság körében rendelkezett jelentős befolyással. A párt falusi befolyásának a számbavételénél nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az időszakban – az MKP által kezdeményezett és szervezett – földművesszövetkezeteknek is már közel 600 000 tagjuk volt. Ugyanakkor a középparasztság tömegesebb átáramlásáról és baloldali irányú tájékozódásáról még nem nagyon lehetett beszélni, még akkor sem, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a kommunista párt mellett az SZDP és az NPP is komoly erőfeszítéseket tett a parasztság megnyerése érdekében.

1947 tavaszán azonban a jobboldali ellenzék is nagy aktivitást fejtett ki falusi befolyásának növelésére, vidéki szervezeteinek kiépítésére. A Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Párt vidéki szervezkedésének tulajdonképpeni célja a kisgazdapártból kiábrándult tömegek megnyerése és a polgári jobboldal erőinek a tömörítése, táborának országos méretű megszervezése volt. De a szabadságpárt – a baloldal tiltakozó fellépései következtében – nem tudott átütő sikert elérni. Hasonlóan kísérletek történtek – elsősorban Nyugat-Dunántúlon – a Demokrata Néppárt életre keltésére, amit egyébként a kisgazdapárti vezetők is támogattak. Élénkülő tevékenységet mutatott azonban az FKGP jobbszárnya is, különösen a vidéki gyűléseken. Ez utóbbiaknak a belpolitikai viszonyokra gyakorolt hatását jelentősen megnövelte az a körülmény, hogy ténylegesen a része, bizonyos fokig a folytatása volt annak a népidemokrácia-ellenes, „pártokon felülálló" jobboldali mozgalomnak, amelyet a katolikus egyház vezetői kezdeményeztek a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni tiltakozás címén.

A katolikus egyház vezetői meglehetősen korán tudomást szereztek arról, hogy a pártközi tanácskozásokon felmerült a fakultatív vallásoktatás bevezetésének az ügye. Mindszenty József hercegprímás március közepén pásztorlevélben hívta fel a híveket a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni tiltakozásra. A pásztorlevélre gyorsan mozgásba jött a katolikus egyház hazai gépezete. A papság irányítása alatt álló, illetőleg a közreműködésével létrehozott Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége nevű szervezetek tömegesen küldték tiltakozó táviratait, leveleiket a nemzetgyűlés elnökének, a miniszterelnöknek, valamint a pártok vezetőinek. Áprilistól kezdve az általános és középiskolákban működő hittantanárok szervezték a diákság tiltakozó fellépéseit, megmozdulásait. A katolikus klérus a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni akcióiba igyekezett a többi egyházat is bevonni. Az evangélikus egyház

vezetői, élükön D. Kapi Bélával, március végén szintén tiltakozásra szólították fel híveiket. A fentebbiekkel párhuzamosan a kisgazdapárti képviselők nagy része, valamint a pártból kivált „pártonkívüliek" és a szabadságpárti képviselők a nemzetgyűlésben egymást túllicitálva tiltakoztak felszólalásaik során a fakultatív vallásoktatás ellen. A tiltakozó mozgalom sikere láttán a hercegprímás egyenesen a miniszterelnökhöz fordult és azt követelte: az FKGP hivatalosan is lépjen fel annak érdekében, hogy a fakultatív vallásoktatást véglegesen vegyék le a napirendről. Ezt azonban Nagy Ferenc – a pártok „közhangulatára" hivatkozva – nem merte vállalni.

A fakultatív vallásoktatás ügye május végén, június elején, még mielőtt döntés született volna e kérdésben, lekerült a napirendről. Ebben komoly szerepet játszott az a körülmény, hogy a koalíción belül csupán a baloldali pártok és néhány kisgazdapárti politikus, mindenekelőtt Ortutay Gyula miniszter tanúsított a március 11-i pártközi egyezmény szellemének megfelelő magatartást.

Nagy Ferenc a fakultatív vallásoktatásról folyó viták idejéni „semlegességével", hallgatásával nem csupán a baloldal, hanem végső fokon a jobboldal és ezen belül a katolikus klérus bizalmát is elveszítette. A baloldal elérte ugyan azt a célkitűzését, hogy jórészt sikerült „felbomlasztania" az FKGP és a katolikus klérus kapcsolatát, mégis inkább vesztesként került ki az egyházpolitikai küzdelemből. A kisgazdapártból kiáramló tömegek ugyanis zömmel a katolikus egyház közvetlen politikai befolyása alá kerültek, és csak a kínálkozó alkalmon múlott, hogy ezek a tömegek mikor és hogyan fognak felsorakozni egy katolikus színezetű polgári, „mérsékelten" jobboldali ellenzéki párt mögött.

A HÁROMÉVES TERV BEVEZETÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE

Az 1947. március 11-i pártközi tanácskozáson megegyezés született ugyan arról, hogy a hároméves terv kidolgozásához kiindulópontul az MKP és az SZDP egyeztetett tervét kell alapul venni, de valójában akkor még a két munkáspárt által kidolgozott tervjavaslatok egyeztetésének az eredményét, illetőleg az egyeztetés befejezésének az időpontját nem lehetett pontosan előre látni. Emellett az NPP és az FKGP készülő terveit is a legteljesebb homály fedte.

A koalíciós pártok közül elsőként ezúttal is az MKP javaslata készült el, amelyet Gerő Ernő 1946. december 20-án elhangzott beszédéből ismerhetett meg a közvélemény. A kommunista párt tervjavaslata abból indult ki, hogy három év alatt mind a termelés, mind az életszínvonal tekintetében el kell érni, illetőleg valamelyest túl is kell haladni az utolsó békeév szintjét. Ennek

megfelelően a mezőgazdasági termelésben a háború előtti színvonal elérését, az ipari termelésben és az életszínvonal vonatkozásában pedig a 26%-os, illetőleg a 9%-os túlhaladást jelölte meg célként. Mindehhez kb. másfél milliárd pengő (1938-as értékben) beruházását irányozta elő, ami éves átlagban a nemzeti jövedelem 11%-át vette volna igénybe. A tervjavaslat hangsúlyozta, hogy az újjáépítést nem kívánja egyszerűen a régi helyreállítására korlátozni, korszerűbb és egészségesebb arányokat törekszik kialakítani a nemzetgazdaságban az ágazatok között és az egyes ágazatokon belül egyaránt. A kommunista párt javaslata a tervet úgy készítette elő, hogy annak kizárólag saját erőforrásból való megvalósításával számolt. Mégpedig a háborús és inflációs nyereségből származó vagyon teljes elkobzása, más szóval a vagyondézsma, valamint az erősen progresszív jövedelemadó bevezetése útján.

A Szociáldemokrata Párt a hároméves tervjavaslatát – amelynek kidolgozásában Káldor Miklós, a Labour Party neves gazdasági szakértője is közreműködött – az 1947. február 1–3-án ülésező XXXV. kongresszusán hozta nyilvánosságra. Ezután indultak meg a két munkáspárt között a tervegyeztető tárgyalások, amelyek gyors előrehaladását nehezítette az a körülmény is, hogy elég lényeges különbségek mutatkoztak közöttük a hároméves terv beruházási előirányzatait illetően. Az MKP a beruházásoknál 6113,4 millióval, az SZDP pedig 6726,9 millió forinttal számolt. Ezen belül a szociáldemokrata terv bányászati és ipari beruházási előirányzata duplája volt a kommunistákénak, viszont a kommunisták a mezőgazdasági beruházásokra kétszer nagyobb összeget kívántak fordítani, mint a szociáldemokraták. Ezenkívül az utóbbiak nem kis összegű külföldi kölcsön felvételét is tervezték hároméves tervjavaslatuk kidolgozásánál. Végül is március 20-a után több napos – különböző szintű – tanácskozás alapján sikerült a két munkáspárt közös hároméves tervjavaslatát véglegesíteni. A közös tervjavaslat három év alatt 6,3 milliárd forintos beruházást javasolt, s ebből a mezőgazdaságra 1038, a bányászatra és az iparra 1885,75, a közlekedésre 1727,2, az építkezésre és szociális célokra pedig 1649,2 millió forintot kívánt fordítani. Egyidejűleg elkészült a terv B változata is, amely 841,5 millió forintos külföldi kölcsönnel számolt.

A Nemzeti Parasztpárt vezetői alapjában véve egyetértettek a tervjavaslattal és mindössze a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló eszközök növelését szorgalmazták. A kisgazdapárt hivatalosan szintén nem ellenezte a hároméves tervet, de vezetői egyelőre hallgattak arról, hogy az ország gazdasági újjáépítését illetően valóban a tervgazdaságra, vagy az akkor Nyugat-Európában alkalmazott ún. irányított gazdaságra gondolnak-e, amely végső fokon a tőkés gazdaság megszilárdítását volt hivatva szolgálni. Saját hároméves tervet nem dolgoztak ki, ugyanakkor a terv finanszírozása ügyében állandó kritikával illették a munkáspárti javaslatot.

Az MKP képviselői a május 9-i pártközi értekezleten jelentették be, hogy